



**รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน
ในอำเภอช้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช**

**Model of Agricultural Resources Management for Sustainable Agro-tourism in
Changklang District, Nakorn Si Tammarat Province**

เทพกร ณ สงขลา

Teppakorn Na Songkhla

**วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์**

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy Program in Tropical Agricultural Resource Management
Prince of Songkla University**

2556

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ชื่อวิทยานิพนธ์ รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน

ในอำเภอข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผู้เขียน

นายเทพกร ณ สงขลา

สาขาวิชา

การจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร. บัญชา สมบูรณ์สุข)

คณะกรรมการสอบ

..... ประธานกรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ยุทธนา ศิริวัฒน์กุล)

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร. บัญชา สมบูรณ์สุข)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติ มงคลชัยอรัญญา)

.....กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกียรติวา บุญปรากฏ)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน

.....

(รองศาสตราจารย์ ดร. ธีระพล ศรีชนะ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้มาจากการศึกษาวิจัยของนักศึกษาเอง และได้แสดงความขอบคุณบุคคลที่มีส่วนช่วยเหลือแล้ว

ลงชื่อ

(รองศาสตราจารย์ ดร. ปัญชา สมบูรณ์สุข)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ

(นายเทพกร ณ สงขลา)

นักศึกษา

ข้าพเจ้าขอรับรองว่า ผลงานวิจัยนี้ไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งในการอนุมัติปริญญาในระดับใดมาก่อน
และไม่ได้ถูกใช้ในการยื่นขออนุมัติปริญญาในขณะนี้

ลงชื่อ

(นายเทพกร ณ สงขลา)

นักศึกษา

ชื่อวิทยานิพนธ์ รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน
ในอำเภอข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผู้เขียน นายเทพกร ณ สงขลา

สาขาวิชา การจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน

ปีการศึกษา 2556

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอข้างกลาง แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรความยั่งยืนในอำเภอข้างกลาง และเสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน โดยรวบรวมข้อมูลจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางจำนวน 11 แห่ง ด้วยแบบสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า ในช่วงที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางได้รับความนิยม แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีกิจกรรมการสาธิต/ให้ความรู้การเกษตร การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร และการแนะนำธุรกิจการเกษตร โดยกิจกรรมดังกล่าวส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพยากรเกษตร ต่อมาเมื่อจำนวนนักท่องเที่ยวลดลง ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวมีการปรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะไม่ต้องพึ่งพาธุรกิจท่องเที่ยวมากนัก การท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางมีความยั่งยืนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร แต่ไม่มีความยั่งยืนในด้านการเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไรและการมีนักท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ การสร้างความยั่งยืนให้ท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชน ควรมีการจัดการทรัพยากรเกษตรที่เน้นกิจกรรมการมีส่วนร่วมในการเกษตร การเรียนรู้วัฒนธรรมชนบท และการสัมผัสธรรมชาติ

Thesis Title Model of Agricultural Resources Management for Sustainable
Agro-tourism in Changklang District, Nakorn Si Tammarat Province

Author Mr. Teppakorn Na Songkhla
Major Program Tropical Agricultural Resource Management
Academic Year 2013

ABSTRACT

This research aims to study the dynamic and forms of agro-tourism activity in Changklang District, the use of agricultural resources for agro-tourism in Changklang District, impacts of agro-tourism to agricultural resource management in Changklang District, trend of sustainable agro-tourism in Changklang District. Also this study presents the suggestions on agricultural resource management model for sustainable agro-tourism. Data collection by field survey, participatory observation, and key informant in depth interview method were conducted through 11 agro-tourism destinations in Changklang District. The results found that as agro-tourism in Changklang District has gained popularity, agro-tourism destinations conducted agro-tourism as the activities of agricultural demonstration/education, agricultural product distribution, and agri-business guidance. These forms of tourism activity lead to the increment of conservation and value adding of agricultural resources. After the number of tourists has dropped, tourism destinations adapted their tourism activities in term of not too much rely on tourism business. Also this study points that agro-tourism in Changklang District gained the sustainment in agricultural resource conservation but not in profitable service business and regularity of tourists' number. Suggesting the promotion of sustainable community-based agro-tourism, agricultural resources management would be conducted as participation in agricultural activities, learning in rural culture, and experiencing in nature.

สารบัญ

หน้า

| | |
|--|----------|
| บทคัดย่อภาษาไทย | (5) |
| ABSTRACT | (6) |
| กิตติกรรมประกาศ | (7) |
| สารบัญ | (8) |
| รายการตาราง | (13) |
| รายการภาพประกอบ | (15) |
| | |
| บทที่ 1 บทนำ | 1 |
| ความสำคัญและที่มาของการวิจัย | 1 |
| วัตถุประสงค์ของการวิจัย | 5 |
| คำถามการวิจัย | 5 |
| นิยามศัพท์ปฏิบัติการ | 6 |
| ข้อจำกัดในการวิจัย | 7 |
| ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ | 7 |
| | |
| บทที่ 2 การตรวจเอกสาร | 9 |
| การจัดการธุรกิจท่องเที่ยว | 9 |
| การท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 10 |
| 1. ความหมาย แนวคิด ปรัชญา ของท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 11 |
| 2. รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 14 |
| 3. การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 19 |
| การจัดการทรัพยากรเกษตร | 20 |
| การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว | 26 |
| ผลกระทบของท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร | 30 |
| การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน | 32 |
| 1. หลักการท่องเที่ยวยั่งยืน | 33 |

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

| | |
|--|-----------|
| 2. การจัดการท่องเที่ยวยั่งยืนในระดับชุมชน | 34 |
| การวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรเกษตรยั่งยืน | 35 |
| การจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน | 39 |
| 1. ความหมายของการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน | 39 |
| 2. การรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว(ทรัพยากรเกษตร) โดยท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 40 |
| 3. แนวทางการจัดการทรัพยากรเกษตรให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยว | 41 |
| 4. รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อเป็นจุดขายท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 41 |
| 5. ศักยภาพเชิงพื้นที่กับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน | 42 |
| แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน | 44 |
| การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย | 46 |
| 1. นโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย | 46 |
| 2. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย | 48 |
| บริบทของอำเภอช้างกลาง | 51 |
| 1. ความเป็นมาของอำเภอช้างกลาง | 52 |
| 2. การปกครองและประชากร | 53 |
| 3. ทรัพยากรธรรมชาติ | 56 |
| 4. อาชีพการเกษตร | 57 |
| 5. แหล่งท่องเที่ยว | 60 |
| 6. อุปสรรคและศักยภาพในการพัฒนาการเกษตร | 61 |
| งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง | 62 |
| กรอบแนวคิดในการวิจัย | 67 |
| บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย | 68 |
| การเลือกพื้นที่ศึกษา | 68 |
| การเลือกกลุ่มตัวอย่าง | 69 |
| เครื่องมือรวบรวมข้อมูล | 71 |

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

| | |
|---|-----------|
| การเก็บรวบรวมข้อมูล | 72 |
| การตรวจสอบเนื้อหาเครื่องมือรวบรวมข้อมูล | 73 |
| การวิเคราะห์ข้อมูล | 73 |
| บทที่ 4 ผลการวิจัย | 75 |
| ข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางในปัจจุบัน | 75 |
| 1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในปัจจุบัน | 75 |
| 2. วัตถุประสงค์การเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว | 88 |
| 3. การใช้ทรัพยากรเกษตรในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว | 89 |
| 4. ปัญหาการเกษตรที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยว | 90 |
| 5. จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว | 91 |
| 6. กลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยว | 92 |
| 7. สินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยว | 93 |
| 8. ลักษณะสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยว | 95 |
| 9. ประเภทและจำนวนนักท่องเที่ยว | 97 |
| 10. การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว | 98 |
| 11. ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว | 99 |
| 12. ความคาดหวังจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 101 |
| 13. กิจกรรมการท่องเที่ยวในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง | 103 |
| พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง | 115 |
| 1. การก่อตัวของแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2535 - 2539) | 115 |
| 2. ช่วงรณรงคกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2540 – 2542) | 118 |
| 3. การขยายตัวของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2543-2546) | 123 |
| 4. การปรับตัวของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2547- ปัจจุบัน) | 135 |
| การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง | 138 |
| 1. ทรัพยากรเกษตรที่ใช้ในแหล่งท่องเที่ยว | 138 |

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

| | |
|--|------------|
| 2. ลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงริเริ่มการท่องเที่ยว | 140 |
| 3. ลักษณะกิจกรรมการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน | 141 |
| 4. การใช้ทรัพยากรเกษตรแต่ละประเภทเพื่อการท่องเที่ยว | 147 |
| ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอช้างกลาง | 149 |
| 1. การเกษตรก่อนการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2535 – 2539) | 149 |
| 2. การเกษตรของอำเภอช้างกลางในปัจจุบัน | 150 |
| 3. การเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยว | 153 |
| แนวโน้มความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอช้างกลาง | 166 |
| 1. แนวโน้มการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ ๔ | 166 |
| 2. แนวโน้มในการรักษาทรัพยากรเกษตร (ทรัพยากรท่องเที่ยว) ให้คงเอกลักษณ์ ๔ | 169 |
| 3. แนวโน้มการเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร | 170 |
| อภิปรายผล | 171 |
| 1. ปัจจัยที่กำหนดรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอช้างกลาง | 171 |
| 2. กลไกด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร | 172 |
| 3. บทบาทของการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ของฟาร์ม | 172 |
| บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ | 174 |
| พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอช้างกลาง | 174 |
| การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอช้างกลาง | 175 |
| ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร | 176 |
| แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนในอำเภอช้างกลาง | 177 |
| เสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน | 178 |
| 1. รูปแบบการเกษตรและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว | 179 |
| 2. การจัดการทรัพยากรเกษตร | 181 |
| 3. องค์กรและสถาบัน | 182 |
| เสนอแนะการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน | 183 |

สารบัญ (ต่อ)

| | หน้า |
|--|------|
| 1. ระดับนโยบาย | 183 |
| 2. ระดับท้องถิ่น | 184 |
| ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป | 185 |
| บรรณานุกรม | 186 |
| ภาคผนวก ก. เครื่องมือรวบรวมข้อมูล | 193 |
| ภาคผนวก ข. การเสนอผลงานวิจัยต่อที่ประชุมทางวิชาการ | 199 |
| ภาคผนวก ค. การตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทางวิชาการ | 214 |
| ประวัติผู้เขียน | 229 |

รายการตาราง

| ตารางที่ | หน้า |
|---|------|
| 2.1 ตัวอย่างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในต่างประเทศ | 17 |
| 2.2 ตัวอย่างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย | 18 |
| 2.3 เปรียบเทียบหลักการพื้นฐานการจัดการฟาร์มเกษตรและฟาร์มท่องเที่ยว ฯ | 29 |
| 2.4 บทบาทของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการตัดสินใจทางการเกษตร | 30 |
| 2.5 การปกครองและประชากรของอำเภอข้างกลาง | 54 |
| 2.6 สภาพทรัพยากรธรรมชาติในตำบลต่าง ๆ ของอำเภอข้างกลาง | 57 |
| 2.7 อาชีพของประชากรอำเภอข้างกลางแยกรายตำบล | 58 |
| 2.8 อาชีพด้านการเกษตร | 58 |
| 2.9 ปริมาณผลิตภัณฑ์ชุมชน | 60 |
| 2.10 แหล่งท่องเที่ยวในอำเภอข้างกลาง | 61 |
| 3.1 แกนนำแหล่งท่องเที่ยว | 70 |
| 3.2 เครื่องมือรวบรวมข้อมูล | 71 |
| 4.1 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในปัจจุบัน | 76 |
| 4.2 สรุปวัตถุประสงค์การเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว | 89 |
| 4.3 การใช้ทรัพยากรเกษตรในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว | 90 |
| 4.4 ปัญหาการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว | 91 |
| 4.5 จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว | 92 |
| 4.6 สินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยว | 94 |
| 4.7 ลักษณะสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยว | 96 |
| 4.8 จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของสมาชิก | 97 |
| 4.9 การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว | 98 |
| 4.10 ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว | 100 |
| 4.11 ความคาดหวังจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 102 |
| 4.12 ลักษณะนักท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง | 131 |
| 4.13 สรุปพลวัตการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง | 137 |

รายการตาราง (ต่อ)

| ตารางที่ | หน้า |
|---|------|
| 4.14 การใช้ทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในอำเภอช้างกลาง | 139 |
| 4.15 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านการเลี้ยงผึ้งเพื่อการท่องเที่ยว | 142 |
| 4.16 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านการผลิตเห็ดเพื่อการท่องเที่ยว | 143 |
| 4.17 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านเกษตรอินทรีย์เพื่อการท่องเที่ยว | 144 |
| 4.18 การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง | 148 |
| 4.19 กิจกรรมการเกษตรที่มีเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว ฯ | 153 |
| 4.20 ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการเกษตรที่เพิ่มขึ้น ฯ | 155 |
| 4.21 การเกษตรที่เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว | 157 |
| 4.22 กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพยากรเกษตร | 161 |
| 4.23 จำนวนนักท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอช้างกลาง | 163 |
| 4.24 ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อทรัพยากรเกษตรในช่วงธุรกิจเติบโต | 164 |
| 4.25 การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน | 165 |
| 4.26 อุปสรรคในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงธุรกิจ | 167 |
| 4.27 การรักษาทรัพยากรเกษตรที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม | 170 |
| 5.1 ประเภทและการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน | 181 |

รายการภาพประกอบ

| ภาพที่ | หน้า |
|---|------|
| 2.1 บทบาทของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 14 |
| 2.2 การจำแนกสินค้าและบริการในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 16 |
| 2.3 การไหลเวียนของสินค้าและบริการในระบบฟาร์ม | 24 |
| 2.4 การใช้ทรัพยากรเกษตรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว | 27 |
| 2.5 ความหมายของการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน | 39 |
| 2.6 ศักยภาพเชิงพื้นที่กับรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว ฯ | 43 |
| 2.7 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 50 |
| 2.8 การจำแนกรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามลักษณะการเกษตร | 51 |
| 2.9 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอข้างกลาง | 55 |
| 2.10 แผนที่แสดงเขตปกครองภายในอำเภอข้างกลาง | 56 |
| 2.11 กรอบแนวคิดในการวิจัย | 67 |
| 3.1 พื้นที่ศึกษาอำเภอข้างกลาง | 69 |
| 4.1 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวศูนย์เรียนรู้วนผึ่งโพรงไทย | 77 |
| 4.2 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | 78 |
| 4.3 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มนาวาโกรธัพ | 79 |
| 4.4 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | 80 |
| 4.5 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มเลี้ยงผึ่งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | 81 |
| 4.6 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มเลี้ยงผึ่งโพรงไทย | 81 |
| 4.7 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มเลี้ยงผึ่งบ้านลุ่มในหิน | 82 |
| 4.8 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มแม่บ้านสายใยรัก ฯ (กลุ่มเกษตรกรบ้านนา) | 83 |
| 4.9 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวเรือนผักกูด | 84 |
| 4.10 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวเขาเหมนรีสอร์ท | 85 |
| 4.11 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติน้ำตกคลองทองออก | 86 |
| 4.12 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมวัดสวนขัน | 86 |
| 4.13 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติน้ำตกท่าแพ | 86 |

รายการภาพประกอบ (ต่อ)

| ภาพที่ | หน้า |
|--|------|
| 4.14 แผนที่แสดงเขตตำบลของอำเภอข้างกลางและแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 87 |
| 4.15 กลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยว | 93 |
| 4.16 กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนคนรักเห็ด | 105 |
| 4.17 กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของกลุ่มนาวาโกรธัพ | 106 |
| 4.18 กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | 107 |
| 4.19 กิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทเลี้ยงผึ้ง | 109 |
| 4.20 กิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มแม่บ้านสายใยรัก ๆ บ้านนา | 112 |
| 4.21 กิจกรรมการท่องเที่ยวของเขานมวิเศษ | 113 |
| 4.22 กิจกรรมการท่องเที่ยวของเรือนผักกูด | 114 |
| 4.23 เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดนครศรีธรรมราช | 126 |
| 4.24 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบต่าง ๆ | 134 |
| 4.25 กิจกรรมการท่องเที่ยวและการใช้ทรัพยากรเกษตร | 146 |
| 4.26 โครงสร้างกิจกรรมการเกษตรอำเภอข้างกลางในปัจจุบัน | 152 |
| 4.27 การจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกิดจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 162 |
| 5.1 แนวคิดการเสนอแนะการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว ฯ | 179 |
| 5.2 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวตามหลักการของธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร | 180 |

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของการวิจัย

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการบริหารจัดการกิจกรรมการเกษตรให้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ทางการเกษตรและชื่นชมทัศนียภาพที่โดดเด่นของชนบท (Jenkins *et al.*, 1998) และมีลักษณะเช่นเดียวกับการท่องเที่ยวชนบท (rural tourism) หรือการท่องเที่ยวฟาร์ม (farm tourism) (Fleischer and Tchetchik, 2006)

ปัจจุบัน “ท่องเที่ยวเชิงเกษตร” เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่กำลังดำเนินการควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์ด้านอื่น ๆ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร เช่น การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ให้เป็นสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว (Ceballos-Lascurain, 1996) ในรูปแบบให้การศึกษาด้านการผลิตและการจัดการสิ่งแวดล้อมทางการเกษตร เพื่อสร้างจิตสำนึกของนักท่องเที่ยวและเกษตรกรในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ นอกจากนี้ รายได้ที่เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยวจะช่วยลดความต้องการของเกษตรกรในการใช้พื้นที่ป่าอนุรักษ์เพื่อขยายพื้นที่การเกษตร (Scialabba and Williamson, 2004) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงเป็นกิจกรรมหนึ่งในการฟื้นฟูทรัพยากรเกษตรและการจัดสรรผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม (Hron and Srncic, 2004) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนา ที่การเกษตรยังเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมชนบท (Akpınar *et al.*, 2005)

กรณีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของประเทศไทยนั้น เกิดจากเกษตรกรประสบปัญหาราคาสินค้าเกษตรมีความผันผวน ปริมาณผลผลิตเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพดินฟ้าอากาศ และต้นทุนการผลิตที่เพิ่มขึ้น ประกอบกับการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ ทั้งเครื่องจักรและสารเคมีที่ส่งผลให้ทรัพยากรเกษตรเสื่อมโทรม (นำชัย และคณะ, 2543) เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวรัฐบาลจึงหาวิธีเพิ่มช่องทางการตลาดให้แก่สินค้าเกษตร โดยการผนวกการเกษตรและการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน ภายใต้ “โครงการท่องเที่ยวเชิงเกษตร” ที่มีการส่งเสริมให้เดินทางเข้าไปเที่ยวชมพื้นที่ทางการเกษตร เพื่อให้ความรู้และประสบการณ์ด้านการเกษตรและการพักผ่อนหย่อนใจ ที่มีเป้าหมายให้เกษตรกรสามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นนอกเหนือจากรายได้ภาคเกษตรและเป็นการอนุรักษ์พื้นที่การเกษตรของประเทศให้คงอยู่ต่อไป (นุชนารถ, 2541) ปัจจุบันมี

ชุมชนเกษตรขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรไม่น้อยกว่า 400 แห่ง ทั่วประเทศ และอีกหลายชุมชนที่กำลังมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร (สำนักพัฒนาเกษตรกร, 2548)

อำเภอช้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพหลักด้านการเกษตรหรือประมาณร้อยละ 90 ของจำนวนครัวเรือนในอำเภอช้างกลาง อำเภอแห่งนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งหนึ่งที่ตั้งดำเนินงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนถึงปัจจุบัน การเกษตรของอำเภอแห่งนี้มีชื่อเสียงในด้านทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่เหมาะสมแก่การเกษตรที่หลากหลาย มีการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการจำหน่ายผลผลิต มีการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรของเกษตรกร และมีการส่งเสริมศูนย์ถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตร ซึ่งเป็นกรณีที่น่าสนใจศึกษาว่า การที่อำเภอช้างกลางมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งส่งผลให้ฟาร์มต่าง ๆ ถูกพัฒนาให้เป็นสถานที่เยี่ยมชมของผู้มาเยือน ชุมชนจัดเตรียมกิจกรรมที่หลากหลายให้ผู้มาเยือนได้เยี่ยมชมและเรียนรู้การเกษตร ทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ ของท้องถิ่นถูกพัฒนาเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว ตลอดจนมีการลงทุนของภาคเอกชนในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่

ในการดำเนินงานท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอช้างกลาง ปัจจุบันดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลาง ที่เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกรและผู้ประกอบการ โดยมีเป้าหมายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ทั้งในเรื่องการทำสวนผลไม้ เกษตรอินทรีย์และการสร้างมาตรฐานการจัดการท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อรูปแบบต่าง ๆ ทำให้ท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย โดยในปี พ.ศ. 2542 มีการก่อตั้ง “ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง” จากการสนับสนุนของสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราชที่ต้องการให้อำเภอช้างกลางเป็นโครงการนำร่องในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยได้มีการรวมตัวของกลุ่มชุมชนและเอกชนจัดตั้งเป็น “ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง” และมี “ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง” เป็นหน่วยกลางในการประสานการนำเที่ยวและการเข้าชมแหล่งเกษตรต่าง ๆ ในอำเภอช้างกลาง จนกระทั่งได้รับรางวัลดีเด่นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย (Thailand Tourism Awards 2002) จากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในปี 2545 ปัจจุบันอำเภอช้างกลางมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจำนวน 11 แห่ง ซึ่งรวมตัวกันเป็นเครือข่ายผู้ประกอบการกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยจำแนกเป็นสถานประกอบการ 2 แห่ง และวิสาหกิจชุมชนจำนวน 9 แห่ง

ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้และสัมผัสวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี การประกอบอาชีพของเกษตรกร ทั้งชาวสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน มังคุด ลองกอง และเคล็ดลับต่าง ๆ ของสวนผลไม้แต่ละแห่งที่พร้อมถ่ายทอดให้ กับผู้สนใจ และยังได้สัมผัสกับอาหารพื้นบ้านนาชนิด ได้สัมผัสภายในสวนผลไม้ ได้เห็นกระบวนการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการแปรรูปผลผลิต และการดูแลรักษาทรัพยากรเกษตร

อย่างไรก็ตาม การนำทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์เพื่อธุรกิจท่องเที่ยวนี้ ยังเป็นเรื่องใหม่สำหรับเกษตรกรในประเทศไทย เกรงกันว่าอาจส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่น ดังจะเห็นได้ว่าการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา พบว่า มีท้องถิ่นหลายแห่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีชื่อเสียงที่มีการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง ขณะเดียวกัน มีหลายท้องถิ่นต้องหยุดดำเนินการ เพราะไม่ประสบความสำเร็จทั้งในแง่การสร้างรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว และประโยชน์ของการท่องเที่ยวต่อการเกษตร (สำนักพัฒนาเกษตรกร, 2548) สำหรับกรณีท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางนั้น พบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งที่ได้เลิกกิจการไปก่อนหน้านี้ ได้แก่ ฟาร์มเพาะเลี้ยงปลาแรด ฟาร์มดอกหน้าวัว และฟาร์มเพาะเลี้ยงนกยูง ส่วนสถานประกอบการและฟาร์มหรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ยังดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวอยู่ในปัจจุบันนั้น ได้มีการปรับตัวให้มีการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางเป็นกรณีหนึ่งที่พบสภาพปัญหาและมีการปรับการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางเริ่มจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อแก้ปัญหาอาชีพการเกษตรโดยเป็นที่ศึกษาดูงานของเครือข่ายเกษตรกร ซึ่งมีทั้งภาคเอกชนและภาครัฐให้การส่งเสริมเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กระทั่งช่วงปี พ.ศ. 2543 การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางมีชื่อเสียง และเริ่มถึงภาวะอิ่มตัว ที่ผู้ประกอบการหลายแห่งต้องหยุดดำเนินงาน และฟาร์มของเกษตรกรมีการปรับตัวในลักษณะพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวให้น้อยลง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา

ในด้านการวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบของท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตร การศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรในต่างประเทศชี้ให้เห็นว่า การส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศกำลังพัฒนาอาจส่งผลดีต่อทรัพยากรเกษตร เช่น หากฟาร์มมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น นักท่องเที่ยวจะกลายเป็นตลาดใหม่ของฟาร์มในการจำหน่ายผลผลิตและกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการผลิต หรืออาจส่งผลเสียต่อทรัพยากรเกษตร เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบางประเภทจะแย่งชิงทรัพยากรเกษตร หรือเป็นการนำทรัพยากรเกษตร เช่น ที่ดิน แรงงาน และ

เงินทุน มาบริหารจัดการเพื่อการท่องเที่ยว แทนที่จะถูกใช้เพื่อการเกษตร (Sznajder *et al.*, 2009) หรืออาจจะเกิดสภาวะการณ์ที่กิจกรรมการท่องเที่ยวกับกิจกรรมการผลิตการเกษตรไม่สามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น ฟาร์มเลี้ยงสัตว์บางประเภทไม่สามารถจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้ เนื่องจากนักท่องเที่ยวไม่พึงพอใจต่อกลิ่นของมูลสัตว์ หรือกิจกรรมของนักท่องเที่ยวส่งผลให้ผลผลิตของฟาร์มลดลงอันเนื่องจากถูกลบกววน สำหรับงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นประเด็นผลกระทบต่อทรัพยากรเกษตร เช่น การศึกษาของ Pleumarom (1998) ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรก่อให้เกิดการค้าขายพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ท้องถิ่นอย่างผิดกฎหมาย การศึกษาของ Pleumarom (1998) ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรก่อให้เกิดการค้าขายพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ท้องถิ่นอย่างผิดกฎหมาย และ การศึกษาของ Brseiae (2006) ในประเทศโครเอเชีย พบว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง เนื่องจากทรัพยากรเกษตรถูกใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากเกินไป เป็นต้น นอกจากนี้ Halfacree (1993) ชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเน้นในเรื่องสิ่งแวดล้อมชนบท แต่ในแง่ของธุรกิจแล้ว จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ชุมชนต้องจัดเตรียมที่พักและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สำหรับนักท่องเที่ยวดังเช่นธุรกิจการท่องเที่ยวทั่วไป ดังนั้น ในปัจจุบัน แนวคิดการท่องเที่ยวยั่งยืนจึงเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมและการวิจัยท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศกำลังพัฒนา เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง และเป็นความสามารถในการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว โดยไม่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกร หรือเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิด “เกษตรยั่งยืน” กล่าวคือ นอกจากเป็นการท่องเที่ยวที่ตอบสนองด้านรายได้แล้ว ยังต้องช่วยธำรงรักษาฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมตลอดจนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (TAC/CGIAR, 1988)

สำหรับการศึกษาวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทยนั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา มีการวิจัยในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เพื่อส่งเสริมให้ท้องถิ่นสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น โสภณ และคณะ (2547) ศึกษาเรื่อง “รูปแบบกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มผู้ผลิตไข่เค็มไชยา ตำบลเสม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี” นาฏสุดา และคณะ (2549) ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี และชัยนาท” สุณณการจ (2545) ศึกษาเรื่อง “ศักยภาพของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตรเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาบ้านบาตั้น อำเภออ่าวนาง อำเภอเมืองจังหวัดกระบี่” อุไรวรรณ (2544) ศึกษาเรื่อง “การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีศึกษาบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร” และอรอนงค์ (2545) ศึกษาเรื่อง

“ศักยภาพของตำบลสัมปทวนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร” เป็นต้น ซึ่งยังไม่พบ การศึกษาในด้านผลดีผลเสียของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตร และแนวทางการ จัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน

จากแนวคิดและสภาพปัญหาการวิจัยการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว เชิงเกษตรในประเทศไทยที่กล่าวข้างต้น ดังนั้น การศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง ได้แก่ พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการ ท่องเที่ยว และผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร จะเป็น กรณีศึกษาหนึ่งที่จะทำให้ทราบถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษาพลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง
2. ศึกษาการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง
3. ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอ ข้างกลาง
4. ศึกษาแนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรความยั่งยืนในอำเภอข้างกลาง
5. เสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

คำถามการวิจัย

1. พลวัตการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางมีความเป็นมาอย่างไร และรูปแบบ กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในปัจจุบันของอำเภอข้างกลางมีลักษณะอย่างไร
2. กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบต่าง ๆ มีการใช้ทรัพยากรเกษตรอย่างไร
3. การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีผลอย่างไรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอข้างกลาง
4. ความยั่งยืนของท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางมีแนวโน้มอย่างไร
5. มีการจัดการทรัพยากรเกษตรอย่างไร เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1. **ท่องเที่ยวเชิงเกษตร** หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ในอำเภอข้างกลาง
ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเกษตร
2. **ทรัพยากรเกษตร** หมายถึง ปัจจัยที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่อำเภอข้างกลาง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ ที่ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ แรงงาน เครือข่ายเกษตรกร ความรู้การเกษตร ตลอดจนวัสดุและพันธุ์พืชต่าง ๆ ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้พื้น ผลไม้ และผักพื้นบ้านที่แหล่งท่องเที่ยวนำมาใช้เพื่อการเกษตรหรือนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว โดยตรงทรัพยากรเกษตรในที่นี้ยังรวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเกษตร และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่เป็นศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร
3. **แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร** หมายถึง สถานที่ที่นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนประเภทต่าง ๆ ไปเยี่ยมชมกิจกรรมการเกษตร หรือสัมผัสสภาพแวดล้อมทางการเกษตร สถานที่ที่อำเภอข้างกลางให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จำแนกได้ 2 ลักษณะ ได้แก่ สถานที่ที่กลุ่มเกษตรกรจัดเตรียมเพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยี่ยมชมการเกษตร ซึ่งมักจะใช้พื้นที่หรือฟาร์มของแกนนำกลุ่มเป็นสถานที่ดำเนินงานดังกล่าว และแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เป็นสถานประกอบการ หรือเป็นธุรกิจเอกชน หน่วยวิเคราะห์ของการวิจัยครั้งนี้เน้นที่แหล่งท่องเที่ยว ว่า มีกิจกรรมการท่องเที่ยว การใช้ทรัพยากรเกษตรในแหล่งท่องเที่ยว การดึงดูดทรัพยากรเกษตรในชุมชนมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว และผลที่เกิดขึ้นต่อการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชนอย่างไร
4. **การจัดการทรัพยากรเกษตร** หมายถึง การดำเนินการในลักษณะต่าง ๆ ต่อทรัพยากรเกษตร อันได้แก่ การจัดหา การรักษา และการใช้ประโยชน์
5. **การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน** หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเยือนอย่างสม่ำเสมอ มีการรักษาทรัพยากรการเกษตรไว้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม และเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร ซึ่งเป็นความยั่งยืนในระดับชุมชน ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเกษตรและผลประโยชน์ที่เกิดจากการท่องเที่ยว

6. **รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวยั่งยืน** หมายถึง การจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว ที่พิจารณาว่า 1) การเกษตรของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวควรมีลักษณะอย่างไร ซึ่งโดยหลักแนวคิดของท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น การเกษตรทางเลือกประเภทต่าง ๆ เช่น เกษตรอินทรีย์ คือสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวควรเป็นแบบใด 3) ทรัพยากรเกษตรประเภทใดบ้างที่มีความเหมาะสมนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว และมีการจัดการอย่างไร และ 4) องค์กรและสถาบันในชุมชนเข้ามามีบทบาทอย่างไร

ข้อจำกัดในการวิจัย

1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ศึกษาเป็นระบบเปิด ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรเกษตรในอำเภอข้างกลางจึงเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย ได้แก่ โครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลและท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ตลอดจนกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงมีข้อจำกัดในการแยกแยะว่าการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรเกษตรในเรื่องใดบ้างที่เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การศึกษาดังกล่าวใช้วิธีสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งผู้นำเกษตรกรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา
2. ขาดข้อมูลเชิงปริมาณที่เกี่ยวข้องกับพลวัตด้านการเกษตรและการท่องเที่ยวที่รวบรวมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อใช้ในการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงในด้านการเกษตรและการท่องเที่ยว ดังนั้น ข้อมูลตัวเลขบางด้านจึงได้จากการประมาณการของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ด้านการส่งเสริมการเกษตร ผลการศึกษาที่ชี้ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรเกษตรของชุมชนอย่างไรบ้างทั้งในระยะสั้นและระยะยาว จะช่วยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตรนำกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือส่งเสริมการเกษตรได้อย่างเหมาะสม
2. ด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการศึกษาทำให้ทราบแนวทางการจัดการทรัพยากรเกษตรและรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวชุมชนที่ยั่งยืน

3. ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ ผลการศึกษาช่วยให้เกิดความเข้าใจเงื่อนไขสำคัญด้านต่าง ๆ ในการใช้การเกษตรของชุมชนเพื่อธุรกิจการท่องเที่ยว และเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัยกรณีศึกษาอื่น ๆ ต่อไป

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ การจัดการธุรกิจท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การจัดการทรัพยากรเกษตร การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ผลกระทบของท่องเที่ยวต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร หลักการของท่องเที่ยวยั่งยืน การวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรเกษตรยั่งยืน การจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวยั่งยืน การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย บริบทของอำเภอช้างกลาง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และ กรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

การจัดการธุรกิจท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่มีหลักการพื้นฐานการบริหารจัดการเช่นเดียวกับกิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ การนำเสนอแนวคิดการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวในที่นี้เพื่ออธิบายว่ามีกิจกรรมหรือการดำเนินงานเรื่องใดบ้างที่เป็นองค์ประกอบของธุรกิจท่องเที่ยว ซึ่งภายใต้หลักการนี้ เมื่อชุมชนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้น ก็ย่อมจะมีการบริหารจัดการด้านต่าง ๆ ภายใต้หลักการธุรกิจท่องเที่ยวที่เหมือนกัน ซึ่งโดยทั่วไปการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวจะมีองค์ประกอบต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2543)

1. ตลาดการท่องเที่ยว เป็นเรื่องของความพยายามที่จะทำให้ให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อใช้เป็นส่วนอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและบริการต่าง ๆ ด้านการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ
2. การขนส่ง เป็นการจัดให้มีการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวด้วยยานพาหนะประเภทต่าง ๆ จากภูมิลำเนาไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องการ
3. ทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยว เป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว หรือสิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการเดินทางไปเยือนหรือไปท่องเที่ยว
4. สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยว เป็นสรรพสิ่งที่รองรับในการเดินทางท่องเที่ยว เพื่อให้การเดินทางท่องเที่ยวเป็นไปด้วยความสะดวกและปลอดภัย

จากแนวคิดข้างต้น หากเป็นการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชนเกษตรต้องบริหารจัดการองค์ประกอบต่าง ๆ เช่นเดียวกับการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ แต่จะมีความแตกต่างที่ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ซึ่งหากเป็นการจัดการธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเป็นการจัดการในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547)

1. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเกษตร ได้แก่ ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่าที่ พันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ป่าท้องถิ่น เป็นต้น และทรัพยากรด้านการจัดการ เช่น เกษตรกร องค์กรท้องถิ่น ความรู้ทางการเกษตร เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยีทางการเกษตรต่าง ๆ เป็นต้น

2. ตลาดนักท่องเที่ยว แบ่งเป็น 2 กลุ่มหลัก ๆ คือ ประชาชนและเกษตรกรทั่วไปที่มีความสนใจด้านการเกษตรเข้ามาท่องเที่ยว เพื่อศึกษาหาความรู้เป็นแนวทางประกอบอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาอาชีพการเกษตรของตนเอง และ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจในการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและกิจกรรมการเกษตรต่างๆ ต้องการเรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพการเกษตร

3. การบริการและกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เช่น การให้ข้อมูลหรือความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตร การจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรต่างๆ การให้บริการนำเที่ยว การให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร และการจัดเตรียมที่พักนักท่องเที่ยว เป็นต้น

กล่าวได้ว่า การจัดการธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ เช่นเดียวกับการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวประเภทอื่น ๆ แต่จะต่างกันในเรื่องสินค้าและบริการ ที่เน้นด้านการเกษตร

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เกี่ยวข้องข้องกับการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ความหมาย แนวคิดปรัชญาของท่องเที่ยวเชิงเกษตร รูปแบบกิจกรรมและการบริการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และตัวชี้วัดความสำเร็จท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

1. ความหมาย แนวคิด ปรัชญา ของท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การพัฒนาการเกษตรในชนบทมีเป้าหมายหลายด้าน (Multifunctional Development) ที่ไม่เพียงเป้าหมายผลผลิตทางการเกษตรโดยตรง เช่น การพัฒนาเครื่องมือเครื่องมือการเกษตร และการขนส่ง เป็นต้น แต่ยังมีการพัฒนาด้านอื่น ๆ ที่มีใช้การเกษตรแต่เกี่ยวข้องโดยอ้อมต่อการเกษตร เช่น การรักษาสีเขียวแวดล้อม เป็นต้น (Kaminski, 1995) ซึ่งในกรณีการพัฒนาการเกษตรเพื่อเป้าหมายการท่องเที่ยวนั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการฟาร์มชี้ให้เห็นว่า โดยธรรมชาติของระบบฟาร์มแล้ว ภายในฟาร์มจะมีทรัพยากรที่ไม่ได้ใช้ในกระบวนการผลิต เช่น ที่พัก อาหาร แรงงาน พื้นที่ว่าง น้ำ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะสร้างรายได้เสริมให้แก่เกษตรกรจากการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของรัฐบาลในประเทศต่าง ๆ (Jenkins *et al.*, 1998)

ในเอกสารทางวิชาการ คำว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ปรากฏขึ้นเมื่อประมาณ 35 ปี ที่ผ่านมา ส่วนใหญ่แล้วในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Agritourism มากกว่า Agrotourism ทั้งสองคำนี้มีความหมายเหมือนกัน หมายถึง กิจกรรมการท่องเที่ยวของมนุษย์ที่ให้ตัวเองได้สัมผัสกับกิจกรรมหรือการนันทนาการในสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับการเกษตร หรือเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ปกติแล้วจะใช้เวลาในฟาร์ม (Sznajder *et al.*, 2009)

คำว่าท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแง่ของภาษาพูดนั้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรค่อนข้างจะเป็นปรากฏการณ์ใหม่ “อะไรคือท่องเที่ยวเชิงเกษตร” ยังไม่มีความหมายใดความหมายหนึ่งที่ยอมรับร่วมกัน คำว่าท่องเที่ยวเชิงเกษตรยังเป็นเพียงภาษาพูดที่ใช้กันในประเทศต่าง ๆ ที่มีความหมายแตกต่างกันไป เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรสำหรับคนที่อาศัยอยู่ในเมือง จะให้ความสำคัญต่อประเด็นที่พักอาศัยในแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในแง่ของวิชาการ คำว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะมีความหมายที่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งมีความหมายครอบคลุมกิจกรรมการท่องเที่ยว การพักผ่อนทุกรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การเลี้ยงสัตว์ การผลิตอาหาร หรือเป็นกิจกรรมที่ครอบคลุมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และศาสนาของเกษตรกรและชุมชนชนบท

การให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของนักวิชาการที่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เช่น Reynolds (2005) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นธุรกิจของเกษตรกรที่ดำเนินการในฟาร์มของตนเอง เพื่อความเพลิดเพลินและให้ความรู้แก่ผู้มาเยือน โดยที่ผู้มาเยือนเป็นผู้ติดต่อโดยตรงกับฟาร์ม โดยกิจกรรมลักษณะนี้สนับสนุนการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรโดยอ้อม ซึ่ง

คล้ายกับองค์การการค้าระหว่างประเทศ (WTO, 2003) ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวชนบทที่เกี่ยวข้องกับฟาร์ม และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชนบทเป็นสิ่งที่เป็นทางเลือกหนึ่งของเกษตรกรในการขยายกิจกรรมการเกษตรและมีรายได้เพิ่มขึ้น และเช่นเดียวกับ Gabor (2002) ให้ความหมายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่าเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวชนบทที่เกี่ยวข้องกับฟาร์ม เป็นการท่องเที่ยวที่ทำให้เกษตรกรมีการเพิ่มกิจกรรมทางการเกษตรเพื่อสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว

สำหรับหน่วยงานภาครัฐของไทยให้ความหมายท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่คล้ายกัน โดยเน้นการตอบสนองความอยากรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตการเกษตรและการสร้างรายได้เสริมของเกษตรกร ดังเช่น สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) มองว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมชนภาคเกษตรเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาวชนบท ศึกษาหาความรู้ และประสบการณ์ในเรื่องเกษตรกรรม ซึ่งอาจเป็นได้ทั้งเกษตรกรรมในรูปแบบดั้งเดิม และเกษตรกรรมที่มีความก้าวหน้าทันสมัย รวมถึงได้สัมผัสทัศนียภาพที่สวยงามตามธรรมชาติของชุมชนนั้น ๆ โดยเกษตรกรและชุมชนนั้น ๆ จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้วยตนเอง กรมส่งเสริมการเกษตร (2547) มองว่า ท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยเน้นการพาชมการประกอบกิจกรรมทางการเกษตรประเภทต่าง ๆ เช่น ในภาคกลางมีการทำนา สวนผลไม้ สวนกล้วยไม้ สวนไม้ดอกไม้ประดับ และสวนสมุนไพรภาคเหนือจะมีการเลี้ยงผึ้ง การเลี้ยงไหม สวนไม้ดอกไม้ประดับ ศูนย์ประสานงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตร (2544) ให้ความสนใจการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่จะทำให้มีรายได้กระจายไปยังท้องถิ่นอย่างแท้จริงจากการนำนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนเกษตร เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนนั้น ๆ รวมทั้งได้รับการพักผ่อนและความเพลิดเพลิน และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2543) อธิบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่าเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบหนึ่งที่ได้ทั้งความเพลิดเพลินและความรู้ นำกลับไปประยุกต์ใช้ หรือประกอบอาชีพได้ และเหนืออื่นใด คือการได้หวนกลับไปค้นหา เรียนรู้ เข้าใจ ภาควิชาภูมิคุ้มกันกับอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นรากฐานของแผ่นดินไทย ที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าภายใต้แนวคิด ปรัชญา องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเกษตรกรไทย ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวชนบท ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบกิจกรรมและการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่หลากหลาย ทั้งวิถีดั้งเดิมจนถึงการใช้เทคโนโลยีขั้นสูงท่ามกลางทัศนียภาพธรรมชาติที่สวยงามบริหารจัดการโดยเกษตรกรหรือชุมชน ความประทับใจที่เกิดจากการได้ชม ชิม ชื่นชมผลิตภัณฑ์ และ

มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ก่อเกิดความรับรู้ ทักษะ และประสบการณ์แก่ผู้มาท่องเที่ยว ทั้งยังส่งผลให้เกิดรายได้แก่ชุมชนจากการจำหน่ายผลผลิตการเกษตร

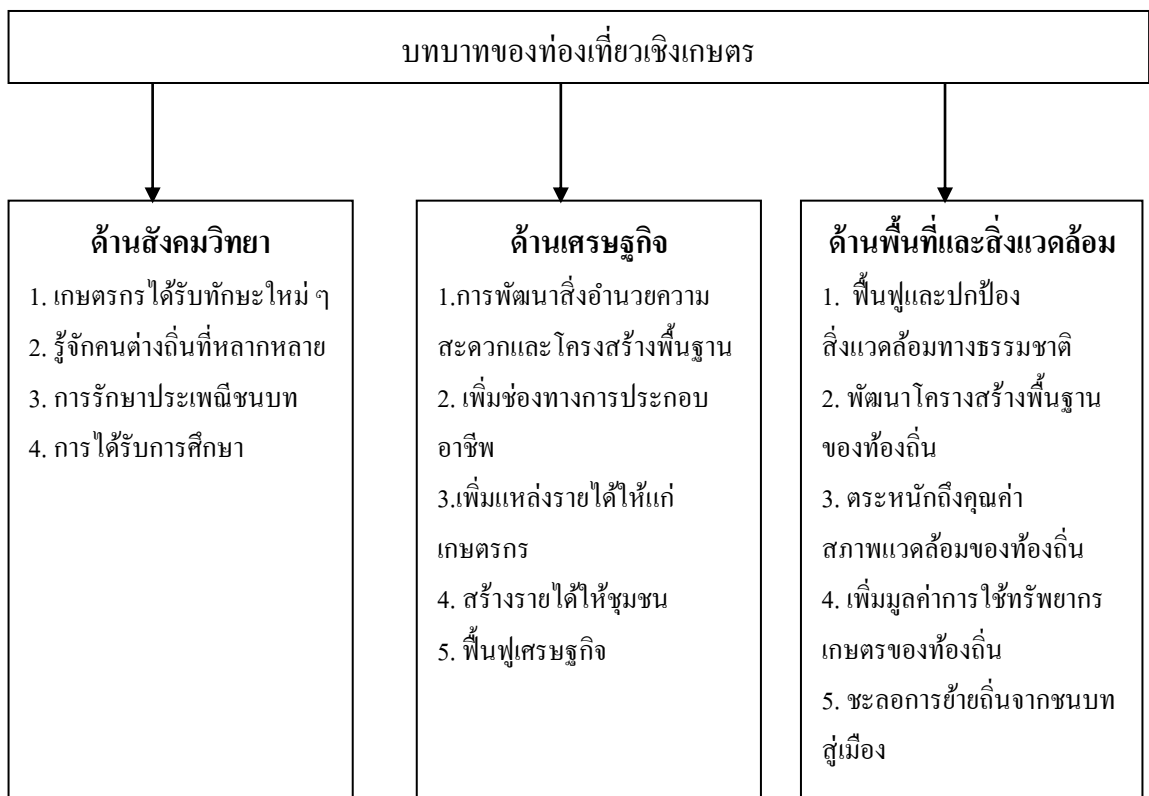
นอกจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแล้ว ยังมีนักวิชาการอื่น ๆ ที่สนใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ นาถฤดี (2547) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรว่าเป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่เกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยง เพื่อชื่นชมความสวยงามในสวนเกษตร ได้รับความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่บนพื้นฐานความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่แห่งนั้น

อย่างไรก็ตาม นักท่องเที่ยวและผู้ให้บริการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความเข้าใจท่องเที่ยวเชิงเกษตรแตกต่างกัน สำหรับนักท่องเที่ยวนั้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรหมายถึง การที่ได้เข้าไปสร้างความคุ้นเคยกับวัฒนธรรมการผลิตทางการเกษตรหรือการนันทนาการในสิ่งแวดล้อมการเกษตร หรือรวมการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการเกษตรในขณะที่ไปเยี่ยมชมฟาร์มนั้น ๆ เนื่องจาก ด้านแรงจูงใจของมนุษย์ต่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้นประกอบด้วย การตอบสนองความต้องการ ในการมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิตกับครอบครัวหรือชุมชนชนบท ความต้องการนี้ยังรวมถึงการเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของฟาร์มหรือชุมชนชนบท การตอบสนองความต้องการในเรื่องความรู้ทางการเกษตร และการตอบสนองความต้องการด้านอารมณ์ การพักผ่อนในบรรยากาศที่เงียบสงบ (Sznajder *et al.*, 2009) ส่วนมุมมองของเกษตรกรหรือผู้ประกอบการนั้น มองว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือกิจกรรมต่าง ๆ ในฟาร์ม ที่สร้างรายได้ทั้งรายได้เสริมและรายได้หลัก ดังนั้นจึงมีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามลักษณะภูมิทัศน์ ผลผลิตทางการเกษตร กิจกรรมการผลิตของฟาร์ม และความต้องการของนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ คำว่าท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีการใช้ในความหมายเฉพาะเจาะจงมากขึ้นในลักษณะเป็นคำผสมที่นำกิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ ไปรวมกับคำว่าเกษตร (Agri) เช่น Agritainment เป็นต้น (Blevins, 2003)

โดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีเป้าหมายให้โอกาสนักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมทั้งได้รับความเพลิดเพลินและการพักผ่อน และในแง่ของเกษตรกรนั้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นการนำทรัพยากรเกษตรและวัฒนธรรมเกษตรมาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยไม่เพียงแต่การสร้างคามพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว แต่ยังมีมุ่งพัฒนาความเป็นอยู่ของชุมชนชนบทในด้านรายได้ที่ควบคู่ไปกับการก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรการเกษตร ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความเกี่ยวโยงกับการใช้ทรัพยากรเกษตรทั้งผลผลิตทางการเกษตร กิจกรรมการเกษตรต่าง ๆ ภายใน

ฟาร์ม ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตการเกษตร

ในแง่ของบทบาทความสำคัญของท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกี่ยวข้องกับรายได้ การจ้างงาน การใช้ประโยชน์สิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่ พื้นที่กิจกรรมการเกษตร การอนุรักษ์ธรรมชาติ รวมถึงการพักผ่อนและการศึกษาของประชากรในเมืองและชนบท (Gaworecki, 2006) โดยทั่วไปได้มีการจำแนกความสำคัญของท่องเที่ยวเชิงเกษตร 3 ลักษณะ คือ บทบาททางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (Lakovidou et al., 2000) ดังภาพที่ 2.1



ภาพที่ 2.1 บทบาทของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ที่มา: Lakovidou et al. (2000)

2. รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร

รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรอาจจำแนกตามลักษณะพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งมีความหลากหลายเป็นอย่างมาก ได้แก่ (Sznajder et al., 2009)

1. การจำแนกตามลักษณะเด่นของพื้นที่ (Area configuration) ได้แก่ กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ราบ พื้นที่เป็นลูกคลื่น พื้นที่เนิน และพื้นที่ภูเขา

2. การจำแนกตามลักษณะภูมิประเทศ (Forms of terrain) เป็นการจำแนกกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามลักษณะพื้นผิวของภูมิประเทศ เช่น ภูเขา หุบเขา ช่องเขา น้ำตก หรือ ฤดูใบไม้ผลิที่อบอุ่น เป็นต้น

3. การจำแนกตามการใช้ประโยชน์พื้นที่ (Type of land use) ได้แก่ กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรประเภทการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ การทำสวนผลไม้และพืชสวนอื่น ๆ การทำสวนป่า และการประมง

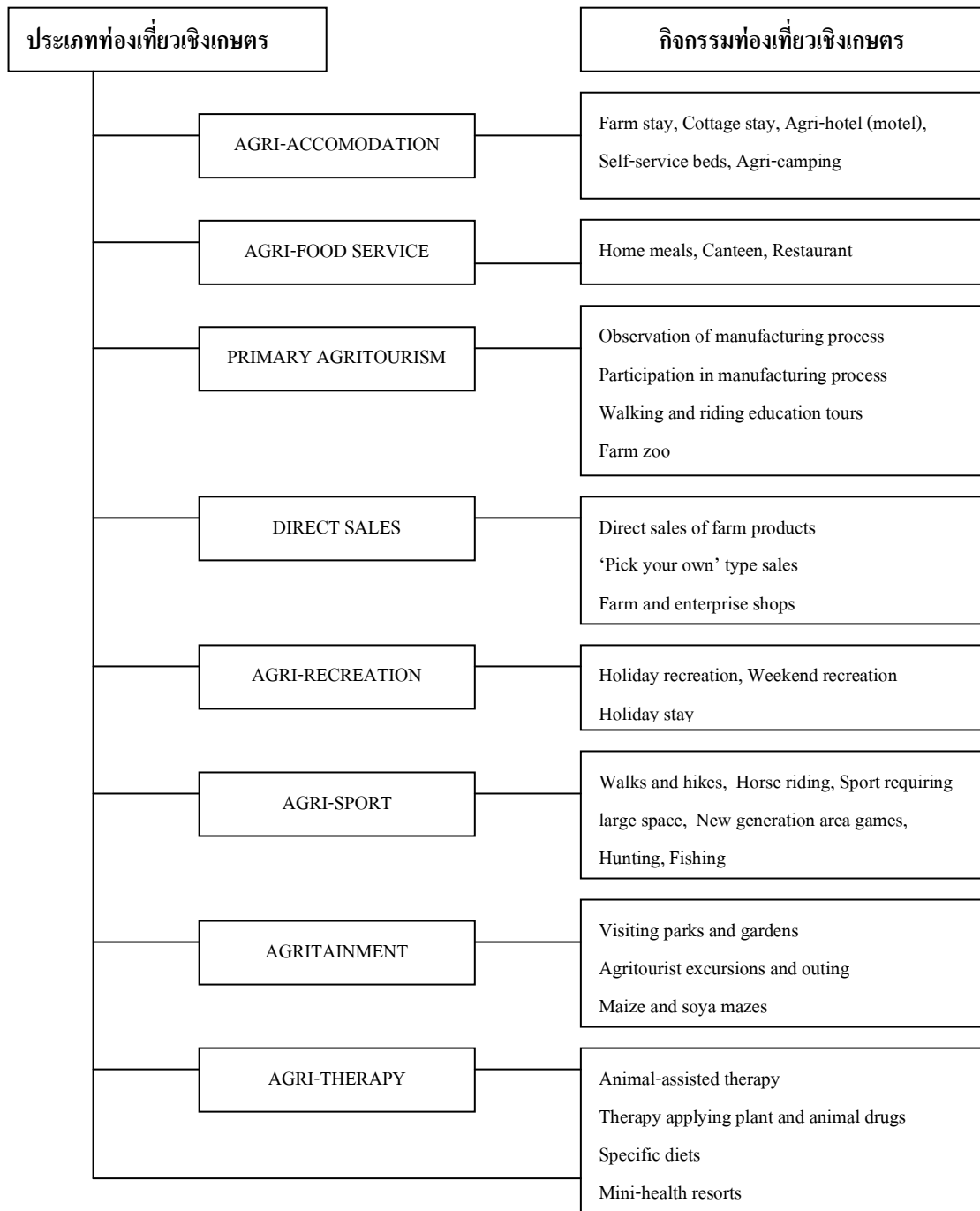
4. การจำแนกตามระดับการพัฒนาในพื้นที่ (Spatial development) ได้แก่ กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ที่ขาดการพัฒนา พื้นที่ที่มีการพัฒนาอย่างเข้มข้น และพื้นที่ที่มีการพัฒนาแบบกระจาย

5. การจำแนกตามขนาดของฟาร์ม (Size of farm) ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในฟาร์มขนาดเล็กมาก (ไม่เกิน 5 เฮกแตร์) ฟาร์มขนาดเล็ก (5 – 20 เฮกแตร์) ฟาร์มขนาดกลาง (20 – 50 เฮกแตร์) ฟาร์มขนาดใหญ่ (50 - 100 เฮกแตร์) และฟาร์มขนาดใหญ่มาก (มากกว่า 100 เฮกแตร์)

6. การจำแนกตามการผลิต (Specialization of production) กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรประเภทการผลิตพืชเชิงเดี่ยว (Monocultural space) และการผลิตแบบหลากหลาย (Diversified space)

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรมักจำแนกตามลักษณะของสินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว คำว่าบริการคือสิ่งที่ไม่ใช่สิ่งของแต่จำเป็นต้องดำเนินการ ส่วนคำว่าสินค้าหมายถึงสิ่งของที่ผลิตจากโรงงานหรือกระบวนการแปรรูป สำหรับสินค้าในการเกษตรนั้น เช่น นม เนื้อสัตว์ ัญญาหาร เป็นต้น สินค้าและบริการของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ส่วนใหญ่แล้ว เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกษตรกรไม่ต้องลงทุนหรือใส่ปัจจัยการผลิตเพิ่มเติม ดังนั้น รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงเกี่ยวข้องกับสินค้าและบริการที่เป็นกระบวนการการผลิตของฟาร์มนั้น ๆ สินค้าและบริการในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวแสดงดังภาพที่ 2.2 อย่างไรก็ตาม สินค้าและบริการที่เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรอาจมีการพัฒนาให้ตอบสนองตามลักษณะของนักท่องเที่ยว ดังตัวอย่างสินค้าและบริการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในต่างประเทศ (ตาราง 2.1) มีแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ ที่มีนักท่องเที่ยวหลากหลายกลุ่ม ขึ้นอยู่กับการเกษตร และ

บริบทต่าง ๆ ของแหล่งเกษตรหรือฟาร์มนั้น ๆ ซึ่งจะนำเสนอตัวอย่างกิจกรรมหรือสินค้าและบริการท่องเที่ยวเชิงเกษตรดังตารางที่ 2.1 และ ตารางที่ 2.2 นำเสนอตัวอย่างกิจกรรมหรือสินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรมของประเทศไทย



ภาพที่ 2.2 การจำแนกสินค้าและบริการในกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ที่มา: Sznajder *et al.* (2009)

ตารางที่ 2.1 ตัวอย่างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในต่างประเทศ

| ชื่อฟาร์ม | ที่ตั้ง | ประเภทของกิจการ | กิจกรรมการท่องเที่ยว | นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย |
|--|-------------|-----------------|--|--|
| 1. Dairy farm | New Zealand | ผลิตภันฑ์นม | นำเสนอเทคโนโลยีการผลิตและการจัดการที่ทันสมัย | เกษตรกร ผู้ประกอบการผลิตนมทั้งในและต่างประเทศ |
| 2. Kings Ranch | U.S.A | ปศุสัตว์ | ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของฟาร์ม และจำหน่ายสินค้าอุปกรณ์การขี่ม้า | นักท่องเที่ยวที่มาเป็นกลุ่ม และนักท่องเที่ยวขาจร |
| 3. Pennywell Farm And Wildlife Centre | U.K | ฟาร์มท่องเที่ยว | เด็ก ๆ ได้ใกล้ชิดกับสัตว์ การให้อาหารสัตว์ และบริการของเล่นภายในฟาร์ม | พ่อแม่ และครอบครัวที่มีเด็ก |
| 4. Van Vlaanderen | Belgium | ฟาร์มปลูกพืช | ชมการผลิตพืช และจำหน่ายสินค้าเกษตร | ผู้สนใจด้านการเกษตร |
| 5. The Eden Project | U.K | บริษัท | เยี่ยมชมพันธุ์พืชเขตร้อน ที่รวบรวมจากทั่วโลก ประมาณ 5,000 ชนิด | นักท่องเที่ยวทั่วไปที่สนใจ |
| 6. Forest apiary | Bashkiria | อุทยานแห่งชาติ | ศึกษางานในชนบทที่เต็มไปด้วยภูเขา และชมกิจกรรมการเลี้ยงผึ้ง | นักท่องเที่ยวทั่วไป |

ที่มา: Sznajder *et al.* (2009)

ตารางที่ 2.2 ตัวอย่างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

| แหล่งท่องเที่ยว | ที่ตั้ง | ประเภทของกิจการ | กิจกรรมการท่องเที่ยว | นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย |
|--------------------------------|-----------|-----------------------|--|---|
| 1. แขวงบางมด | กรุงเทพ ฯ | การท่องเที่ยวของชุมชน | ล่องเรือชมแปลงปลูกกล้วยไม้ สัมผัสเห็ดหวาน ซื้อผลิตภัณฑ์กลุ่มแม่บ้าน | กลุ่มทัวร์ นักท่องเที่ยวทั่วไป กลุ่มศึกษาดูงาน ชาวต่างชาติ |
| 2. บ้านวงศ์พัฒนา | ชัยนาท | การท่องเที่ยวของชุมชน | ชมและชิมส้มโอปลอดสารพิษ ชมการทำกำนักรูป ซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน | กลุ่มทัวร์ นักท่องเที่ยวทั่วไป กลุ่มเกษตรกรจากพื้นที่อื่น ๆ |
| 3. ชุมชนคลองบางหลวง ปทุมธานี | ปทุมธานี | การท่องเที่ยวของชุมชน | ชมเจดีย์จากเปลือกหอย และสวน ไม้ดอกส่งออก ศึกษารวมวิธีการผลิตข้าวล้มต่อซัง | กลุ่มทัวร์ นักท่องเที่ยวทั่วไป กลุ่มเกษตรกรจากพื้นที่อื่น ๆ |
| 4. หมู่บ้านทุ่งทานตะวัน ลพบุรี | ลพบุรี | บริษัท | ชมทัศนียภาพเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และทุ่งทานตะวัน ฟาร์มนกกระจอกเทศ สวนผลไม้ | กลุ่มทัวร์ นักท่องเที่ยวทั่วไป |
| 5. อำเภอดำเนินสะดวก ราชบุรี | ราชบุรี | การท่องเที่ยวของชุมชน | ชมตลาดน้ำ การเกี่ยวน้ำตาลมะพร้าว สวนผลไม้ ล่องเรือชมวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน เดินป่า | กลุ่มทัวร์ นักท่องเที่ยวทั่วไป นักท่องเที่ยวทั่วไป ชาวต่างชาติ |
| 6. ท่าด่านโฮมสเตย์ นครนายก | นครนายก | การท่องเที่ยวของชุมชน | ดูนก ตกปลา นวดแผนไทย พักค้างโฮมสเตย์ | นักท่องเที่ยวทั่วไป ชาวต่างชาติ |
| 7. ดอยปู่ย เชียงใหม่ | เชียงใหม่ | การท่องเที่ยวของชุมชน | ชมวิถีชาวม้งและซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน | นักท่องเที่ยวทั่วไป ชาวต่างชาติ |

ที่มา: กรมส่งเสริมการเกษตร (2548)

3. การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นอีกแนวคิดหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อตอบสนองธุรกิจการท่องเที่ยว ในส่วนของภาครัฐนั้น ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยกำหนดมาตรฐานการให้บริการ ตลอดจนระเบียบการต่าง ๆ เพื่อสร้างความประทับใจแก่นักท่องเที่ยวให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน กรมส่งเสริมการเกษตร (2545) ได้กำหนดแนวทางบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

1. สถานที่เที่ยวชมควรเป็นเส้นทางวงรอบเพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้เห็นกิจกรรมการเกษตรอย่างทั่วถึง
2. ควรมีมุมสาธิต และจัดเจ้าหน้าที่เตรียมการสาธิตให้ชม
3. มีมัคคุเทศก์นำชมสวน สามารถอธิบายได้ดีเท่ากับหรือมากกว่าเจ้าของสวน
4. จัดมุมสถานที่พักผ่อน จัดมุมบริการอาหารและเครื่องดื่มจำหน่าย โดยอาจขอให้เพื่อนบ้านบริการแทน เพื่อกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น มุมนี้จำหน่ายผลิตภัณฑ์สินค้าของที่ระลึกด้วย ทั้งของในสวนและของเพื่อนบ้านใกล้เคียง
5. จัดเตรียมอุปกรณ์ที่ทิ้งขยะ แยกขยะเปียกและขยะแห้ง
6. มีบริการห้องสุขาที่สะอาด อาจมีกล่องรับเงินบริการ เพื่อให้ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแล ได้รับผลประโยชน์
7. หลังจากนำเที่ยวชมแล้ว ควรหาเวลาให้นักท่องเที่ยวมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประมาณ 15-20 นาที หรือเป็นการประเมินผลการชมสวนนั้น ๆ เพื่อนำไปปรับปรุงการให้บริการ
8. สามารถจำหน่ายต้นอ่อนและเมล็ดพันธุ์ เพื่อนักท่องเที่ยวซื้อกลับไปทดลองปลูกหรือบางคนอาจนำไปเป็นอาชีพเสริม
9. สามารถขายผลผลิตในสวนให้นักท่องเที่ยวโดยตรง
10. ผลผลิตบางชนิดที่จำหน่ายสดไม่ทันสามารถแปรรูปเป็นผลผลิตอีกรูปแบบหนึ่ง จัดทำเป็นของแห้ง เป็นการถนอมอาหาร จำหน่ายให้นักท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่เพิ่มพูนจากเดิม

จากแนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวข้างต้น ทรัพยากรเกษตรที่ใช้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ ทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตร ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น และทรัพยากรด้านการจัดการ เช่น เกษตรกร องค์กรท้องถิ่น ความรู้ทางการเกษตร เครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยี

ทางการเกษตรต่างๆ ซึ่งการบริหารจัดการทรัพยากรเกษตรให้เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวขึ้น เป็นการใช้ความโดดเด่นทางการเกษตรทำหน้าที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยือนและทำให้บริการนักท่องเที่ยว เช่น เป็นการนำผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว การจัดการที่พักในแหล่งเกษตร ทั้งนี้ สินค้าและบริการของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ส่วนใหญ่แล้ว เพื่อให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกษตรไม่ต้องลงทุนหรือใส่ปัจจัยการผลิตเพิ่มเติมเนื่องจากเป็นกิจกรรมหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นกระบวนการการผลิตของฟาร์มนั้น ๆ ที่เกษตรกรดำเนินการตามปกติ

นอกจากการบริหารจัดการสิ่งที่เป็นเกษตรแล้ว แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องให้ความสำคัญต่อตลาดนักท่องเที่ยว ได้แก่ ประชาชนและเกษตรกรทั่วไปที่มีความสนใจด้านการเกษตรเพื่อศึกษาหาความรู้เป็นแนวทางประกอบอาชีพ หรือเพื่อพัฒนาอาชีพการเกษตรของตนเอง และ กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจเฉพาะด้าน สนใจในการท่องเที่ยวธรรมชาติและกิจกรรมการเกษตรต่าง ๆ อยากรู้วิถีชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของเกษตรกร

การจัดการทรัพยากรเกษตร

ในการวิจัยครั้งนี้ สนใจศึกษาทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวกับปัจจัยที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ แรงงาน องค์กร ความรู้ เครือญาติ ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้ถูกนำมาใช้หรือได้รับผลในลักษณะต่าง ๆ จากกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในหัวข้อนี้เป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับ หลักการและแนวคิดการจัดการทรัพยากรเกษตร ดังต่อไปนี้

การจัดการทรัพยากรเกษตร โดยทั่วไปหมายถึง การเลือกรูปแบบหรือวิธีการสร้างผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต่อทรัพยากรเกษตร ในลักษณะการ จัดหา การรักษา และการใช้ประโยชน์ ทั้งนี้ แต่ละท้องถิ่นจะมีการจัดการทรัพยากรเกษตรที่แตกต่างกันไปตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ตลอดจนบริบทด้านสถาบันในท้องถิ่น สำหรับแนวคิดการจัดการทรัพยากรเกษตรมีดังต่อไปนี้

โดยทั่วไป การเกษตรในเขตร้อนจะพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทักษะ และสถาบันของชุมชน ระบบเกษตรของท้องถิ่นในเขตร้อนจะมีลักษณะรูปแบบที่หลากหลายที่มีความจำเพาะสำหรับพื้นที่และนิเวศการเกษตรนั้น ๆ เป็นระบบเกษตรที่พัฒนาขึ้นมาจากการบวนการเรียนรู้ การลองผิดลองถูกของเกษตรกรที่สั่งสมบทเรียนต่อ ๆ กันมา จนตกผลึกเป็นความสัมพันธ์อันสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม เมื่อเงื่อนไขในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป เช่น มีประชากรหนาแน่นขึ้น หรือการแผ่เข้ามาของอิทธิพลต่างประเทศ สิ่งเหล่านี้ย่อมมีผลให้ระบบเกษตรของท้องถิ่นในเขตร้อนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ถ้าการปรับตัวไปตามเงื่อนไขใหม่เกิดขึ้นไม่รวดเร็วพอ ทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศก็จะเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งสังคมที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศนั้นก็เสื่อมสลายลง การทำเกษตรในเขตร้อนมี 2 ลักษณะ คือ พึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกเพิ่มมากขึ้น และพึ่งพาตนเองเพิ่มมากขึ้น ในลักษณะดังนี้ (วิฑูรย์, 2547)

(1.) การเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก

ปัจจัยการผลิตภายนอกที่เกษตรกรพึ่งพามากที่สุด คือ ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืช รวมทั้งเมล็ดพันธุ์ลูกผสม เครื่องจักรกลที่ใช้พลังงานฟอสซิล และระบบชลประทานขนาดใหญ่ ระบบการเกษตรแบบนี้ใช้ทรัพยากรที่ไม่หมุนเวียนค่อนข้างมาก โดยเฉพาะน้ำมันเชื้อเพลิงและฟอสเฟต อีกทั้งระบบนี้ต้องใช้เงินทุนจำนวนมากและพึ่งพาดูดสูง โดยค่าใช้จ่ายในการซื้อหาปัจจัยการผลิตได้มาจากรายได้การขายผลผลิต ดังนั้นระบบการเกษตรแบบนี้จึงอาจประสบความสำเร็จเฉพาะพื้นที่ที่มีระบบนิเวศค่อนข้างสม่ำเสมอและสามารถควบคุมได้ง่าย (เช่น ในระบบนิเวศเกษตรในเขตพื้นที่ชลประทาน) ปัจจุบัน มีการพัฒนาระบบการขนส่ง การตลาด และการพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ ทำให้ระบบเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยภายนอกขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยระบบเกษตรสมัยใหม่แบบนี้พบมากในเขตเศรษฐกิจก้าวหน้าของประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะในทวีปเอเชีย อย่างไรก็ตาม ระบบเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอก มีการใช้ปัจจัยการผลิตและสารเคมีสังเคราะห์มากเกินไปจนทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล ส่งผลกระทบต่อรากฐานทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

(2.) การเกษตรที่พึ่งตนเอง

เป็นระบบที่อาศัยปัจจัยการผลิตจากภายนอกจำนวนไม่มากนัก เป็นระบบเกษตรที่สามารถพบเห็นได้ในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตที่ระบบนิเวศมีความซับซ้อนและหลากหลาย จนเกษตรกรไม่สามารถเสียดลองวิธีการผลิตแบบใหม่ได้ นอกจากนี้ โครงสร้างทางนิเวศและการพานิชไม่เอื้ออำนวยให้ใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกได้ (อาจเกิดจากระบบการขนส่งที่ไม่ดีหรือขาดแคลนแหล่งเงินกู้ก็ได้) ในพื้นที่ประเภทนี้อาจมีการใช้ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ยเคมี และยากำจัดศัตรูพืชบ้าง แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่เกษตรกรร่ำรวยไม่กี่คน และในพืชพานิชไม่กี่อย่าง ระบบเกษตรแบบนี้ เกษตรกรไม่มีโอกาสเรียนรู้เทคโนโลยีการเกษตรใหม่ที่เหมาะสมต่อระบบ

นิเวศ หรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมก็ยังไม่พัฒนาขึ้นอย่างจริงจัง เกษตรกรจึงต้องเร่งผลิตโดยอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ จนระบบนิเวศเสื่อมลง การขยายพื้นที่เกษตรก็ยิ่งทำให้มีการทำลายป่า ทำให้ดินเสื่อมโทรม และโรคแมลงระบาดมากขึ้น

ในการจำแนกรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่นนั้น โดยทั่วไปจะจำแนกตามลักษณะรูปแบบการผลิต ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ (วันเพ็ญ, 2547)

(1.) การเกษตรแบบยังชีพ (Subsistence agriculture)

ระบบนี้ในประเทศไทยยังมีให้เห็น จัดเป็นการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม หรือเป็นประเพณีแบบหนึ่งที่ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้เป็นอาหารหรือบริโภคในครัวเรือนหรือใช้ในพิธีกรรม ไม่ได้มีการผลิตเหลือใช้หรือเหลือขาย หรือเป็นแบบกึ่งยังชีพที่อนุโลมให้กับการใช้เวลาปลูกพืชเพื่อขายระหว่างร้อยละ 25 ถึง ร้อยละ 50 ของเวลาทำงานเพื่อการเกษตรทั้งหมด โครงสร้างการผลิตในระบบเกษตรแบบยังชีพ อาจเป็นการปลูกพืชผัก ผลไม้ ไม้ดอก พืชไร่ หรือการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ขนาดเล็ก ๆ ผลผลิตที่ได้มีปริมาณไม่มากนัก เกษตรกรไม่จำเป็นต้องอาศัยความสามารถหรือเงินทุนเพราะเป็นการเกษตรขนาดเล็กที่ผลิตเพื่อพอกินพอใช้หรือเหลือขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อให้ได้เงินมาจัดหาปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิต

(2.) การเกษตรแบบขยายพื้นที่ (Extensive cultivation)

เป็นการเพาะปลูกในบริเวณที่มีเนื้อที่กว้างขวางแต่มีแรงงานคนหรือสัตว์น้อย และเพื่อความสะดวกในการดำเนินงานเพื่อให้ได้ผลผลิตสูง จึงต้องใช้วิทยาการ ใช้เครื่องจักรช่วยแทนแรงงานคนหรือสัตว์ในการบุกเบิก ไถคราด เพาะปลูก บำรุงรักษา และเก็บเกี่ยว มักปลูกพืชชนิดเดียว เช่น ข้าวสาลี และข้าวโพด เป็นต้น ซึ่งตามความหมายนี้ การเกษตรแบบขยายพื้นที่ก็จะมีลักษณะตรงกับ “ระบบการเกษตรแบบเดี่ยว” หรือ “specialized farming” ที่มุ่งเพื่อการค้าหรือธุรกิจเป็นสำคัญ สำหรับประเทศไทยที่ผลิตประเภทเดียวเต็มพื้นที่ มีลักษณะการผลิตแบบขยายสดและเป็นวัตถุดิบในอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพื่อเป้าหมายส่งออกต่างประเทศ

(3.) การเกษตรแบบเข้มข้น (Intensive farming)

การเกษตรระบบนี้นับว่าเป็นเป้าหมายของการพัฒนาในทุกประเทศ ทั้งนี้เนื่องด้วยพื้นที่ถือครองทางการเกษตรมีจำกัดเมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนการเพิ่มขึ้นของประชากร การผลิตระบบนี้คือ การเพาะปลูกพืชมากและต่างชนิดในเนื้อที่จำกัดที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นมาก

ประชากรจึงต้องทุ่มเทพลังงานของตนช่วยกันเพาะปลูกพืชด้วยวิธีต่าง ๆ หรือพยายามเพิ่มเงินทุนให้มากกว่าเดิมเพื่อจะได้มาซึ่งผลผลิตทางด้านการเพาะปลูกในเนื้อที่จำกัดของตนให้เต็มที่ตลอดรอบปีหนึ่ง ๆ ในการนี้ต้องอาศัยความสมบูรณ์ของดินตามธรรมชาติ หรือโดยใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มโอชะในดินให้มากขึ้น และมักใช้แรงงานคนหรือสัตว์มากกว่าเครื่องจักร การเพาะปลูกแบบนี้จำเป็นสำหรับประเทศที่มีพื้นดินโอชะจำกัด ทุนน้อย วิทยาการไม่ก้าวหน้ามาก มีพลเมืองมาก เช่น จีน อินเดีย สำหรับประเทศไทยก็มีการทำเกษตรแบบเข้มข้นทั้งเกษตรกรรายเล็กที่ผลิตทั้งเพื่อบริโภคและเหลือขาย และเกษตรกรรายใหญ่ที่ผลิตเพื่อการค้าโดยตรง

(4.) เกษตรแบบธุรกิจและเกษตรอุตสาหกรรม (Agribusiness)

ระบบการเกษตรแบบธุรกิจ มีเป้าหมายเพื่อการค้าโดยตรง การเกษตรระบบนี้ มีการปรับปรุงเทคโนโลยีให้ทันสมัย มีการวิจัยศึกษาจากทุกส่วนและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลิต วิทยาการหลังเก็บเกี่ยว ปัจจัยทางกายภาพพื้นที่ผลิต และปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การขนส่ง และการตลาด

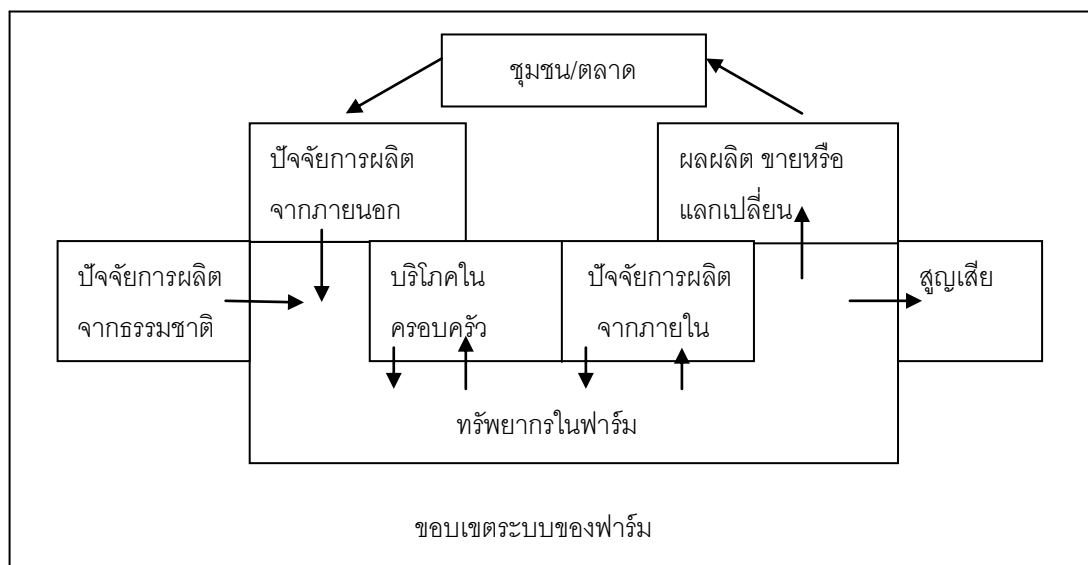
(5.) การเกษตรนิเวศ (Ecological agriculture)

เป็นระบบเกษตรเชิงคุณภาพ เป็นระบบที่ให้ความสำคัญต่อการควบคุมหรือมีระบบการจัดการด้านคุณภาพและมาตรฐานด้านสิ่งแวดล้อม การเกษตรระบบนี้ เช่น เกษตรชีวภาพ และเกษตรธรรมชาติ เป็นต้น เป็นระบบที่พบเห็นได้ในท้องถิ่นต่าง ๆ แต่ยังปฏิบัติกันในพื้นที่เฉพาะ และยังไม่ได้ทำเป็นธุรกิจเกษตรขนาดกลางหรือขนาดใหญ่เพื่อการส่งออก

ในการอธิบายปัจจัยที่กำหนดการตัดสินใจทำการเกษตรของเกษตรกรนั้น การทำเกษตรเป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการดิน พืช สัตว์ การปฏิบัติ การใช้แรงงาน ปัจจัยการผลิต และอิทธิพลของสภาพแวดล้อม โดยบุคคลที่เรียกว่าเกษตรกรพยายามทำการผลิตจากปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีที่มีอยู่ การเกษตรนั้นเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคและระบบนิเวศ การเกษตรคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติที่สืบเนื่องมากจากอดีต ระบบคุณค่า ความเชื่อ ภูมิปัญญา เทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้เรียกว่า “ระบบฟาร์ม” (จิฑูรย์, 2547)

จากแนวคิดข้างต้น ฟาร์มแต่ละแห่งจะมีระบบนิเวศเกษตรที่เฉพาะตัว คือ เมืองคัมภีร์ประกอบทางกายภาพที่เป็นดิน น้ำ ภูมิศาสตร์ พืช และสัตว์ที่แตกต่างกัน การทำการเกษตรก็คือ การเข้าแทรกแซงองค์ประกอบของระบบนิเวศการเกษตรและจัดปฏิสัมพันธ์ภายในใหม่ เพื่อที่จะได้มี

ผลผลิตที่ต้องการ เช่น พืช ไม้ และสัตว์ ในการผลิตเกษตรกรรมยังต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตมากมาย เช่น เมล็ดพันธุ์ พลังงาน ฯลฯ ซึ่งปัจจัยการผลิตบางส่วนได้จากภายในหรือผลิตขึ้นเองภายในฟาร์ม แต่ก็มีปัจจัยการผลิตหลายชนิดที่ต้องอาศัยจากภายนอก เช่น ข้อมูลข่าวสาร สารเคมี ฯลฯ และผลผลิตที่ได้จากในฟาร์มบางส่วนอาจใช้เป็นปัจจัยการผลิตใหม่ หรือใช้บริโภคในครัวเรือน หรือขาย หรือแลกเปลี่ยน หรือให้เปล่า แต่ในขณะเดียวกัน ในกระบวนการผลิตจะมีบางส่วนที่สูญเสียหรือเสียหายไปเนื่องจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น หน้าดินถูกชะล้าง ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น ผลผลิตที่นำไปขายทำให้เกษตรกรมีรายได้ ซึ่งรายได้นั้นก็จะนำไปใช้จ่ายซื้อสินค้าและบริการ เช่น เสื้อผ้า อาหาร การศึกษา หรือปัจจัยการผลิตมาเพิ่มเติม ดังภาพที่ 2.3



ภาพที่ 2.3 การไหลเวียนของสินค้าและบริการในระบบฟาร์ม

ที่มา : วิศุทธิ์ (2547)

แนวคิดข้างต้นเป็นการมองพฤติกรรมทางการเกษตรในเชิงระบบ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือปัจจัยนำเข้าอย่างหนึ่งของระบบฟาร์มที่ส่งผลต่อการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรเกษตรในระบบฟาร์ม

นอกจากแนวคิดข้างต้นแล้ว ยังมีแนวคิดอื่น ๆ ที่อธิบายพฤติกรรมการตัดสินใจทาง

การเกษตรของเกษตรกร ที่พอจะเป็นแนวทางพิจารณาว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในฐานะปัจจัยนำเข้าสู่ของระบบฟาร์มนั้น จะส่งผลต่อการตัดสินใจทางการเกษตรได้อย่างไรบ้าง เช่น แนวคิดดังต่อไปนี้

พฤติกรรมการตัดสินใจของเกษตรกรในการดำเนินงานด้านการเกษตร จะมีปัจจัยหลายอย่างที่มีพลังอำนาจต่อการตัดสินใจของเกษตรกร ในทางทฤษฎีนั้น การตัดสินใจทำการเกษตรอยู่ภายใต้เงื่อนไข 3 ประการด้วยกัน คือ (วิทยา, 2542)

(1) ถ้าความสัมพันธ์ทางการผลิตยุติธรรมและมีเสถียรภาพ เกษตรกรให้ความสนใจผลิตเฉพาะอย่างมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามเกษตรกรจะเน้นผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก่อนในกรณีที่ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการแลกเปลี่ยนไม่ยุติธรรม และไม่มีเสถียรภาพ

(2) เงื่อนไขการผลิตที่แน่นอนเท่านั้นที่ทำให้เกษตรกรตัดสินใจไปในด้านที่ทำให้เกิดผลผลิตและรายได้สูงสุด ในทางตรงกันข้าม ถ้าเกิดความไม่แน่นอนทางการผลิต เช่น เกษตรกรต้องจ้างองที่ดิน ต้องพึ่งพาเจ้าของที่ดินหรือคนกลาง หรือมีเงื่อนไขไม่แน่นอนตามภูมิอากาศ สุขภาพและอื่น ๆ เกษตรกรจะพยายามลดความเสี่ยงทางการผลิตให้มากที่สุด

(3) เกษตรกรจะพยายามทำให้ทรัพยากรมีค่าที่สุด ถ้าหากทรัพยากรนั้นมีจำกัด ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน แรงงาน อุปกรณ์ เงินสด หรือเงินลงทุน โดยเกษตรกรจะพยายามลงทุนกับทางเลือกที่ดีที่สุด แม้ว่าทรัพยากรนั้นมีค่าเสียโอกาสก็ตาม

จากแนวคิดข้างต้น แนวทางในการวิเคราะห์ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการใช้ทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่น ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความมีเสถียรภาพในการผลิต ความแน่นอนในการผลิต หรือทำให้ทรัพยากรเกษตรมีค่ามากขึ้น หรือไม่อย่างไรบ้าง

นอกจากนั้น ยังมีแนวคิดของ สมยศ (2541) มองว่า การที่เกษตรกรมีการจัดสรรทรัพยากรเกษตรเพื่อทำกิจกรรมการผลิตในภาคเกษตร ตลอดจนกิจกรรมนอกภาคเกษตรอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขดังต่อไปนี้

(1) วัตถุประสงค์ของฟาร์ม โดยแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ระบบทำฟาร์มเพื่อยังชีพ เกษตรกรมักจะทำในพื้นที่และใช้ทรัพยากรที่จำกัด มีวิธีการผลิตแบบง่าย ๆ และ ระบบการทำฟาร์มเพื่อการค้า เพื่อตอบสนองทางด้านเศรษฐกิจ มีการใช้ทรัพยากรการเกษตรค่อนข้างสูง

(2) จำนวนชนิดของผลผลิตภายในฟาร์ม แยกได้เป็น 2 ประเภท คือ ระบบการทำฟาร์มกิจกรรมเดียว เป็นระบบที่มีการปลูกพืชชนิดเดียว ต้องใช้พื้นที่จำนวนมาก ใช้ความชำนาญเฉพาะด้าน และ ระบบการทำฟาร์มที่มีหลายกิจกรรม หรือการทำฟาร์มผสมผสาน ผลิตสินค้า

เกษตรหลาย ๆ ชนิดพร้อมกัน

(3) กิจกรรมหลักและกิจกรรมรองภายในฟาร์ม ระบบการทำฟาร์มโดยทั่วไปมักจะมีกิจกรรมหลัก กิจกรรมรอง และกิจกรรมเสริม เพื่อตอบสนองความต้องการของเจ้าของฟาร์ม และให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่

แนวคิดดังกล่าว เป็นแนวทางวิเคราะห์ว่า ท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลให้การจัดการทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ในมิติของ วัตถุประสงค์ของฟาร์ม จำนวนชนิดของการผลิต และกิจกรรมหลักและกิจกรรมรองของระบบฟาร์ม

การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะประเทศกำลังพัฒนาที่ยังคงพึ่งพาภาคเกษตรเป็นหลัก ดังนั้น การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศกำลังพัฒนาจึงเกี่ยวข้องกับการเกษตรเป็นอย่างมาก การผลักดันที่สำคัญที่ทำให้การเกษตรเข้ามาเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเกิดจากการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก หรือ "Earth Summit" เมื่อปี 2535 ผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ได้แก่ ความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ และความต้องการพัฒนาคน กระแสการท่องเที่ยวดังกล่าวมีผลต่อการปรับตัวของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวทั่วโลก เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่มีชื่อเรียกอย่างหลากหลาย เช่น Green Tourism, Bio Tourism, Sustainable Tourism, Conservation Tourism, Responsible Tourism และ Ecotourism เป็นต้น กิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้ หากจำแนกตามลักษณะทรัพยากรการท่องเที่ยว แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547)

(1) อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ ได้แก่ 1) Ecotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) Marine- Ecotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางทะเล 3) Geotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงธรณีวิทยา และ 4) Agrotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

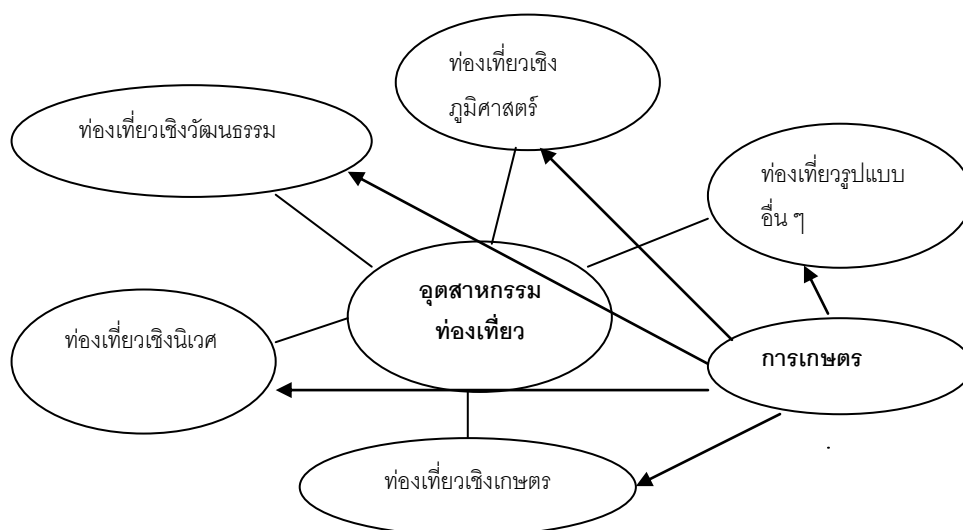
(2) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม ได้แก่ 1) Historical tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ 2) Cultural & Traditional tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประเพณี และ 3) Rural/Village tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิตในชนบท

(3) อุตสาหกรรมท่องเที่ยวตามความสนใจพิเศษ ได้แก่ 1) Health tourism หรือการ

ท่องเที่ยวเชิงการดูแลสุขภาพ 2) Education- Meditation tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาและศาสนา 3) Ethnic tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงการศึกษาชาติพันธุ์ / มานุษยวิทยา 4) Sports tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงกีฬา 5) Adventure tourism หรือการท่องเที่ยวแบบผจญภัย 6) Home stay / Farm stay tourism หรือการท่องเที่ยวแบบพักอาศัยในครอบครัว 7) Long stay tourism หรือการท่องเที่ยวแบบยาวนาน และ 8) MICE tourism หรือการท่องเที่ยวที่มากับการประชุม การให้รางวัล การตกลงทำสัญญา และนิทรรศการ

(4) การท่องเที่ยวแบบผสมผสาน เช่น Eco-agrotourism หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้านเกษตร และ Agro- historical Tourism หรือการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ด้านเกษตร

กล่าวได้ว่า การจำแนกรูปแบบอุตสาหกรรมท่องเที่ยวข้างต้น มีการท่องเที่ยวหลายรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเกษตร ทั้งทางตรง เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร และทางอ้อม ที่เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งเกษตรกรรมทั้งผลผลิตและวัฒนธรรมเกษตร เช่น การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหมู่บ้านชนบทที่เป็นแหล่งเกษตร หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตร การใช้ทรัพยากรเกษตรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแสดงดังภาพที่ 2.4



ภาพที่ 2.4 การใช้ทรัพยากรเกษตรในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

สำหรับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น ปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรสามารถจำแนกเป็น

2 ลักษณะใหญ่ คือ ฟาร์มเกษตรซึ่งต่อมามีการพัฒนาหรือดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ เพิ่มขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์การท่องเที่ยวและต้องการเพียงเป็นรายได้เสริมการจากเกษตร และฟาร์มเกษตรที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือการสร้างฟาร์มเพื่อวัตถุประสงค์การท่องเที่ยวโดยตรง ฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agritourist farm) มีความแตกต่างกับฟาร์มเกษตร (Agricultural Farm) กล่าวคือ ฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตรนำเสนอกิจกรรมใหม่ ๆ นอกเหนือจากการเกษตรที่เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ฟาร์มลักษณะเช่นนี้จะจัดเตรียมสินค้าและบริการทางการเกษตรสำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของฟาร์มนั้น ๆ ฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตรยังต้องจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานด้านการท่องเที่ยว ในขณะที่ฟาร์มเกษตรจะมุ่งในเรื่องผลผลิตทางการเกษตรโดยไม่จำเป็นต้องจัดเตรียมที่พักอาศัยภายในฟาร์ม นอกจากนี้ ยังมีความแตกต่างในเรื่องเป้าหมายการใช้ที่ดิน ความเข้มข้นของผลผลิต การจัดการแรงงานเกษตร และการรักษาสสิ่งแวดล้อม โดยที่ฟาร์มเกษตรจะมีเป้าหมายระยะยาวในเรื่องผลกำไรจากผลผลิตที่เข้มข้น มีการใช้ที่ดินให้เกิดผลผลิตสูงสุด ในขณะที่ฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรในกิจกรรมอื่น ๆ ด้วย เช่น ที่จอดรถ สนามหญ้า สวนดอกไม้ เพื่อสร้างความสวยงามของพื้นที่ในเชิงการท่องเที่ยว นอกจากนี้ ฟาร์มเกษตรจะเน้นสร้างผลผลิตทางการเกษตรชนิดใดชนิดหนึ่งที่ทำให้ผลตอบแทนสูงสุดซึ่งมีการใช้ปุ๋ยในปริมาณมาก ในขณะที่ฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะมีกิจกรรมการเกษตรที่หลากหลายเพื่อเป็นสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว และยังมีกิจกรรมส่งเสริมผลผลิตและเน้นการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากระบบการเกษตรลักษณะนี้เป็นความต้องการของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

อาจกล่าวได้ว่าหลักการ พื้นฐานของฟาร์มเกษตรกับฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีลักษณะตรงกันข้าม สรุปดังตาราง 2.3

ตารางที่ 2.3 เปรียบเทียบหลักการพื้นฐานการจัดการฟาร์มเกษตรและฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตร

| การจัดการฟาร์ม | ฟาร์มเกษตร | ฟาร์มท่องเที่ยวเชิงเกษตร |
|-----------------|--|--|
| 1. การใช้ที่ดิน | ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อการเกษตร | นำพื้นที่บางส่วนใช้เพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ที่จอดรถ ที่พัก |
| 2. ผลผลิต | เฉพาะการเกษตร ได้แก่ การเลี้ยง การแปรรูป และเน้นการผลิตเฉพาะทาง และการขยายขนาดการผลิต | สร้างผลผลิตทั้งเพื่อการเกษตรและการท่องเที่ยวในสัดส่วนที่เหมาะสมที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน |
| 3. แรงงาน | เน้นประสิทธิภาพในการใช้แรงงานเครื่องจักร และระบบอัตโนมัติ | ไม่เน้นประสิทธิภาพการใช้แรงงานและเครื่องจักร แต่เน้นความประทับใจในการกระบวนการผลิต และให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม |
| 4. การลงทุน | ผลิตแบบเข้มข้น ใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เครื่องจักรที่ทันสมัย เพื่อให้มีกำไรสูงสุดจากผลผลิต | ไม่เน้นผลผลิตอย่างเดียวอย่างหนึ่ง รักษาสิ่งแวดล้อม ใช้สารเคมีอย่างเหมาะสม และรักษาคุณภาพพื้นที่การท่องเที่ยว |
| 5. ตลาดผลผลิต | มีตลาดภายนอกรองรับ มีผู้รับซื้อ | ใช้ผลผลิตเพื่อการท่องเที่ยว และจำหน่ายผลผลิตด้วยตนเอง |
| 6. รายได้ | มีรายได้ทั้งหมดมาจากกิจกรรมการเกษตร | มีรายได้ทั้งจากการเกษตรและกิจกรรมการท่องเที่ยว |

ที่มา: Sznajder *et al.* (2009)

ผลกระทบของท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร

ปัญหาการจัดการทรัพยากรเกษตรในภูมิภาคเขตร้อนที่กล่าวต่อนั้น นักวิชาการอย่างเช่น Ceballos-Lascurain (1996) เสนอแนวคิดการพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างการจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อนกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กล่าวคือ ในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่เกษตรกรต้องหันกลับมาทำเกษตรยั่งยืน ในรูปแบบเกษตรอินทรีย์ หรือเกษตรธรรมชาติ หรือเกษตรพื้นบ้าน แต่ต้องเป็นการเกษตรที่มีรายได้จำนวนมากพอที่สามารถจูงใจเกษตรกรได้ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ในลักษณะดังนี้

(1) การเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก แหล่งเกษตรที่ต้องการสร้างรายได้จากกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะต้องลดการใช้ปัจจัยการผลิตและสารเคมีสังเคราะห์ที่ทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล หันมาพัฒนาเกษตรอินทรีย์ หรือเกษตรธรรมชาติมากขึ้น เนื่องจากการเกษตรรูปแบบนี้เป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

(2) การเกษตรที่พึ่งตนเอง แหล่งเกษตรที่มีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติเนื่องจากที่รายได้จากการท่องเที่ยวเข้ามาทดแทน และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติจะถูกรักษาไว้เพื่อเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยว

โดยสรุป แนวคิดข้างต้น ชี้ให้เห็นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลต่อการตัดสินใจทางการเกษตร ดังตาราง 2.4

ตารางที่ 2.4 บทบาทของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการตัดสินใจทางการเกษตร

| การจัดการทรัพยากรเกษตรในเขตร้อน | บทบาทการท่องเที่ยวเชิงเกษตร |
|--|------------------------------------|
| 1. การเกษตรที่พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก สังเคราะห์ | 1. ลดการใช้ปัจจัยการผลิตและสารเคมี |
| 2. การเกษตรที่พึ่งตนเอง | 2. ลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ |

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัตินั้น การท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการจัดการทรัพยากรเกษตรอาจพึ่งพาอาศัยหรือเอื้อประโยชน์ต่อกันหรืออาจเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ดังนี้ (Sznajder *et al.*, 2009)

(1) การสนับสนุนซึ่งกันและกัน (supplementary) เช่น หากฟาร์มมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมาก

ขึ้น จะมีความต้องการเพิ่มผลผลิตการเกษตรเพื่อใช้เป็นอาหาร นอกจากนั้นนักทอ่งเที่ยวจะกลายเป็นตลาดใหม่ของฟาร์มในการจำหน่ายผลผลิตโดยเฉพาะผลผลิตที่เกษตรกรไม่สามารถนำไปจำหน่ายตลาดภายนอกได้

(2) การแย่งชิงทรัพยากรเกษตร (competition) ความสัมพันธ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับการทอ่งเที่ยวเชิงเกษตรบางประเภทที่ต้องนำทรัพยากรเกษตรมาใช้เป็นกิจกรรมการทอ่งเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน แรงงาน และทุน เช่น การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นที่พักนักทอ่งเที่ยว

(3) การเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน (antagonism) ตัวอย่างที่เห็นชัด เช่น กิจกรรมการเกษตรประเภทปศุสัตว์ ไม่สามารถดำเนินการในบริเวณที่มีกิจกรรมทอ่งเที่ยวเชิงเกษตร เพราะนักทอ่งเที่ยวไม่พึงพอใจต่อกลิ่นเหม็น หรือกิจกรรมของนักทอ่งเที่ยวที่ส่งเสียงดังรบกวนกิจกรรมการเลี้ยงสัตว์ปีก หรือกิจกรรมการเกษตรที่มีการใช้สารเคมีที่ไม่พึงปรารถนาของการทอ่งเที่ยวเชิงเกษตร เป็นต้น

ลักษณะผลกระทบของการทอ่งเที่ยวต่อทรัพยากรเกษตรในเชิงลบที่กล่าวข้างต้น ส่งผลให้ภาครัฐตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดจากนโยบายส่งเสริมทอ่งเที่ยวเชิงเกษตร จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า การป้องกันมิให้การทอ่งเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลกระทบต่อทรัพยากรเกษตรในแหล่งเกษตรที่นักทอ่งเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมนั้น มีการศึกษาโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) ทำการศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางพัฒนาและการจัดการทอ่งเที่ยวเชิงเกษตร โดยเสนอแนะการติดตามตรวจสอบผลกระทบของกิจกรรมการทอ่งเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตรประเภท ต่าง ๆ ดังนี้

(1) ดิน การตรวจสอบอัตราการซึมน้ำของดิน ในบริเวณแปลงเกษตรที่มีผู้เยี่ยมชมสม่ำเสมอ เนื่องจากดินอาจเกิดการแน่นทึบ (packing) ของดินจากการเหยียบย่ำได้ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการชะล้างพังทลายของดินในไร่หรือทางที่ใช้ในการคมนาคมได้

(2) น้ำ การตรวจสอบอัตราการใช้น้ำของนักทอ่งเที่ยว เพื่อทราบปริมาณการใช้น้ำและน้ำต้นทุนที่มีอยู่ ที่จะใช้ทั้งการเกษตร การทอ่งเที่ยว และอื่น ๆ

(3) ความอุดมสมบูรณ์ของดิน กิจกรรมการทอ่งเที่ยวเชิงเกษตรอาจส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน รบกวนการบำรุงรักษาคุณภาพดิน ตลอดจนทำให้คุณภาพดินเกิดการสูญค่าจากการทำกิจกรรมการทอ่งเที่ยว

(4) มลพิษจากสารเคมีทางการเกษตร ต้องมีการตรวจสอบการใช้สารเคมีทางการเกษตรเพื่อการทอ่งเที่ยว ที่อาจเกิดการปนเปื้อนในอากาศ น้ำ ดิน และพืชพันธุ์

(5) คุณภาพน้ำผิวดินและน้ำใต้ ต้องมีการตรวจสอบคุณภาพน้ำหากเกิดการทอ่งเที่ยวเชิง

เกษตร ซึ่งอาจมีการใช้ผงซักฟอกปริมาณมาก และถ้าไม่มีการจัดการที่ดีอาจทำให้เกิดภาวะ Algae bloom และทำให้เกิดน้ำเสียภายในฟาร์ม/ชุมชน ซึ่งในกิจกรรมการเกษตรอาจทำให้เกิดภาวะตกค้างของโลหะหนักในน้ำใช้และดินตะกอนจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร

(6) เสี่ยงและระดับเสี่ยง กรณีผลกระทบทางเสี่ยงที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ไร่ ไช้อาจจะให้ไข่น้อยลง

(7) ขยะ/ของเสีย เป็นการตรวจสอบชนิด ประเภท และปริมาณขยะที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว

(8) ผลผลิตการเกษตร เช่น สวนผลไม้ โคนม ไข่ไก่ ต้องมีการติดตามตรวจสอบถึงผลผลิตทางการเกษตรว่า จำนวนและคุณภาพลดลงหรือไม่ และหากเทียบกับมูลค่าที่ได้จากการท่องเที่ยวคุ้มค่าหรือไม่

(9) โรคและแมลง/วัชพืช ต้องมีการตรวจสอบถึงโรคและแมลงที่อาจเกิดขึ้น เช่น การเกิดโรค Finoptura ของสวนทุเรียน โดยมีพาหะ คือ นักท่องเที่ยวที่เหยียบย่ำดินจากต้นทางที่เป็นโรค และเดินย่ำทั้งสวน หรือการแพร่ระบาดของหนอนคืบกะหล่ำ จากการเกาะติดมากับเสื้อผ้าของนักท่องเที่ยวในแปลงกะหล่ำของพื้นที่ภาคเหนือ หรือการเกิดโรคราสนิม หรือจากที่นักท่องเที่ยวสูบบุหรี่ในแปลงมะเขือเทศ และทิ้งเศษใบยาสูบ ตลอดจนวัชพืชอื่น ๆ ที่แพร่ระบาดโดยติดไปกับล้อรถยนต์ เป็นต้น

(10) การเก็บเกี่ยวผลผลิต ในสวนผลไม้บางสวนอาจมีการให้นักท่องเที่ยวเก็บผลผลิต การปัดผล การเด็ดหักก้านกิ่งไม้ผลที่ไม่ถูกต้องหลักการ อาจทำให้เกิดการฉีกขาดของกิ่งและเป็นช่องทางให้โรคแมลงเข้าทำลาย หรือเป็นสาเหตุทำให้เกิดกิ่งกระโดง ซึ่งไม่เป็นที่ต้องการ หรือนักท่องเที่ยวอาจเด็ด ถอน ผลไม้ ดอกไม้ ต้นไม้ ไปเป็นที่ระลึก

(11) การใช้ที่ดิน ควรมีการติดตามผลกระทบการใช้ที่ดินเพื่อการท่องเที่ยวในไร่ นา เปรียบเทียบกับความเหมาะสมของการใช้ที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

(12) น้ำใช้ ต้องมีการตรวจสอบการใช้น้ำเพื่อการท่องเที่ยว และการใช้น้ำเพื่อเกษตรกรรม เป็นการตรวจสอบว่าการใช้น้ำเพื่อการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อการใช้น้ำเพื่อเกษตรหรือไม่

การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

แนวคิดการท่องเที่ยวยั่งยืนในที่นี้ สามารถพิจารณาได้ทั้งในแง่ของหลักการและการนำไปปฏิบัติในระดับชุมชน ดังต่อไปนี้

1. หลักการท่องเที่ยวยั่งยืน

แนวคิดการท่องเที่ยวในปัจจุบัน นอกจากนักท่องเที่ยวจะคำนึงถึงความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable tourism development) แนวคิดนี้ได้ปรับแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเข้ากับกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากสังคมบริโภคนิยมเข้าสู่สังคมที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ดังนั้นขอบเขตการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยมีหลักการสำคัญดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2543)

(1) การดำเนินการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถการรองรับของธรรมชาติ ชุมชน วัฒนธรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

(2) การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน วัฒนธรรมนิยม วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของคนในชุมชน

(3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อลดผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชน และวัฒนธรรมชุมชน

(4) การประสานความต้องการและกำหนดแผนงานทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

ในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น เป็นเรื่องของการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนอย่างสม่ำเสมอ ในกรณีมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก จะต้องรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมหาย เป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร แต่ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมออีกด้วย ผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะต้องไม่เกิดขึ้น หรือเกิดขึ้นน้อยที่สุด

จากแนวคิดข้างต้น การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึง “การกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์และการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว รวมทั้งปัจจัยแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพแก่สมาชิกของสังคมในปัจจุบันและอนาคต โดยใช้ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป”

กล่าวได้ว่า หากพิจารณาในบริบทของท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน จะเป็นเรื่องของการ

จัดการทรัพยากรเกษตรที่มีเป้าหมาย ดังนี้

- (1) เพื่อให้การใช้ทรัพยากรเกษตรเป็นไปอย่างคุ้มค่า และมีประสิทธิภาพสูงสุด
- (2) เพื่อรักษาทรัพยากรเกษตรให้คงอยู่อย่างยั่งยืน
- (3) เพื่อป้องกันผลกระทบต่าง ๆ ที่จะเกิดกับทรัพยากรเกษตรทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

2. การจัดการท่องเที่ยวยั่งยืนในระดับชุมชน

ในภาคปฏิบัติของการจัดการท่องเที่ยวยั่งยืน มีกระบวนการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะต้องดำเนินการดังต่อไปนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2543)

- (1) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี
- (2) ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น และลดการก่อของเสีย
- (4) ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว
- (5) ต้องใช้การท่องเที่ยวขยายฐานการพัฒนาท้องถิ่น
- (6) มีส่วนร่วม มีการสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น
- (7) ประชุมปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน
- (8) มีการพัฒนานุเคราะห์
- (9) จัดเตรียมข้อมูลคู่มือการบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม
- (10) ประเมินผล ตรวจสอบ

อย่างไรก็ตาม ในการสร้างความยั่งยืนการท่องเที่ยวของชุมชนโดยใช้หลักการและขั้นตอนของการท่องเที่ยวยั่งยืนที่กล่าวข้างต้นแล้ว การจัดการท่องเที่ยวยั่งยืนในระดับชุมชนยังต้องให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนในด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ให้ได้รับความพึงพอใจที่คุ้มค่า ดังนั้นชุมชนในฐานะผู้พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวควรมีมาตรฐานการจัดการแหล่งท่องเที่ยวดังนี้

- (1) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเดิม

(2) มีความพร้อมในการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติหรือวัฒนธรรม ภายในศูนย์มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้น เช่น มีเคาเตอร์บริการข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องน้ำสะอาด มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม และมุมจำหน่ายของที่ระลึก เป็นต้น

- (3) มีการจัดทำเส้นทางศึกษาแหล่งท่องเที่ยว
- (4) มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาเป็นระยะ ๆ เพื่อให้เกิดความรู้แก่นักท่องเที่ยว
- (5) มีแผนที่และคู่มือแนะนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมาย เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
- (6) มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่จำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งต่อวัน
- (7) มีมัคคุเทศก์ หรือวิทยากร หรือนักสื่อความหมายท้องถิ่น
- (8) มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกันระหว่างองค์กรต่าง ๆ
- (9) มีแผนงานการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมถึงแผนงานพัฒนาบุคลากร
- (10) มีการประเมินการให้บริการนักท่องเที่ยว

การวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรเกษตรยั่งยืน

คำว่า “ยั่งยืน” ในพจนานุกรม นั้น หมายถึง การดำเนินการไปอย่างต่อเนื่อง หรือความสามารถในการดำรงอยู่โดยไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งหากคำนี้มาใช้กับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร คำว่ายั่งยืนในที่นี้ จึงมีความหมายครอบคลุมทั้งมิติด้านธุรกิจท่องเที่ยวและมิติด้านทรัพยากรเกษตร โดยในแง่ของการท่องเที่ยว นั้นน่าจะหมายถึงศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง หรือการได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง ในส่วนของมิติทรัพยากรเกษตรนั้นน่าจะหมายถึง ศักยภาพในการใช้ทรัพยากรเกษตรได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่สูญหายอันเนื่องจากการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม กรณีของความหมายเกษตรยั่งยืนนั้น มีผู้ให้ความหมายไว้หลากหลายที่ครอบคลุมหลายมิติ เช่น หน่วยงาน CGIAR (Consultative Group on International Agricultural Research) ได้นิยามเกษตรยั่งยืน คือ ระบบการบริหารทรัพยากรเพื่อทำการผลิตทางการเกษตรที่ตอบสนองต่อความจำเป็นและความต้องการของมนุษย์ และในขณะเดียวกันก็ธำรงรักษาและฟื้นฟูคุณภาพสิ่งแวดล้อมตลอดจนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (TAC/CGIAR, 1988)

นอกจากนั้น ยังมีความหมายเกษตรยั่งยืนที่ครอบคลุมบริบทอื่น ๆ ได้แก่ (วิฑูรย์, 2547)

- (1) เป็นระบบเกษตรที่มีความสอดคล้องกับระบบนิเวศ คือ มีการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพที่สมบูรณ์ รวมทั้งระบบนิเวศการเกษตรอย่างเป็นองค์รวม ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น ดิน น้ำ หรือสิ่งมีชีวิต เช่น มนุษย์ สัตว์ พืช ตลอดจนสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กที่อยู่ในดิน ควรได้รับการดูแลจัดการให้มีความสมดุลและมีสุขภาพที่ดี นอกจากนี้ยังมีมาตรการ

ป้องกันการสูญเสียธาตุอาหาร มวลชีวภาพและพลังงาน รวมทั้งป้องกันการเกิดมลพิษต่าง ๆ ตลอดจนให้มีการใช้แหล่งทรัพยากรและพลังงานหมุนเวียนเพิ่มขึ้น เช่น จากแสงแดด และกระแสลม เป็นต้น

(2) เป็นระบบเกษตรที่ตอบสนองในทางเศรษฐกิจ เกษตรกรสามารถทำการผลิตพอเพียงที่จะเลี้ยงดูครอบครัว และมีรายได้ตามอัตราภาพ รวมทั้งมีผลตอบแทนที่เหมาะสมต่อแรงงานหรือต้นทุนการผลิตอื่น ๆ การพิจารณาประเด็นทางเศรษฐกิจยังรวมถึงประโยชน์ด้านอื่น ๆ เช่น การลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน การอนุรักษ์ทรัพยากรและการลดความเสี่ยง

(3) เป็นระบบเกษตรที่มีความยุติธรรมทางสังคม มีการกระจายอำนาจและทรัพยากรให้แก่เกษตรกรเพื่อเป็นหลักประกันว่า เกษตรกรทุกคนจะได้รับการตอบสนองในด้านปัจจัยยังชีพและโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการผลิตเท่าเทียมกัน รวมทั้งมีหลักประกันสำหรับสิทธิในการใช้ที่ดิน การมีเงินทุนที่พอเพียง ความช่วยเหลือด้านเทคนิค และช่องทางด้านตลาด เกษตรกรทุกคนจะมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ ทั้งในระดับพื้นที่และระดับสังคมโดยรวม

(4) เป็นระบบเกษตรที่มีมนุษยธรรม ทั้งสัตว์ มนุษย์ และพืช มีสิทธิจะมีชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม เกษตรกรทุกคนควรจะได้รับ การยอมรับอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งความสัมพันธ์ต่าง ๆ ควรตั้งอยู่บนค่านิยมที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไว้วางใจซึ่งกันและกัน ความซื่อสัตย์ การเคารพในตนเองและผู้อื่น ความร่วมมือสามัคคี

(5) เป็นระบบเกษตรที่มีความยืดหยุ่น ชุมชนต้องสามารถปรับตัวเข้ากับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขด้านประชากรหรือนโยบายตลาด ซึ่งจะต้องมีการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมควบคู่กันไป

อย่างไรก็ตาม แนวทางเกษตรยั่งยืนที่กล่าวข้างต้นยังมีความหมายที่กว้าง มูลนิธิเกษตรกรรมทางเลือก (2547) จึงได้กำหนดแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับเกษตรยั่งยืนไว้อย่างชัดเจน ได้แก่

- (1) ใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตร
- (2) ส่งเสริมให้เกษตรกรมีบทบาทหลักในการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม
- (3) ใช้ทรัพยากรเกษตรจากภายในพื้นที่
- (4) หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร
- (5) ให้ความสำคัญแก่การปรับปรุงดินให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืน
- (6) ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความหลากหลายกิจกรรมผลิตทางการเกษตรในไร่นา และผสมผสานกิจกรรมการผลิตให้เกิดอู่ลประโยชน์ต่อกัน ควบคุม

ศัตรูพืชด้วยวิถีธรรมชาติ

จากแนวคิดเกษตรยั่งยืนข้างต้น อาจมีความขัดแย้งกับแนวคิดธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งสามารถมองได้หลายแง่มุม ทั้งจากมุมมองของเกษตรกร หน่วยงานรัฐ ผู้ประกอบการด้านท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว ความคิดเห็นที่แตกต่างกันอาจเกิดจากความต้องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรเกษตรที่ การท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนจึงเป็นการค้นหาจุดสมดุล ระหว่างความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตรและความอยู่รอดในทางเศรษฐกิจจากกิจกรรมการ ท่องเที่ยว เป็นเรื่องของการประนีประนอมระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งครอบคลุมทั้งระดับชุมชน ประเทศ และระดับโลก (วิฑูรย์, 2547)

ในการส่งเสริมให้เกิดเกษตรยั่งยืนในประเทศกำลังพัฒนา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มี ฐานะยากจน จึงไม่สามารถพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกได้มากนัก และจำเป็นต้องพึ่งพา เทคโนโลยีการเกษตรที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่นักวิชาการ และเกษตรกรจะต้องร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้ด้านนิเวศเกษตร เพื่อสร้างระบบเกษตรยั่งยืนให้ เป็นระบบที่อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ แนวทางพัฒนาเกษตรยั่งยืนในประเทศกำลัง พัฒนา มีหลักการสำคัญ ได้แก่ (ชัยวุฒิ, 2542)

1. พยายามหาวิธีการที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น โดยการ ประยุกต์ใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบไร่เนา ไม่ว่าจะเป็น พืช สัตว์ ดิน น้ำ ภูมิอากาศ และอื่น ๆ เพื่อให้องค์ประกอบต่าง ๆ เหล่านี้เกื้อกูลกันมากที่สุด

2. ค้นหาวิธีการในการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกให้น้อยที่สุดเท่าที่เป็นจริง ๆ เพื่อ เสริมส่วนที่ขาดหรือบกพร่องในระบบนิเวศ หรือเพิ่มศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่เนา โดยจะ เน้นการใช้ทรัพยากรหมุนเวียน และการป้องกันผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม

3. ระบบเกษตรยั่งยืนไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพิ่มการผลิตให้ได้ผลสูงสุดในระยะเวลานั้น แต่ มีเป้าหมายในการผลิตให้ได้ผลผลิตพอเพียงและต่อเนื่องในระยะยาว และยังต้องการอนุรักษ์และ ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยกระบวนการธรรมชาติให้มากที่สุด

นอกจากนั้น ความสำเร็จของเกษตรยั่งยืนในประเทศกำลังพัฒนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นระบบ เกษตรพื้นบ้าน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางนิเวศและเศรษฐกิจสังคมเฉพาะของเกษตรกรแต่ละราย และ กระบวนการประสานองค์ความรู้ของชาวบ้านในการทำเกษตรยั่งยืนกับองค์ความรู้จากภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งเทคนิคในการทำเกษตรที่สอดคล้องกับพื้นที่และเหมาะสมกับเงื่อนไขของ เกษตรกร กระบวนการนี้เป็นการพัฒนาเทคโนโลยีแบบมีส่วนร่วม ในกระบวนการนี้เกษตรกรจะ ร่วมกับนักวิชาการหรือนักส่งเสริมในการจำแนก คัดเลือก พัฒนา ทดสอบ และทดลองใช้เทคนิค

ใหม่ที่เพิ่งพัฒนาขึ้น กระบวนการนี้มุ่งพัฒนาความเข้มแข็งและศักยภาพของเกษตรกรในการทดลองเทคโนโลยีเกษตรยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง (Haverbort et al., 1988)

สำหรับการเกษตรของประเทศไทยนั้น กระบวนการเกษตรยั่งยืนเริ่มต้นขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อประมาณปลายทศวรรษ 2520 ปัจจุบันการทำเกษตรยั่งยืนสามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ ได้แก่ (วิฑูรย์, 2554)

1. ระบบเกษตรผสมผสาน หมายถึงระบบเกษตรที่มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดเอื้อประโยชน์ต่อกัน

2. ระบบไร่นาสวนผสม เป็นระบบเกษตรที่มีกิจกรรมการผลิตหลาย ๆ ชนิดเพื่อตอบสนองการบริโภค หรือลดความเสี่ยงจากราคาตลาดของผลผลิตที่มีความไม่แน่นอน

3. ระบบวนเกษตร เป็นระบบเกษตรที่นำเอาหลักการความยั่งยืนของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำเกษตร และมีการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้รวมความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์อย่างเหมาะสม

4. เกษตรธรรมชาติ เป็นระบบเกษตรที่คำนึงถึงระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ และพยายามเข้าใจกระบวนการทำงานของธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยมองว่าธรรมชาติได้จัดทุกสิ่งทุกอย่างไว้อย่างสมดุคดีแล้ว

5. เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นวิธีเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยรวมของธรรมชาติ มีการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน ปัจจัยการผลิต หรือเศษเหลือใช้จากพื้นที่หนึ่งไปยังพื้นที่หนึ่ง เพื่อให้เกษตรกรมีอาหารที่ผลิตเองไว้บริโภคอย่างพอเพียงตามอัตภาพ เหมาะสำหรับพื้นที่ขนาดเล็กประมาณ 10-20 ไร่ เน้นให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้แบบค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง

6. เกษตรอินทรีย์ เป็นระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเน้นหลักการปรับปรุงดิน ลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก และไม่ใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ทั้งปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืชและศัตรูพืช รวมทั้งฮอร์โมนสังเคราะห์ที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม ในขณะเดียวกันก็พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติเพื่อช่วยเพิ่มเติมผลผลิตและพัฒนาความต้านทานศัตรูพืช เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญต่อการปรับปรุงดิน โดยเชื่อว่าดินที่สมบูรณ์จะช่วยให้พืชและสัตว์เจริญเติบโตตามไปด้วย

จากรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนในประเทศไทยที่กล่าวข้างต้น ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการเกษตรที่เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สอดคล้องกับความหมายและแนวคิดท่องเที่ยว

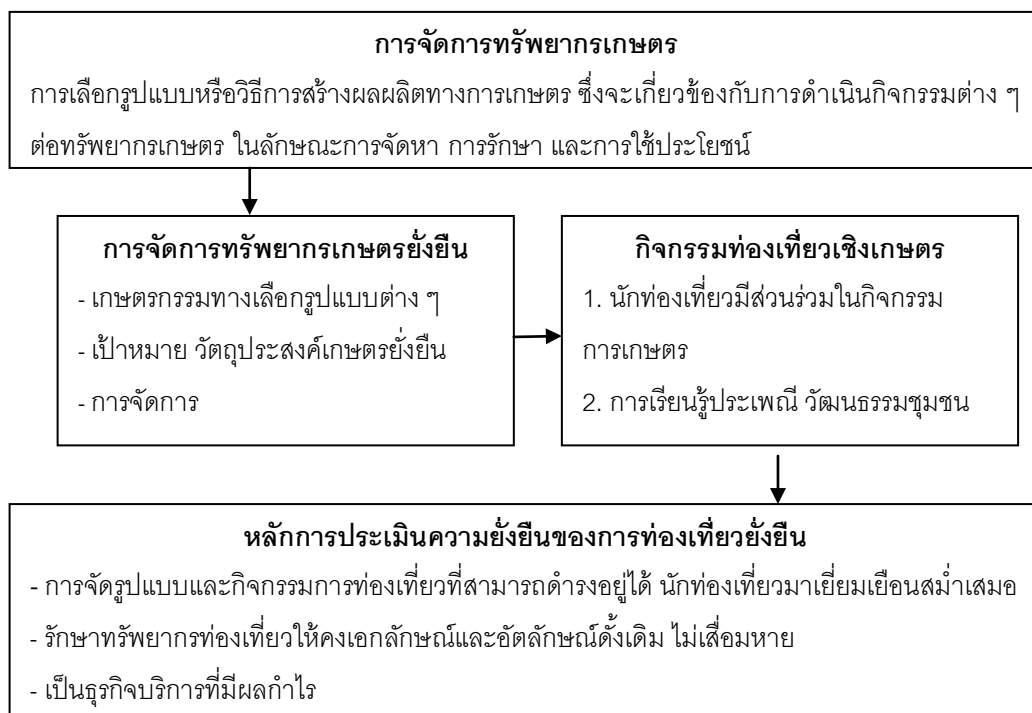
เชิงเกษตรที่นำเสนอไว้ตอนต้น ในการวิจัยครั้งนี้จะพิจารณาว่า ในพื้นที่กรณีศึกษาควรมีการจัดการทรัพยากรเกษตรในรูปแบบใด ที่เป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน เป็นความยั่งยืนทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรเกษตรและการท่องเที่ยว ดังนั้น หัวข้อนี้จึงเป็นการนำแนวคิดการจัดการทรัพยากรเกษตรยั่งยืนและการท่องเที่ยวยั่งยืนที่นำเสนอข้างต้น เพื่อสังเคราะห์ความหมายและขอบเขตของการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

การพิจารณาความหมายของการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนในที่นี้ จะเกี่ยวข้องกับมิติ การจัดการทรัพยากรเกษตร การท่องเที่ยวยั่งยืน และการจัดการทรัพยากรเกษตรยั่งยืน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันแสดงดังภาพที่ 2.5



ภาพที่ 2.5 ความหมายของการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

จากภาพที่ 2.5 การวิจัยครั้งนี้ เป็นการพิจารณารูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตร ภายใต้แนวคิดการเกษตรยั่งยืน ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรที่ตอบสนองกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยทำให้เกิดการท่องเที่ยวยั่งยืน ภายใต้หลักการที่สำคัญ คือ การจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอ การรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิมไม่เสื่อมหาย และเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร

2. การรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว(ทรัพยากรเกษตร) โดยท่องเที่ยวเชิงเกษตร

จากการตรวจสอบเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่กล่าวข้างต้น กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเข้าไปเกี่ยวข้องต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในลักษณะต่าง ๆ เพื่อให้เกิดเกษตรยั่งยืน ดังนี้

1. กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช่วยให้เกษตรกรลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอก เนื่องจากระบบเกษตรนิเวศซึ่งเน้นการพึ่งพาปัจจัยการผลิตในท้องถิ่นมีบทบาทในฐานะสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวในปัจจุบันมีแนวโน้มแสวงหาความรู้และประสบการณ์ในสิ่งเหล่านี้ นอกจากนี้ รายได้จากการท่องเที่ยวจะช่วยเหลือให้เกษตรกรอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอกมากนัก

2. กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยเฉพาะในลักษณะการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่นักวิชาการและเกษตรกรมีโอกาสได้ร่วมกันพัฒนาองค์ความรู้ด้านนิเวศเกษตร โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายเกษตรกร

3. เกษตรกรที่พัฒนาฟาร์มเกษตรเป็นแหล่งท่องเที่ยว พยายามหาวิธีการที่เหมาะสมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น โดยการประยุกต์ใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบไร่ นา เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มจากการท่องเที่ยว

4. กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช่วยให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีเกษตรแบบมีส่วนร่วม ในกระบวนการนี้เกษตรกรจะร่วมกับนักวิชาการและนักท่องเที่ยวที่เป็นเกษตรกรจากพื้นที่ต่าง ๆ ที่มาศึกษาดูงาน มีการสาธิตการใช้เทคนิคใหม่ที่เพิ่งพัฒนาขึ้น กระบวนการนี้มุ่งพัฒนาความเข้มแข็งและศักยภาพของเกษตรกรในการทดลองเทคโนโลยีเกษตร

3. แนวทางการจัดการทรัพยากรเกษตรให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยว

จากการตรวจสอบแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งท่องเที่ยวจะใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งพอจะยกตัวอย่างโดยสังเขป ดังนี้

1. พัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเกษตรเพื่อประโยชน์ในการท่องเที่ยว
2. พัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเพื่อนำเสนอนักท่องเที่ยวในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
3. ใช้ทรัพยากรเกษตรจากภายในพื้นที่เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสกับวิถีชุมชนโดยแท้จริง
4. หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร เนื่องจากนักท่องเที่ยวต้องการสัมผัสธรรมชาติ
5. ใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความหลากหลายกิจกรรมผลิตทางการเกษตรในไร่นา และผสมผสานกิจกรรมการผลิตให้เกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน ควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ เพื่อให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้
6. การรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพที่สมบูรณ์ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในด้านการพักผ่อน
7. การป้องกันการสูญเสียธาตุอาหาร มวลชีวภาพและพลังงาน รวมทั้งป้องกันการเกิดมลพิษต่าง ๆ

4. รูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อเป็นจุดขายท่องเที่ยวเชิงเกษตร

จากแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เน้นการตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับวิถีชีวิตการเกษตร เป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมชนภาคเกษตรเพื่อเรียนรู้วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของชาวชนบท ศึกษาหาความรู้ และประสบการณ์ในเรื่องเกษตรกรรม ท่องเที่ยวเชิงเกษตรเติบโตขึ้นท่ามกลางกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้น รูปแบบเกษตรยั่งยืนจึงเป็นหัวใจหลักของท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ในทางปฏิบัติ การทำเกษตรยั่งยืนสามารถจำแนกได้หลายรูปแบบ สำหรับรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่ถือได้ว่าเป็นแหล่งดึงดูดตามความหมายและแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้แก่

1. ระบบเกษตรผสมผสาน หมายถึงระบบเกษตรที่มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดเอื้อประโยชน์ต่อกัน

2. ระบบไร่นาสวนผสม เป็นระบบเกษตรที่มีกิจกรรมการผลิตหลาย ๆ ชนิดเพื่อตอบสนองการบริโภค หรือลดความเสี่ยงจากราคาตลาดของผลผลิตที่มีความไม่แน่นอน

3. ระบบวนเกษตร เป็นระบบเกษตรที่นำเอาหลักการความยั่งยืนของระบบป่าธรรมชาติมาเป็นแนวทางในการทำเกษตร และมีการจัดองค์ประกอบการผลิตทางการเกษตรให้รวมความหลากหลายชนิดของพืชและสัตว์อย่างเหมาะสม

4. เกษตรธรรมชาติ เป็นระบบเกษตรที่คำนึงถึงระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมเป็นสำคัญ และพยายามเข้าใจกระบวนการทำงานของธรรมชาติอย่างแท้จริง โดยมองว่าธรรมชาติได้จัดทุกสิ่งทุกอย่างไว้อย่างสมดุแล้ว

5. เกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นวิธีเกษตรที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และระบบนิเวศโดยรวมของธรรมชาติ มีการหมุนเวียนการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน ทุน ปัจจัยการผลิต หรือเศษเหลือใช้จากพื้นที่หนึ่งไปยังพื้นที่หนึ่ง เพื่อให้เกษตรกรมีอาหารที่ผลิตเองไว้บริโภคอย่างพอเพียงตามอัตภาพ เหมาะสำหรับพื้นที่ขนาดเล็กประมาณ 10-20 ไร่ เน้นให้เกษตรกรสามารถทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเองได้แบบค่อยเป็นค่อยไปตามกำลัง

6. เกษตรอินทรีย์ เป็นระบบการเกษตรที่ผลิตอาหารด้วยความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยเน้นหลักการปรับปรุงดิน ลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก และไม่ใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ทั้งปุ๋ยเคมี ยากำจัดวัชพืชและศัตรูพืช รวมทั้งฮอร์โมนสังเคราะห์ที่กระตุ้นการเจริญเติบโตของพืชและสัตว์ ตลอดจนสิ่งมีชีวิตดัดแปลงพันธุกรรม ในขณะเดียวกันก็พยายามประยุกต์ใช้ธรรมชาติเพื่อช่วยเพิ่มเติมผลผลิตและพัฒนาความต้านทานศัตรูพืช เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญต่อการปรับปรุงดิน โดยเชื่อว่าดินที่สมบูรณ์จะช่วยให้พืชและสัตว์เจริญเติบโตตามไปด้วย

5. ศักยภาพเชิงพื้นที่กับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

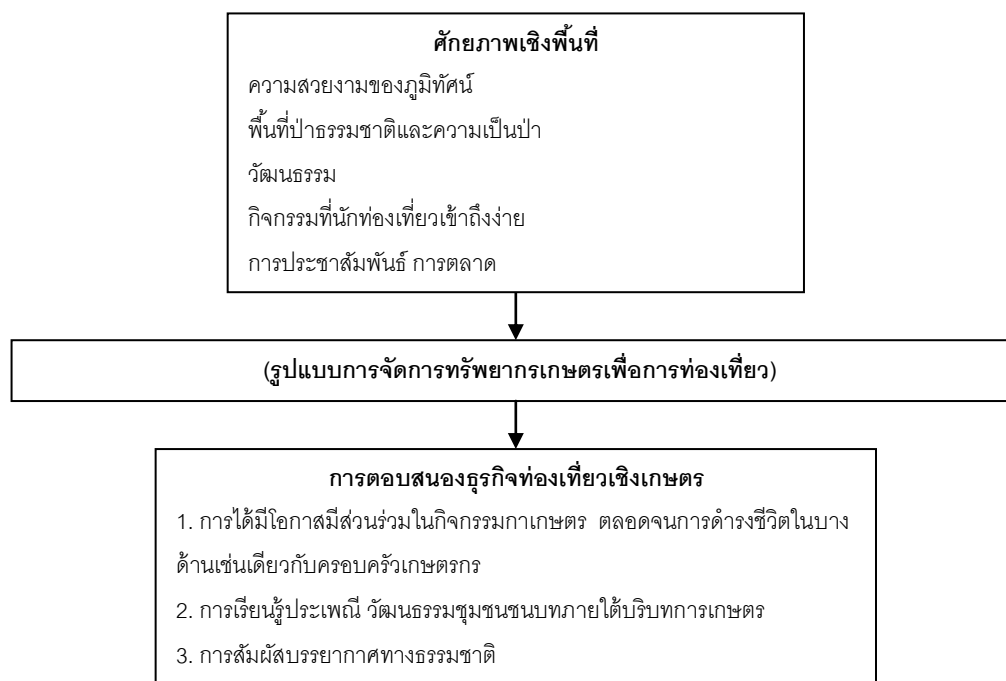
นอกจากรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนที่กล่าวข้างต้นแล้ว ทรัพยากรเกษตรในแง่ของศักยภาพเชิงพื้นที่ด้านอื่น ๆ เช่น ความสวยงามของภูมิทัศน์ พื้นที่ป่าธรรมชาติและความเป็นป่า วัฒนธรรม กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวเข้าถึงง่าย การประชาสัมพันธ์ และการตลาด ยังเป็นตัวแปรสำคัญที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในแง่ธุรกิจการท่องเที่ยว ซึ่งโดยทั่วไปแล้วพื้นที่ที่เป็นบริเวณแหล่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือฟาร์มหรือส่วนหนึ่งของฟาร์มเกษตรที่เป็นภูมิทัศน์ทางธรรมชาติที่สวยงามและแปลงเกษตรที่มนุษย์สร้างขึ้น

เป็นต้น จากการศึกษาของ Jolly and Reynolds (2005) พบว่า นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อความเป็นส่วนตัวในการเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร สำหรับนักท่องเที่ยวในเมืองใหญ่ของอเมริกามีแนวโน้มชื่นชอบแหล่งท่องเที่ยวประเภทสวนผลไม้ ป่าไม้ และทุ่งหญ้า ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้วพื้นที่ใดมีความเหมาะสมจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น Lane (1992) เสนอหลักเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินพื้นที่ที่เหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

1. ความสวยงามของภูมิทัศน์ ได้แก่ ภูเขา แม่น้ำ ชายฝั่งทะเล ทะเลสาบ เกาะ หรือภูมิประเทศที่มีความเป็นเฉพาะของพื้นที่นั้น ๆ เช่น บึง หุบเขา เป็นต้น
2. พื้นที่ป่าธรรมชาติและความเป็นป่า
3. วัฒนธรรม ที่รวมถึงประวัติของสิ่งปลูกสร้าง ประวัติของเมือง
4. มีกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวโปรดปราน เช่น ล่าสัตว์ ตกปลา และป็นเขา เป็นต้น
5. เป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวทั่วไปเข้าถึงง่าย
6. มีการประชาสัมพันธ์ การตลาด การจัดการที่มีประสิทธิภาพ

ดังนั้นในการประเมินรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน นั้น จะนำประเด็นศักยภาพเชิงพื้นที่ที่กล่าวข้างต้น มาใช้ในการเสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน ภายใต้แนวคิดภาพที่ 2.6



ภาพที่ 2.6 ศักยภาพเชิงพื้นที่กับรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกิดขึ้นในช่วงที่โลกตื่นตัวเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและหาทางเลือกใหม่ของการท่องเที่ยว ในช่วงปี พ.ศ. 2535 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เข้ามาเป็นกระแสใหญ่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของไทย โดยการผลักดันของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในขณะที่แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ก็ได้เริ่มเติบโตขึ้นควบคู่กันไปกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวโดยชุมชนในช่วงนี้มีชื่อเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวสีเขียว

ต่อมา หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 รัฐบาลไทยใช้การท่องเที่ยวกระตุ้นเศรษฐกิจไทย โดยประกาศให้ปี 2541-2542 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) และต่อมาในปี พ.ศ. 2544 มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หลังปี พ.ศ. 2547 การท่องเที่ยวได้ลงไปในพื้นที่หลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะ มีการส่งเสริมมาตรฐานโฮมสเตย์ ปัจจุบัน ชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวได้เรียกรูปแบบการท่องเที่ยวของตนเองหลายรูปแบบ ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ (วีรพล และ ประเจต, 2547)

นอกจากกระแสการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นที่มาของการแสวงหาการท่องเที่ยวในชนบท หรือที่มีชื่อเรียกหลากหลายที่รวมถึงชื่อ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” นั้น กิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังได้รับอิทธิพลจากบทเรียนของการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ โครงการพัฒนาประเทศหลายโครงการเป็นโครงการที่ดีแต่ไม่สามารถทำได้เนื่องจากมองที่โครงการเป็นตัวตั้งไม่ได้มองที่ประชาชน ดังนั้น การให้บทบาทและความสำคัญของประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและรู้สึกเป็นเจ้าของ เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเกิดแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้น สำหรับความหมายของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ได้แก่

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ที่กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน”

“การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเรื่องของการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนและผู้มาเยือน ในการทำงานดูแลรักษาทรัพยากรด้านต่าง ๆ ของชุมชนที่มีอยู่แล้ว ตลอดจนเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน อันเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในชุมชน”

จากความหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่กล่าวข้างต้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน

(Community-based tourism) เป็นความพยายามหนึ่งของการสร้างทางเลือกในการพัฒนา ประเด็นการท่องเที่ยวให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว และมีบทบาทในการกำหนดทิศทางพัฒนา การท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่ได้เกิดจากการตอบคำถามว่า ชุมชนจะได้ประโยชน์อย่างไรจากการท่องเที่ยว แต่เป็นการสร้างโจทย์ใหม่ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างไรบ้าง ในทางนโยบายนั้น การท่องเที่ยวโดยชุมชน ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริม ความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว และในขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหมายกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนาน และความบันเทิง หากได้เปิดมิติของการท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเคารพในในท้องถิ่น

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่กล่าวข้างต้น นักวิชาการได้จำแนกองค์ประกอบ หลักของการท่องเที่ยวโดยชุมชนมี 4 ด้าน คือ (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2540)

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และมีวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะถิ่น
2. ด้านองค์กรชุมชน ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือมีความรู้และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา
3. ด้านการจัดการ มีกติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน และสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน
4. ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน และสร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปหลักการการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน ดังนี้ (พจนา, 2546)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกย่องคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนในท้องถิ่น

ในทางปฏิบัตินั้น การจะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการข้างต้น มีความจำเป็นที่ต้องเตรียมความพร้อมให้แก่ชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันต้องรณรงค์คนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวโดยทั่วไป

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

ในประเทศกำลังพัฒนา นโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาภาคเกษตร โดยคาดหวังให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร และยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนเกษตร และก่อให้เกิดการผลิต การบริโภค การจำหน่าย เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวม (Nevin, 2005) สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการพัฒนาชนบท โดยกรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นหน่วยงานหลักในการส่งเสริมให้ท้องถิ่นที่มีศักยภาพเป็นพื้นที่นำร่องแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยมีนโยบาย แนวปฏิบัติ และรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ดังนี้

1. นโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

ภายใต้แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ 10 เป็นต้นมา ประเทศไทยมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายใต้หลักการ และแนวคิดดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2545)

1. ส่งเสริมให้เกษตรกรมีรายได้จากการให้บริการการท่องเที่ยว และการจัดจำหน่าย

ผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ ให้กับนักท่องเที่ยว เป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนระดับรากหญ้า รายได้จากการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นแหล่งรายได้เสริมที่สำคัญของเกษตรกรในยามที่ผลผลิตจากภาคการเกษตรตกต่ำในบางปี

2. สร้างความภาคภูมิใจและหวงแหนในอาชีพดั้งเดิมของเกษตรกร ให้เกษตรกรและลูกหลานรู้สึกความภาคภูมิใจในอาชีพการเกษตรของตนเอง จากเดิมที่อาชีพเกษตรกรรมไม่ได้รับความสนใจจากลูกหลานเนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนักและมีรายได้น้อย

3. อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่ดั้งเดิม สืบทอดอาชีพดั้งเดิมของคนไทยไว้ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศสืบต่อไป

4. เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการท้องถิ่นของตนเอง ให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนและร่วมกันในการบริหารงานภายในท้องถิ่น พัฒนากลุ่มเกษตรกรและทรัพยากรบุคคลในท้องถิ่นให้มีการเรียนรู้และทำงานร่วมกัน

5. สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างนักท่องเที่ยวกับเกษตรกรในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยน ความรู้ ความคิดเห็น ทักษะและประสบการณ์ต่างๆ ระหว่างกัน และลดช่องว่างระหว่างคนเมืองกับคนชนบท

6. ปลูกจิตสำนึกที่ดีให้กับนักท่องเที่ยวให้มีความเข้าใจออกเข้าใจในอาชีพเกษตรกรรม ได้พบเห็น ได้เข้าใจปัญหา อุปสรรค ตลอดจนความยากลำบากของเกษตรกรในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีพ

ในการนำนโยบายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไปปฏิบัติ กรมส่งเสริมการเกษตรเป็นหน่วยงานหลักในการพัฒนาชุมชนเกษตรที่มีศักยภาพให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในการส่งเสริมให้ท้องถิ่นเกษตรเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีการดำเนินงาน ดังนี้ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2545)

1. คัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีศักยภาพทั้งแหล่งท่องเที่ยวเดิมและแหล่งใหม่เข้าร่วมโครงการฯ จากนั้นจะประสานความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อวางแผนปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มีสภาพพร้อมให้บริการแก่นักท่องเที่ยวจากทั้งภายในและต่างประเทศ อาทิ ตกแต่งสถานที่ให้สวยงาม จัดทำป้ายบอกทาง ป้ายบรรยายเฉพาะจุด และกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแห่ง

2. พัฒนาการให้บริการของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของชุมชนให้มีมาตรฐาน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมบริการด้านที่พักหรือโฮมสเตย์ อาหาร พาหนะ และสินค้าที่ระลึก เป็นต้น ทั้งยังฝึกอบรมผู้นำชมและผู้ให้บริการในการให้บริการแบบมีอาชีพ โดยร่วมมือกับสถาบันการศึกษาที่

มีการเรียนการสอนด้านการท่องเที่ยว หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งในด้านการท่องเที่ยวและให้บริการ เพื่อเตรียมความพร้อมรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาเที่ยวชมจำนวนมาก โดยเฉพาะช่วงวันหยุดติดต่อกันหลายวัน

ในการนำโครงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไปปฏิบัติในระดับชุมชนนั้น รัฐบาลส่งเสริมให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism) ภายใต้แนวคิดที่ว่า ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว จึงต้องร่วมกันนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน และการสรุปทบทวน ปัจจุบัน แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนกลายเป็นต้นแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั่วประเทศ และขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเติบโตเป็นเครือข่ายมากขึ้น

2. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในเมืองไทย ได้แก่ การเที่ยวสวนผลไม้ สวนดอกไม้ สวนพืชผัก สวนสมุนไพร ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ไร่ปศุสัตว์ หรืออาจเป็นการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เช่น กรมวิชาการเกษตร หรือกรมส่งเสริมการเกษตรซึ่งจะมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะ ศูนย์วิจัยพันธุ์พืช หรือ สถานีทดลองการเกษตรต่างๆ ที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชม ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมการท่องเที่ยว รูปแบบการจัดการ ตลอดจนเป้าหมายการดำเนินงานที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงสามารถจำแนกรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้หลายลักษณะ ได้แก่

ศูนย์ประสานงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตร (2544) จำแนกประเภทกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไว้ 6 รูปแบบ ได้แก่

1. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะการแสดงหรือสาธิต ได้แก่ 1) แปลงสาธิตพันธุ์พืชสวยงาม เช่น กัลฉวยไม้ ดอกไม้ พืชผักและผลไม้ในท้องถิ่นและจากต่างประเทศ 2) แปลงรวบรวมพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ เป็นการรวบรวมพันธุ์พืชจากแหล่งต่าง ๆ เช่น พันธุ์กล้วย พันธุ์ทุเรียน พันธุ์มะม่วง 3) การแสดงขั้นตอนการปฏิบัติต่าง ๆ ทางด้านการเกษตร เช่น การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การดูแลหลังการเก็บเกี่ยว การบรรจุภัณฑ์ การแปรรูปผลผลิต การเลี้ยงผึ้ง การเลี้ยงไหม เป็นต้น 4) การแสดงประเพณีวัฒนธรรมด้านการเกษตรในอดีตที่ผ่านมา

เช่น การตกกล้า การไถนา การดำนา การเก็บเกี่ยวข้าว การเก็บเกี่ยวไม้ผล และการแปรรูปไม้ผล การแสดงงานฝีมือหรือ งานหัตถกรรมต่าง ๆ และ 5) การแสดงอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และวิถีทางการเกษตรของไทยในอดีต

2. รูปแบบการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมทำกิจกรรมระยะสั้น ได้แก่ 1) การเข้าชมสวนเกษตร โดยให้นักท่องเที่ยวเก็บผลผลิตกันเองจากต้นในสวนหรือการซื้อผลผลิตโดยการเลือกเก็บเอง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้ทั้งความสวยงามและบรรยากาศที่เป็นธรรมชาติ 2) การทำกิจกรรมพื้นบ้านระยะสั้นร่วมกับชาวบ้าน เช่น กรีดยาง ขี่ควาย นั่งเกวียน พายเรือ เก็บดอกบัว เป็นต้น

3. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะให้นักท่องเที่ยวพักแรมในหมู่บ้าน หรือที่เรียกว่าโฮมสเตย์ คือ การที่นักท่องเที่ยวเข้าพักแรมในหมู่บ้านเพื่อศึกษาและสัมผัสกับการใช้ชีวิตของชาวชนบท โดยให้นักท่องเที่ยวได้รับการบริการที่อบอุ่น ปลอดภัย สะอาด และสะอาด

4. รูปแบบการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะการอบรมให้ความรู้ด้านการเกษตรแผนใหม่ และความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ได้แก่ 1) ฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับการทำการเกษตรสมัยใหม่ เช่น การปลูกพืชและการดูแลรักษาพืช การแปรรูปและการเก็บรักษาผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ ซึ่งอาจจะมีประกาศนียบัตรรับรองให้นักท่องเที่ยว 2) ฝึกปฏิบัติเพื่อเรียนรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้าน เช่น ศึกษาแมลงหรือสัตว์ที่เป็นประโยชน์ต่อการเกษตร ชนิดและประโยชน์ของผักพื้นเมืองที่รับประทานได้ การทำข้าวเม่า การทำขนมจีน การทำน้ำตาลจากมะพร้าว การนวดและอบสมุนไพร และการเผาข้าวหลาม เป็นต้น

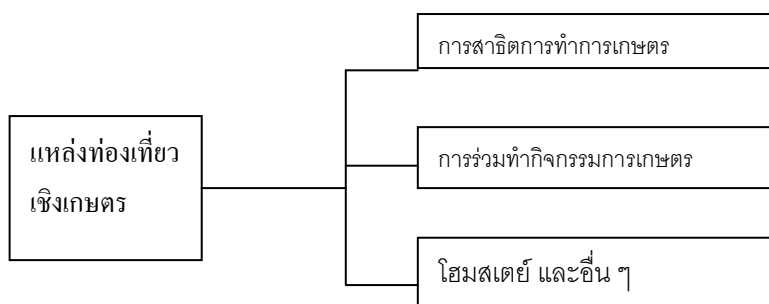
5. รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะการจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์เกษตร ได้แก่ 1) สินค้าและการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 2) สินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองของเกษตรกร 3) ของใช้และของที่ระลึกต่างๆ 4) ผักสด ผลไม้สด ดอกไม้สด 5) ต้นพันธุ์พืช และเมล็ดพันธุ์ที่นักท่องเที่ยวจะซื้อไปปลูกเอง 6) อาหารที่ผลิตและเตรียมในพื้นที่แบบง่าย ๆ แต่สะอาด เช่น ข้าวโพดต้ม ถั่วต้ม ฯลฯ

6. รูปแบบการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามลักษณะการให้รู้ทางด้านธุรกิจเกษตร ได้แก่ 1) การทำธุรกิจหรือลงทุนร่วมกับเกษตรกรเกี่ยวกับการผลิต หรือการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก หรือจำหน่ายภายในประเทศ 2) ร่วมผลิตและจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมต่าง ๆ

นอกจากนั้น ไร่ไพพรรณ (2547) จำแนกรูปแบบการท่องเที่ยวตามลักษณะพันธุ์พืชที่ผลิต ได้แก่ 1) การทำนา (rice cultivation) การทำนาปี การทำนาปรัง การทำนาหว่านน้ำตม การทำนาขั้นบันได พิพิธภัณฑสถานข้าว ความรู้เรื่องข้าวสายพันธุ์ต่าง ๆ ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว และ

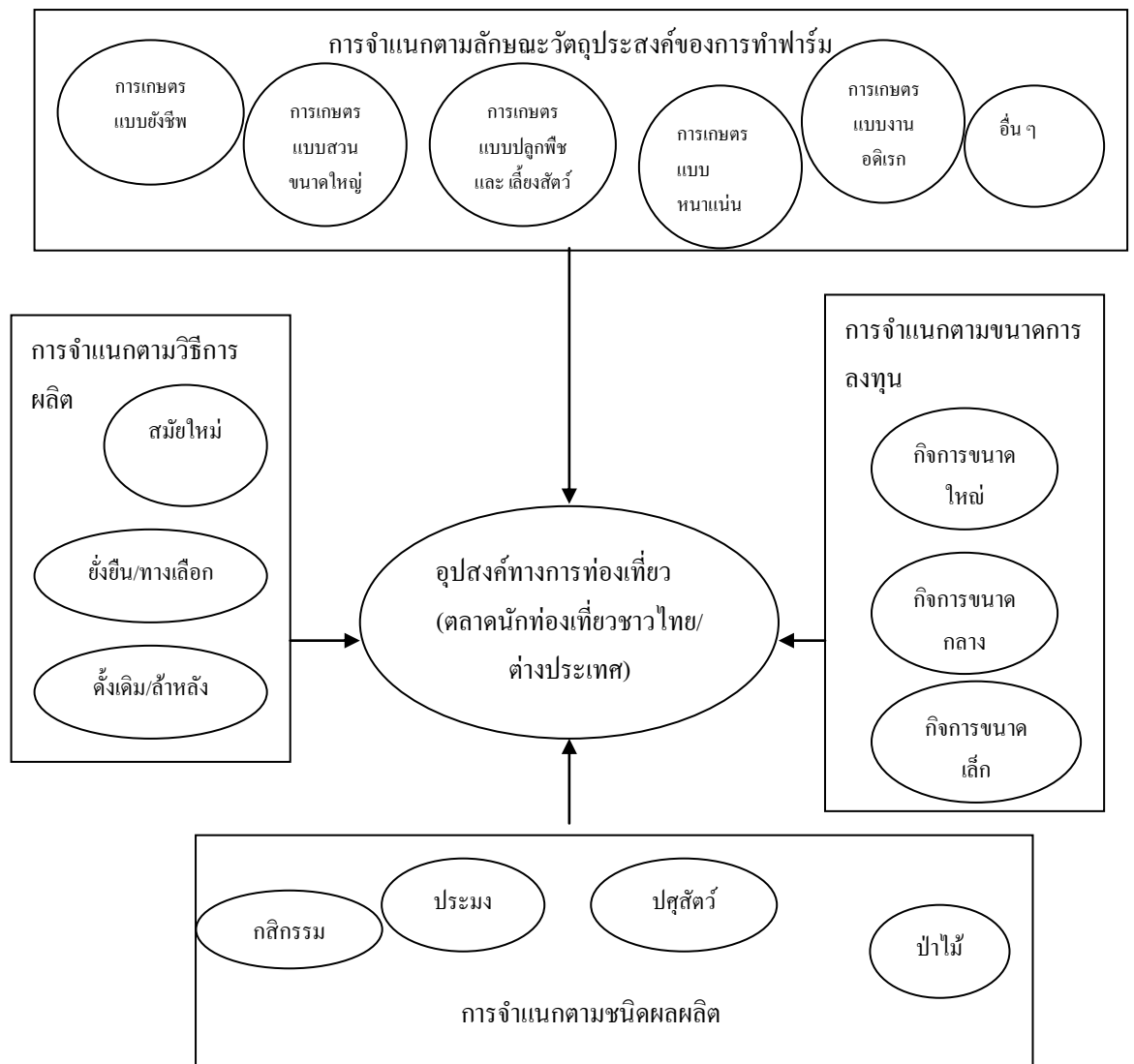
วัฒนธรรมการกินข้าวไทย เป็นต้น 2) การทำสวนไม้ตัดดอก (cutting flowers) การทำสวนดอกไม้บนนาชนิดเพื่อตัดดอกขาย เช่น สวนกุหลาบ ฟาร์มกล้วยไม้ สวนเบญจมาศ สวนไม้ดอกไม้ประดับนาชนิด ไม้กระถางทุกประเภทรวมถึงไร่ทานตะวัน 3) การทำสวนผลไม้ (horticulture) การทำสวนผลไม้ทุกประเภท รวมถึงการทำวนเกษตรการทำเกษตรแผนใหม่ การทำสวนส้ม รวมถึงการทำสวนยางพารา สวนไผ่ สวนปาล์มน้ำมัน 4) การทำผักสวนครัว (vegetables) การปลูกพืชผักสวนครัวทุกประเภท รวมถึงการทำไร่ผัก ไร่ถั่ว ไร่ข้าวโพด ไร่ข้าวฟ่าง ไร่พริกไทย ไร่สับปะรด บางครั้งรวมถึงพืชไร่ เช่น อ้อย และมันสำปะหลัง เป็นต้น 5) การทำสวนสมุนไพร (herbs) การปลูกพืชสมุนไพรบนนาชนิดเพื่อใช้เป็นอาหารเสริมพืชผักสวนครัวข้างบ้าน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ เป็นอาหารเสริม เป็นเครื่องสำอาง และเพื่อใช้ในการแพทย์แผนไทย 6) การทำฟาร์มปศุสัตว์ (animal farming) การเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์เศรษฐกิจนาชนิด อาทิ การเลี้ยงไหม การทำฟาร์มผึ้ง การทำฟาร์มวัว การทำฟาร์มปลา ทั้งปลาสวยงาม ปลาน้ำจืด ปลาน้ำกร่อย การทำฟาร์มหอยมุก การเลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง หอยนางรม หอยตะโกรม ฟาร์มจระเข้ ฟาร์มจิ้งหรีด บางแห่งเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่าที่หายากเช่น ฟาร์มกวาง ฟาร์มไก่อฟ้าและฟาร์มนกยูง ฟาร์มนกกระจอกเทศ เป็นต้น 7) งานเทศกาลผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ (agro-festival) การจัดงานเพื่อส่งเสริมการขายผลผลิตผลทางการเกษตรเมื่อถึงฤดูที่พืชผลเหล่านั้นออกชุก อาทิ มหกรรมไม้ดอกไม้ประดับ งานเทศกาลลิ้นจี่ งานเทศกาลลำไย งานเทศกาลกินปลา เป็นต้น

กล่าวโดยย่อ ท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีหลายรูปแบบขึ้นอยู่กับหลักเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการจัดแบ่ง และในทางปฏิบัตินั้น แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแห่งอาจประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่กล่าวมาข้างต้นหลาย ๆ รูปแบบปนกัน ดังภาพที่ 2.7 สำหรับศึกษาครั้งนี้ นำลักษณะกิจกรรมที่แหล่งท่องเที่ยวนำเสนอต่อนักท่องเที่ยวเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการระบุลักษณะรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง



ภาพที่ 2.7 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

นอกจากการจำแนกรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างต้นแล้ว สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542) ได้จำแนกกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามลักษณะการเกษตร วิธีการผลิต ขนาดการลงทุน และชนิดของผลผลิต ดังนี้ (ภาพที่ 2.8)



ภาพที่ 2.8 การจำแนกรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามลักษณะการเกษตร
ที่มา: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2542)

บริบทของอำเภอข้างกลาง

ข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของอำเภอข้างกลางที่เป็นศักยภาพเชิงพื้นที่ในการพัฒนา

ท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ ความเป็นมาของอำเภอข้างกลาง การปกครองและประชากร โครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพและรายได้ของประชากร แหล่งท่องเที่ยว และ อุปสรรคและศักยภาพในการพัฒนาการเกษตรในอำเภอข้างกลาง

1. ความเป็นมาของอำเภอข้างกลาง

ความยิ่งใหญ่ทางด้านประวัติศาสตร์ของอำเภอแห่งนี้ เป็นตำนานที่ถูกนำมาใช้เป็น ทรัพยากรทางการท่องเที่ยว โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ป่าและพืชพันธุ์ที่ผลักดันให้ พื้นที่แห่งนี้มีความโดดเด่นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ความเป็นมาของอำเภอข้างกลาง โดยสังเขป ดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลข้างกลาง, 2552)

ในอดีต อำเภอข้างกลางคือพื้นที่ส่วนหนึ่งของอำเภอฉวาง แต่เนื่องจากอำเภอฉวางเดิม มีอาณาเขตที่กว้างขวาง มีประชากรเป็นจำนวนมาก การคมนาคมไม่สะดวก อยู่ห่างไกล ทำให้ยากแก่การให้บริการประชาชนอย่างทั่วถึงและรวดเร็ว ดังนั้นเพื่อประโยชน์ในการปกครองและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน กระทรวงมหาดไทยจึงได้แบ่งท้องที่อำเภอฉวาง จังหวัด นครศรีธรรมราช จำนวน 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลข้างกลาง ตำบลหลักช้าง และตำบลสวนขัน ตั้ง เป็นกิ่งอำเภอข้างกลาง เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2539 มีเนื้อที่ประมาณ 236.32 ตาราง กิโลเมตร

คำว่า "ข้างกลาง" ตามประวัติเมืองกล่าวว่ามีก่อนมี "กรมข้างกลาง" เป็นหน่วยงาน ระดับกรมหนึ่งในจำนวน 28 กรมใหญ่ของเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นระบอบการปกครอง แบบจตุสดมภ์ โดยหน้าที่ของกรมข้างกลาง คือ การคล้องช้างป่าที่มีมากมายในป่าเขาหลวง เพื่อนำช้างป่ามาฝึกหัดเพื่อใช้ในงานราชการ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 กรมข้างกลางได้ขยายตัว โดยแบ่งเป็น 2 กรมย่อยในสังกัด คือ กรมช้างซ้ายอยู่ที่อำเภอพระพรหม จังหวัดนครศรีธรรมราช และ กรมช้างขวาอยู่ที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ สุราษฎร์ธานี ช้างที่ฝึกหัดดีแล้วจะถูกส่งมารวมกัน อยู่ที่ กรมช้างซ้าย เมื่อมีศึกก็จะระดมพลช้างได้ทันทุกที่

นอกจากนั้น ชาลี ศิลปรัศมี ได้กล่าวถึงประวัติที่มาของชื่อข้างกลางว่า เมื่อครั้งมีการยกทัพด้วยพล 17 หมื่นของพระเจ้าสุทิดราชาแห่งตามพรลิง(นครศรีธรรมราช) ไปตีอาณาจักรละโว้ เมื่อ พ.ศ. 1570 ย่อมแสดงว่านครศรีธรรมราชได้ใช้กองทัพช้างตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา และช้างที่จับมาฝึกเป็นช้างศึกหรือช้างที่ใช้ในราชการหรือช้างเผือกที่ส่งไปบรรณาการแก่กรุงศรีอยุธยา ก็ได้มาจากป่าบริเวณเขาหลวง แถบเขาพระเมรุ(เขาเหมน) อำเภอทุ่งสง ฉวาง นาบอน ทุ่งใหญ่

พรรณรา ลำพูน(พระแสง) โดยช้างที่จับมาได้นำมาฝึกแล้วเข้าสังกัดประจำกรมต่าง ๆ ซึ่งมีทั้งหมด 3 กรม คือ (1) กรมช้างขวา ตั้งอยู่ที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สำหรับใช้เป็นที่ควบคุมช้างที่จับได้แก่พระแสง (2) กรมช้างกลาง ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ตำบลช้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปัจจุบัน ทำหน้าที่ควบคุมช้างที่จับได้ในเขตป่าควาง ทุ่งใหญ่ นาบอน ทุ่งสง และ (3) กรมช้างซ้าย ตั้งอยู่ตำบลช้างซ้าย อำเภอพระพรหมในปัจจุบัน สำหรับใช้เป็นที่พักช้างที่ใช้ในการรักษาเมือง

ทั้งกรมช้างกลาง กรมช้างซ้ายและกรมช้างขวา จึงมีความสัมพันธ์ต่อการในการสร้างกองทัพช้างอันยิ่งใหญ่ให้นครศรีธรรมราชตลอดมา บริเวณที่มีช้างป่าชุกชุมในเวลานั้น คือบริเวณคลองกุย ควนพรอง ควนล้าน หนองเตย ปากเมิน ปากน้ำ ถ้าพรรณรา พิบูล บำนาถ คลองงา-กะชะ ช้างป่าบริเวณนี้มีจำนวนมากจนกล่าวกันว่าชาวบ้านนำช้างมาไถนา เพราะเห็นว่าช้างมีกำลังมากกว่าวัวควาย และใช้คัน ไถนาได้ที่ละหลายอัน เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็ใช้ช้างลากกะเปาะใส่เสียมข้าวขนาดใหญ่ เขาไปเก็บที่เรือนข้าว คู่อนช้างสะดวก สบายสำหรับอาชีพทำนาคนนั้น แต่แม่โพสพคงไม่ชอบ เพราะช้างตัวโตคงทำให้รวงข้าวตกหล่นไปเสียมมาก ภายหลังจึงเลิกใช้ช้างไถนา ถึงกระนั้นยังเป็นที่กล่าวขวัญไม่รู้จบ

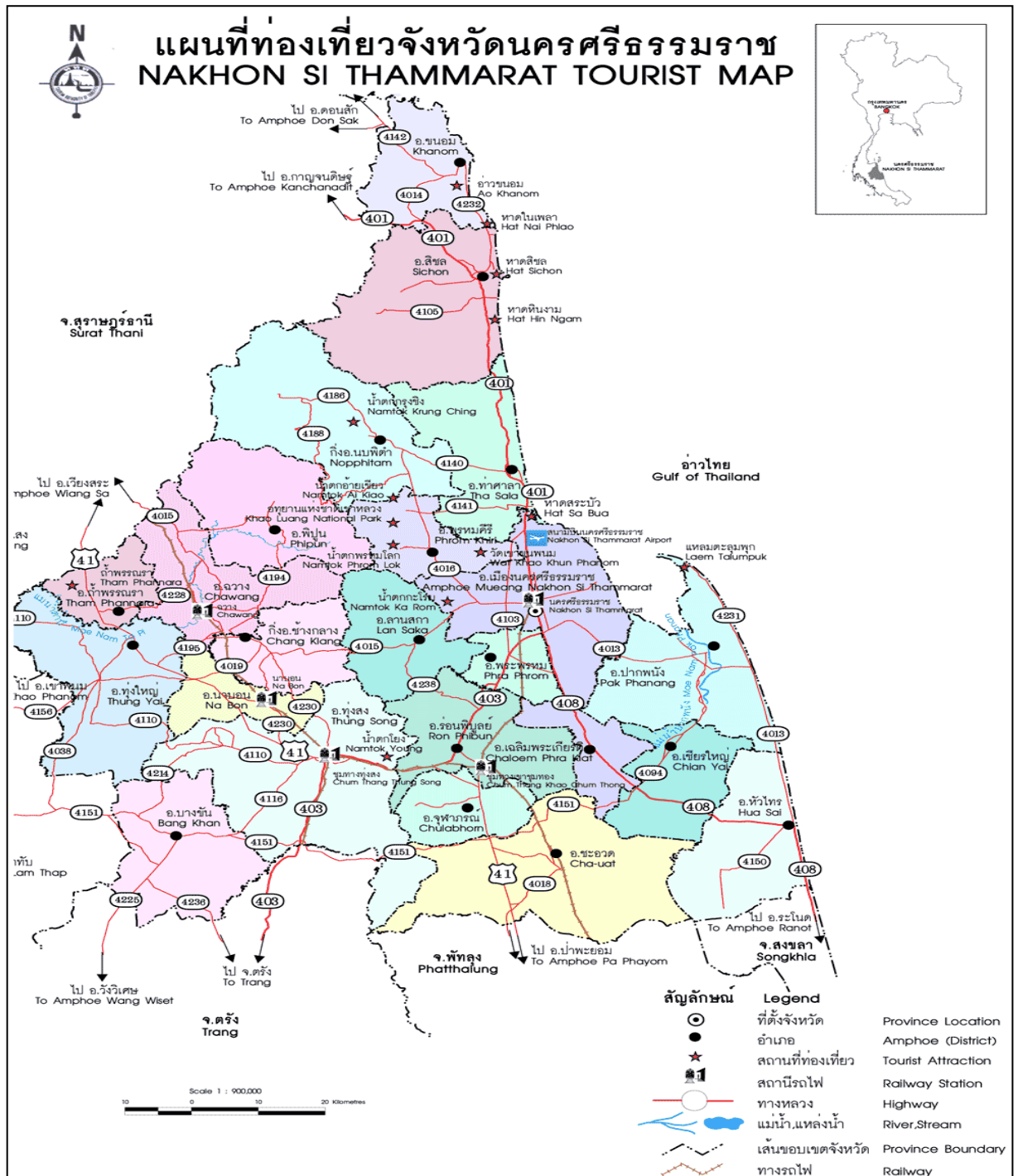
2. การปกครองและประชากร

อำเภอช้างกลางเดิมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอควาง จังหวัดนครศรีธรรมราช ต่อมาได้แบ่งพื้นที่การปกครองออกมาตั้งเป็น กิ่งอำเภอช้างกลางในปี พ.ศ. 2539 และได้ยกฐานะขึ้นเป็นอำเภอช้างกลางเมื่อ พ.ศ. 2550 อำเภอช้างกลางตั้งอยู่ตอนกลางค่อนไปทางทิศตะวันตกของจังหวัดนครศรีธรรมราชห่างจากที่ตั้งจังหวัด 53 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 236.32 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตทิศเหนือติดกับอำเภอควาง ทิศตะวันออกติดกับอำเภอลานสกา ทิศใต้ติดกับอำเภอทุ่งสงและอำเภอนาบอน และทิศตะวันตกติดกับอำเภอนาบอนและอำเภอควาง ปัจจุบันอำเภอช้างกลางประกอบด้วย 3 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น มีหมู่บ้านจำนวน 36 หมู่บ้าน มีครัวเรือนจำนวน 9,033 ครัวเรือน และมีประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ 29,848 คน ดังตาราง 2.4 (สำนักงานเกษตรอำเภอช้างกลาง, 2552)

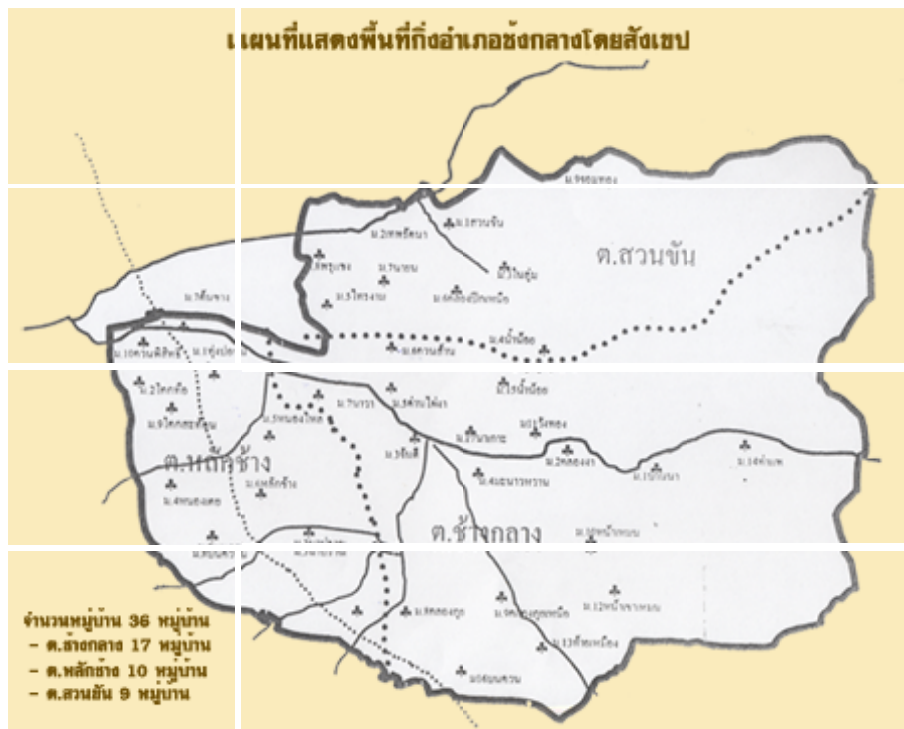
ตารางที่ 2.5 การปกครองและประชากรของอำเภอข้างกลาง

| ตำบล | พื้นที่ (ตร.กม.) | จำนวนหมู่บ้าน | จำนวนครัวเรือน | จำนวนประชากร (คน) |
|-------------|------------------|---------------|----------------|-------------------|
| 1. ข้างกลาง | 96 | 17 | 5,203 | 13,150 |
| 2. หลักข้าง | 48 | 10 | 1,308 | 7,634 |
| 3. สวนขัน | 33 | 9 | 1,524 | 5,193 |

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลข้างกลาง (2552)



ภาพที่ 2.9 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอข้างกลาง



ภาพที่ 2.10 แผนที่แสดงเขตปกครองภายในอำเภอชังกลาง

3. ทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของอำเภอชังกลาง เป็นพื้นที่ราบเชิงเขาแถบบริเวณเทือกเขาหลวง แนวทางทิศตะวันออกเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์มีป่าไม้ภูเขา สายน้ำ ตลอดจนแนวเขา เหมาะแก่การปลูกพืชยืนต้นและทำสวนไม้ผล มีแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่สำคัญหลายสาย ได้แก่ คลองเหมน คลองท่าแพ คลองรังเกียจ คลองแหน คลองทองออก คลองจันดี คลองหอยโข่ง คลองกุ่ม คลองลำปีเหาะ คลองมิน และ คลองน้ำซุ่น (องค์การบริหารส่วนตำบลชังกลาง, 2552)

อำเภอชังกลางมีอุณหภูมิก่อนข้างสูงตลอดปี มีเพียง 2 ฤดู คือ ฤดูร้อนระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ - พฤษภาคม มีอากาศร้อนตลอดฤดู และฤดูฝนระหว่างเดือน มิถุนายน - มกราคม

มีลำคลองที่เป็นแหล่งต้นกำเนิดแม่น้ำตาปีได้แก่ คลองจ้ง คลองมิน คลองจันดี ไหลลงสู่คลองหลวงและมีภูเขาสำคัญได้แก่ เขาหลวง เขาธง และเขาเหมน อำเภอข้างกลางมีแหล่งธรรมชาติที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้แก่ น้ำตกท่าแพ น้ำตกคลองเหมน น้ำตกคลองทองออก น้ำตกคลองเหมน น้ำตกคลองรังเกียจ น้ำตกหน้าเขาเหมน ฝายน้ำล้นคลองรังเกียจ ลุ่มน้ำท้ายเหมือง และ เขาเหมน ซึ่งแต่ละตำบลมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพ ดังตารางที่ 2.6

ตารางที่ 2.6 สภาพทรัพยากรธรรมชาติในตำบลต่าง ๆ ของอำเภอข้างกลาง

| ตำบล | ทรัพยากรธรรมชาติ |
|-------------|---|
| 1. ข้างกลาง | เป็นที่ราบเชิงเขา ประกอบด้วยป่าไม้ และแหล่งน้ำธรรมชาติ เหมาะแก่การทำสวน |
| 2. หลักช้าง | เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแหล่งน้ำธรรมชาติหลายสาย เหมาะแก่การทำสวน ทำนา |
| 3. สวนขัน | เป็นที่ราบเชิงเขา ลักษณะดินที่ราบสูงเนื้อหยาบ ที่ราบต่ำดินเนื้อละเอียด มีแหล่งต้นน้ำลำธารหลายสาย เหมาะแก่การทำสวนผลไม้ สวนยาง |

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง (2552)

4. อาชีพการเกษตร

จากสภาพทรัพยากรธรรมชาติ ประชากรของอำเภอข้างกลางโดยส่วนใหญ่มีอาชีพหลักด้านการเกษตร หรือประมาณร้อยละ 90 ของจำนวนครัวเรือนในอำเภอข้างกลาง และอาชีพรองได้แก่ ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ทั้งนี้ ในส่วนของตำบลข้างกลาง พบว่าประชากรเกือบทั้งหมดประกอบอาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลัก และพบว่าแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางเกือบทั้งหมดอยู่ในพื้นที่ตำบลข้างกลาง ดังตาราง 2.5 และอาชีพหลักของเกษตรกร

ตารางที่ 2.7 อาชีพของประชากรอำเภอข้างกลางแยกรายตำบล

| ตำบล | อาชีพหลัก | อาชีพรอง |
|-------------|---------------------------|--|
| 1. ข้างกลาง | สวนยาง สวนผลไม้ | ค้าขาย รับราชการ |
| 2. หลักช้าง | รับจ้างทั่วไปและเกษตรกรรม | ค้าขาย รับราชการ อุตสาหกรรมในครัวเรือน |
| 3. สนวนขัน | ทำสวนยาง สวนผลไม้ | ค้าขาย |

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง (2552)

ตารางที่ 2.8 อาชีพด้านการเกษตร

| อาชีพการเกษตร | ร้อยละของจำนวนครัวเรือนเกษตรกร |
|--------------------|--------------------------------|
| ประมง | 15.7 |
| แปรรูป | 5.26 |
| ไร่นาสวนผสม/สวนยาง | 78.95 |

ที่มา: สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง (2552)

ในด้านการเกษตร สามารถจำแนกกิจกรรมการเกษตรของอำเภอข้างกลางได้ 2 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบเชิงเขา พื้นที่ส่วนนี้ใช้ปลูกยางพารา และทำสวนผลไม้ และ 2) ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบลุ่ม พื้นที่ส่วนนี้ลาดเทจากเชิงเขานครศรีธรรมราช ได้แก่บริเวณที่เรียกว่า เขาหมอน เขาธง เขาล้าน พื้นที่ส่วนนี้ใช้ทำสวนผลไม้ ได้แก่ ทุเรียน เงาะ มังคุด กล้วย กล้วยหอม มะพร้าว สวนยาง และเลี้ยงสัตว์

ในอดีตพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ปลูกยางพารา ต่อมาพื้นที่สวนผลไม้ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด กล้วย และเงาะ นิยมปลูกกันมากขึ้น แต่ยังเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญรองจากยางพารา

นอกจากนั้น อำเภอข้างกลางมีชื่อเสียงในด้านการพัฒนาการเกษตร โดยเฉพาะการดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกรทำสวนข้างกลาง ทำธุรกิจเรื่องยางพารา และกาแฟจนเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรทั่วภาคใต้ ประกอบกับในปัจจุบัน การท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางสร้างชื่อเสียงด้านการเกษตร เช่น การเลี้ยงผึ้งโพรงไทย การเพาะเห็ดหอม เทคนิคจุลินทรีย์ชีวภาพ การพัฒนาไม้ผลเพื่อการส่งออก ได้แก่ มังคุด ทุเรียน กิจกรรมการเกษตรที่เป็นแหล่งเรียนรู้ดูงาน เช่น ผัก ผลไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ การผลิตเห็ดหอม การเลี้ยงปลาน้ำจืด การเลี้ยงผึ้งโพรงไทย การเลี้ยงผึ้งพันธุ์ การพัฒนาการเกษตรที่ใช้เทคนิคจุลินทรีย์/ชีวภาพหรือเกษตรอินทรีย์ จนเป็นที่ยอมรับของผู้สนใจทั่วไปทั้งในและนอกพื้นที่ ดังจะพบเห็นจุดถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือจุดสาธิตทางการเกษตรมากมายในอำเภอข้างกลาง

ในปี พ.ศ. 2552 ประชากรอำเภอข้างกลางประกอบอาชีพเกษตรกรรมจำนวน 3,985ครัวเรือน มีพื้นที่ทำสวนยาง 53,659 ไร่ สวนผลไม้ 10,717 ไร่ พื้นที่ทำนา 7,062 ไร่ มีกลุ่มเกษตรกรจำนวน 3 กลุ่ม รายได้เฉลี่ยต่อกลุ่ม 4,852 บาทต่อเดือน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร 26 กลุ่ม สมาชิก 785 คน รายได้เฉลี่ยต่อคนเพิ่มขึ้น 1,800 บาทต่อเดือน กลุ่มธรรมชาติมีจำนวน 542 คน รายได้ต่อคนเพิ่มขึ้น 3,158 บาทต่อคนต่อเดือน ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางมีสมาชิก 115 คน มีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในท้องถิ่นจำนวน 23,467 รายต่อปี มีรายได้จากการท่องเที่ยว 12 ล้านบาทต่อปี มีกองทุนหมู่บ้านจำนวน 31 กองทุน สมาชิก 3,970 คน เงินทุน 31 ล้านบาท มีกองทุน กขคจ. 6 กองทุน เงินทุน 1,680,000 บาท กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตจำนวน 4 กลุ่ม เงินทุน 2,486,450 บาท นอกจากนี้ ยังมีโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก จำนวน 12 แห่ง ร้านค้าทั่วไป 134 แห่ง และร้านค้าพานิชบริการ จำนวน 5 โรง สมาชิก 365 คน ผลิตยางแผ่นรมควันได้วันละ 25 ตัน คิดเป็นมูลค่า 1,225,000 บาทต่อวัน ซึ่งตั้งอยู่ในตำบลข้างกลางจำนวน 3 โรง ตำบลหลักช้าง 1 โรง และตำบลสวนขัน จำนวน 1 โรง

ด้านผลิตภัณฑ์ชุมชน อำเภอข้างกลางมีผลิตภัณฑ์ชุมชนหลากหลายชนิดที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานรัฐ ดังตารางที่ 2.9

ตารางที่ 2.9 ปริมาณผลิตภัณฑ์ชุมชน

| ชื่อผลิตภัณฑ์ชุมชน | ปริมาณการผลิตเฉลี่ยต่อเดือน |
|----------------------------|-----------------------------|
| เห็ดนางฟ้า | 2,000 – กก. |
| เห็ดหอม | 400 – กก. |
| เห็ดหูหนู | 1,000 – กก. |
| ผลิตภัณฑ์แปรรูปทางการเกษตร | 30 – ห่อ |
| น้ำผึ้งโพรงไทย | 400 – ขวด |
| น้ำผึ้งเลี้ยง | 500 – ขวด |
| เห็ดเป๋าอื้อ | 2,000 – กก. |

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอช้างกลาง (2552)

5. แหล่งท่องเที่ยว

อำเภอช้างกลางได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ซึ่งที่นอกเหนือจากกิจกรรมการเกษตรแล้วที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว อำเภอช้างกลางยังมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมอื่น ๆ ดังตาราง 2.10

ตารางที่ 2.10 แหล่งท่องเที่ยวในอำเภอข้างกลาง

| ชื่อแหล่งท่องเที่ยว | ประเภทแหล่งท่องเที่ยว |
|--------------------------|-----------------------|
| 1. น้ำตกท่าแพ | ธรรมชาติ |
| 2. น้ำตกสีนุ่น | ธรรมชาติ |
| 3. ถ้ำจมน้ำ | ธรรมชาติ |
| 4. บ่อน้ำพ่อกำนค้ำย | วัฒนธรรม |
| 5. จุดชมวิวเขาเหมน | ธรรมชาติ/เชิงเกษตร |
| 6. ถ้ำหินส้ม | ธรรมชาติ |
| 7. เจดีย์พระธาตุน้อย | วัฒนธรรม |
| 8. วัดสวนขัน | วัฒนธรรม |
| 9. วัดมะนาวหวาน | วัฒนธรรม |
| 10. กลุ่มเลี้ยงผึ้ง | เชิงเกษตร |
| 11. กลุ่มเกษตรอินทรีย์ | เชิงเกษตร |
| 12. กลุ่มเพาะเห็ด | เชิงเกษตร |
| 13. กลุ่มแม่บ้านแปรรูป | เชิงเกษตร |
| 14. ร้านอาหารเรือนผักกูด | เชิงเกษตร |

6. อุปสรรคและศักยภาพในการพัฒนาการเกษตร

จากการสังเคราะห์แผนพัฒนาอำเภอข้างกลางของหน่วยงานเกษตรอำเภอและองค์กรบริหารส่วนตำบลข้างกลาง พบว่า ในแง่เชิงพื้นที่ อำเภอข้างการมีศักยภาพและอุปสรรคในการพัฒนาการเกษตร สรุปดังนี้ (สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง, 2552)

1. ศักยภาพการพัฒนาการเกษตร

1) ภูมิประเทศเป็นที่ราบสลับภูเขา ทำให้เกิดแหล่งน้ำที่สำคัญหลายสาย เหมาะสำหรับการเพาะปลูกพืช ซึ่งเป็นการเอื้อต่อการพัฒนาอาชีพ รายได้ ทั้งภาคเกษตรกรรมและแปรรูปเป็นอุตสาหกรรม

2) มีทางหลวงแผ่นดินตัดผ่านกลาง ได้แก่สาย นครศรีธรรมราช – บ้านส้อง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็ว การค้าขายและขนส่งผลิตผลทางการเกษตรระหว่างอำเภอกับจังหวัดเกิดความรวดเร็ว

3) ประชาชนส่วนใหญ่มีความตื่นตัวในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การประกอบอาชีพ ทำให้ประชาชนมีความสามารถร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานรัฐ เป็นผลให้การพัฒนาด้านต่าง ๆ รวดเร็วขึ้น

4) ภาครัฐมีแผน/โครงการพัฒนาอำเภอข้างกลางให้เป็นแหล่งเศรษฐกิจการเกษตร และอุตสาหกรรมการเกษตร

5) เป็นอำเภอที่มีการคมนาคมสะดวกทุกหมู่บ้าน

6) มีแรงงานเพียงพอ

7) มีฝนตกชุกตลอดปี

8) ประชาชนให้ความสนใจในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

2. อุปสรรคในการพัฒนาการเกษตร

1) ในบางฤดู บางพื้นที่ขาดโครงสร้างด้านการเกษตร เช่น การคมนาคม และแหล่งน้ำ

2) คุณภาพผลผลิตยังไม่ได้มาตรฐาน

3) ราคาผลผลิตทางการเกษตรยังไม่แน่นอน

4) ผลผลิตทางการเกษตรไม่แน่นอน

5) เกษตรกรขาดข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตร

6) แม่น้ำลำคลองมีลักษณะทางภูมิศาสตร์ไม่เหมาะที่จะพัฒนามาใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร

7) ป่าไม้ถูกทำลายจากการขยายพื้นที่การเกษตร โดยเฉพาะยางพารา

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่ศึกษาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร จำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ งานวิจัยที่มุ่งศึกษาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และงานวิจัยที่มุ่งศึกษาผลของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร ซึ่งพบว่า งานวิจัยท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทยเป็นการศึกษาที่มุ่ง

ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในขณะที่งานวิจัยที่ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรโดยตรงยังไม่ปรากฏพบ แต่จะพบงานวิจัยลักษณะนี้ในต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้ว่ายังไม่ม้งานวิจัยท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย ที่ให้ความสนใจประเด็นผลของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่น แต่งานวิจัยที่มีอยู่ได้นำเสนอประเด็นรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศไทย ดังนี้

1. การศึกษาด้านส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร

โสภณ (2547) ศึกษาเรื่อง “รูปแบบกิจกรรมและเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มผู้ผลิตไข่เค็มไชยา ตำบลเสม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี” พบว่า กลุ่มผู้ผลิตไข่เค็มไชยา มีแนวทางการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ มีผู้นำเที่ยวที่มีความรู้ในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีศูนย์ให้บริการนักท่องเที่ยว มีการสาธิตให้นักท่องเที่ยวได้ชมการผลิตไข่เค็ม มีการบรรยายกรรมวิธีการผลิตไข่เค็มแบบดั้งเดิม มีกิจกรรมพักผ่อนและร่วมกิจกรรมวิถีชีวิตกับชุมชน

นาฏสุดา (2549) ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดสระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี และชัยนาท” พบว่า แหล่งทำการเกษตร และแหล่งแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรในจังหวัดที่ศึกษามีศักยภาพเพียงพอในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เนื่องจากมีกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การทำสวนผลไม้ การเพาะเห็ด การปลูกพืชปลอดสารพิษ แต่การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ การฝึกอบรมหรือให้ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยว การอำนวยความสะดวกด้านคมนาคม ให้มีที่ปรึกษาด้านผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์และการส่งเสริมด้านตลาด และการสนับสนุนเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้งภายในและภายนอกจังหวัด

ฐนผกาจ (2545) ศึกษาเรื่อง “ศักยภาพของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตรเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน: กรณีศึกษาบ้านบาตั้น อำเภออ่าวนาง อำเภอเมืองจังหวัดกระบี่” พบว่า บทบาทผู้นำของชุมชนในการให้คำปรึกษาด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความสัมพันธ์กับศักยภาพของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

อุไรวรรณ (2544) ได้ศึกษา “การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร กรณีศึกษาบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”

พบว่า การจัดการพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรมี เจ้าหน้าที่นำชม เอกสาร แผ่นพับ พื้นที่ทางการเกษตรที่สามารถเดินชมได้ สถานที่ติดต่อ การแสดงกิจกรรมการเกษตร สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ห้องน้ำ-ห้องสุขา น้ำดื่ม เส้นทางเที่ยวชมที่ปลอดภัย สะดวก และเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก ซึ่งการจัดการควรดำเนินให้เหมาะสมกับพื้นที่การเกษตร เพื่อคงความเป็นธรรมชาติและส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

อรอนงค์ (2545) ศึกษาเรื่อง “ศักยภาพของตำบลสัมปทวนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร” พบว่า ตำบลสัมปทวนมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในระดับปานกลาง ซึ่งปัจจัยด้านระบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เป็นองค์ประกอบในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรสามารถลำดับได้ดังนี้ 1) ระบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร 2) พื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร 3) ความพร้อมของชุมชน 4) สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และ 5) ลักษณะทางกายภาพ

ษมาพร (2548) ศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ในการวางรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของศูนย์ปฏิบัติการที่ได้รับงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรปี 2545-2546” พบว่า ศูนย์ปฏิบัติการ ฯ มีลักษณะด้านกายภาพที่เหมาะสมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ ทัศนียภาพสวยงาม มีสภาพแวดล้อมดี มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปี มีความหลากหลายของกิจกรรม และมีการจัดตกแต่งสถานที่สวยงามกลมกลืนกับธรรมชาติ

Gusti (2007) ศึกษาเรื่อง “Agro-tourism Development in Bali” พบว่า ปัจจัยที่สนับสนุนการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตรได้แก่การที่ชุมชนเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพิ่มการสร้างงานรายได้ และสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชน ส่วนอุปสรรคที่ขัดขวางมากที่สุดคือความขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก บุคลากรขาดทักษะ และขาดการสนับสนุนจากรัฐบาล สำหรับจุดแข็งที่เป็นสิ่งดึงดูดใจการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของบาหลีได้แก่ ระบบนิเวศของทะเลสาบ และความเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมวิถีชีวิตของเกษตรกร

โดยสรุป งานวิจัยข้างต้นได้ชี้ให้เห็นถึงรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของท้องถิ่นในประเทศไทย ได้แก่ กิจกรรมศูนย์ให้บริการนักท่องเที่ยว การสาธิต และกิจกรรมพักผ่อนและร่วมกิจกรรมวิถีชีวิตกับชุมชน และการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

2. การศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตร

Nevin (2005) ศึกษาเรื่อง “Rural women and agrotourism in the context of sustainable rural development: A case study from Turkey.” พบว่า ในประเทศกำลังพัฒนานั้น การเกษตรยังคงเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาชนบทโดยที่ผู้หญิงชนบทเป็นแรงงานหลักในภาคเกษตร แต่กลุ่มคนเหล่านี้ยังเป็นผู้เสียเปรียบทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ยังไม่ได้รับความเป็นธรรมในการจัดสรรผลประโยชน์จากภาคเกษตร ดังนั้นการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงเป็นกิจกรรมทางเลือกหนึ่งในกระบวนการพัฒนาชนบท โดยเป็นการเชื่อมโยงระหว่างการเกษตรและการท่องเที่ยว เป็นกระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการจัดสรรผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

Brseiae (2006) ศึกษาเรื่อง “The impact of agrotourism on agricultural production.” ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นกิจกรรมทางเลือกหนึ่งที่ดำเนินการโดยครัวเรือนเกษตรกรเพื่อหวังผลทางธุรกิจ แต่กิจกรรมดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจสังคมและช่องว่างในชนบท งานวิจัยนี้ต้องการหาคำตอบว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลกระทบต่อการเพิ่มขึ้นของผลผลิตทางการเกษตรหรือไม่ โดยทำการศึกษาในประเทศโครเอเชีย พบว่า การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไม่ได้ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเพิ่มขึ้นของผลผลิตทางการเกษตร

Scialabba และ Williamson (2004) ศึกษาเรื่อง “The Scope of Organic Agriculture, Sustainable forest Management and Ecoforestry in Protected Area Management.” ได้นำเสนอกรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศอิตาลีที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการใช้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นเครื่องมือปกป้องพื้นที่อนุรักษ์ กล่าวคือ การทำเกษตรอินทรีย์ในประเทศอิตาลีในหรือใกล้เคียงกับพื้นที่อนุรักษ์นั้น เกษตรกรจะมีรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยวและการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา มีฟาร์มประมาณ 300 แห่ง มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะให้การศึกษาด้านเกษตรและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมของฟาร์มเหล่านี้ส่งผลดีทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การเพิ่มขึ้นในเรื่องจิตสำนึกในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของผู้มาเยือน การรักษาคุณภาพของดิน พุ่มหญ้า และหลีกเลี่ยงการใช้เคมีในการเกษตร และป้องกันการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตร

Pleumarom (1998) ใน “The hidden cost of the “new” tourism – a focus on biopiracy.” ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในประเทศกำลังพัฒนาว่า รัฐบาลต่าง ๆ ของประเทศกำลังพัฒนาในเอเชียผลักดันให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (eco-tourism) การท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity friendly tourism) การท่องเที่ยวเชิงเกษตร (agro-tourism) และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (health tourism) เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่เหล่านี้ก่อให้เกิดการจ้างงาน การกระจายรายได้ในกลุ่มคนยากจนในพื้นที่ชนบท และสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ แต่ในขณะเดียวกันการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น โดยเฉพาะ ก่อให้เกิดการลักลอบค้าขายพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ท้องถิ่นอย่างผิดกฎหมาย มีนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวนมากที่ทำธุรกิจผิดกฎหมายเหล่านี้

โดยสรุป งานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตร ที่กล่าวข้างต้น ชี้ให้เห็นลักษณะของผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่นทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ ได้แก่

1. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นกระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการจัดสรรผลประโยชน์ให้คนในชุมชน
2. การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรไม่ได้ส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการเพิ่มขึ้นของผลผลิตทางการเกษตร
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะให้การศึกษาด้านเกษตรและสิ่งแวดล้อม ส่งผลดีต่อทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การเพิ่มขึ้นในเรื่องจิตสำนึกในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพของผู้มาเยือนและเกษตรกร
4. การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ก่อให้เกิดการจ้างงาน การกระจายรายได้ในกลุ่มคนยากจนในพื้นที่ชนบท แต่ในขณะเดียวกันการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น โดยเฉพาะ ก่อให้เกิดการลักลอบค้าขายพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ท้องถิ่นอย่างผิดกฎหมาย

กรอบแนวคิดในการวิจัย



ภาพที่ 2.11 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน มีกระบวนการเลือกพื้นที่ศึกษา การเลือกกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบเนื้อหาของเครื่องมือรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย และการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

การเลือกพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษาของการวิจัยครั้งนี้ได้จากการสำรวจแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจากฐานข้อมูลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เมื่อทราบข้อมูลเบื้องต้นแล้ว ได้ทำการสอบถามหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่จริง เพื่อให้ได้พื้นที่ศึกษาที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

จากกระบวนการข้างต้น ได้เลือกกรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางในอำเภอข้างกลาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เนื่องจากเป็นท้องถิ่นที่มีการดำเนินงานการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นระยะเวลาประมาณ 10 ปี ซึ่งมีความเหมาะที่จะประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตร เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีชื่อเสียง ได้รับรางวัลดีเด่นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย เมื่อปี พ.ศ. 2545 มีการขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง และบริหารจัดการโดยกลุ่มเกษตรกรในท้องถิ่น ซึ่งตรงกับความสนใจของการวิจัยครั้งนี้ ที่เน้นศึกษาการจัดการทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่น

จากการสำรวจกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง พบว่า ปัจจุบัน สถานที่ที่นักท่องเที่ยวสามารถแวะชมกิจกรรมด้านการเกษตรมีจำนวน 11 แห่ง แยกเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่บริหารจัดการโดยกลุ่มเกษตรกรในอำเภอข้างกลาง มีจำนวน 9 แห่ง และเป็นธุรกิจของเอกชนในอำเภอข้างกลางประเภทที่พักและร้านอาหาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีจำนวน 2 แห่ง โดยจะทำการศึกษากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ทั้งหมด เนื่องจากทุกแห่งมีการจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรและทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว



ภาพที่ 3.1 พื้นที่ศึกษาอำเภอช้างกลาง

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักได้จาก เยี่ยมชมสถานที่จริงและใช้ข้อมูลจากแบบสำรวจ จะมีผู้ให้ข้อมูลหลัก ประกอบด้วย เกษตรกรที่ ดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร ผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยว หน่วยงานในอำเภอช้างกลางที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเกษตรกรอื่น ๆ ที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการเกษตร ในอำเภอช้างกลาง การศึกษาเชิงคุณภาพโดยกระจายกลุ่มผู้ให้ข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

(1) ผู้นำกลุ่ม/ผู้ประกอบการของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเลือกแบบเจาะจงจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งละ 1 คน รวมจำนวน 11 คน ซึ่งเป็นแกนนำของแหล่งท่องเที่ยว ดังตารางที่ 3.1

ตารางที่ 3.1 แกนนำแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | แกนนำกลุ่ม |
|--|-------------------------|
| 1. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสายใยรักแห่งครอบครัวฯ บ้านนา | นางพยอม คงเกื้อ |
| 2. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | นายไพโรจน์ เพชรประพันธ์ |
| 3. ภูมิปัญญาการเลี้ยงผึ้งโพรงไทย | นายราย พรหมชาติ |
| 4. กลุ่มปฎิบัติหมักชีวภาพและปลูกมะนาวในปล้องซีเมนต์ | นายทรงวุฒิ มังคลา |
| 5. นาวาโกรธ | นางนิธิตา ชนะพาล |
| 6. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | นายสุรินทร์ รอดพัน |
| 7. ศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย | นายสุรินทร์ ทองดี |
| 8. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย บ้านคลองปึกเหนือ | นายครรชิต พรหมชาติ |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | นายเรวัฒน์ ปรีชาวัย |
| 10. เรือนฝักกูด | นายกิตติ เจริญพานิช |
| 11. วิสาหกิจชุมชนโครงการเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | นายธีรณิตย์ เรืองจรัส |

(2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

(2.1) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในอำเภอข้างกลาง มีจำนวนทั้งหมด 3 ตำบล ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลข้างกลาง องค์การบริหารส่วนตำบลหลักช้าง และองค์การบริหารส่วนตำบลสวนขัน ซึ่งเลือกศึกษาเจ้าหน้าที่ที่ดูแลงานด้านส่งเสริมการท่องเที่ยว หน่วยงานละ 1 คน รวมจำนวน 3 คน และเจ้าหน้าที่ที่ดูแลงานด้านส่งเสริมการเกษตร หน่วยงานละ 1 คน รวม 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูลจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 6 คน

(2.2) เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง 1 คน ที่รับผิดชอบดูแลทั้งการส่งเสริมการท่องเที่ยวและการเกษตร

(3) ผู้นำชุมชนในด้านการเมืองการปกครองท้องถิ่น ในตำบลที่มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในการศึกษาครั้งนี้ ได้สัมภาษณ์เฉพาะกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านของตำบลข้างกลาง เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกือบทั้งหมดอยู่ในเขตตำบลข้างกลาง

(4) เกษตรกรในอำเภอข้างกลางที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อทราบว่าเกษตรกรกลุ่มนี้มีความคิดเห็นและได้รับผลจากการท่องเที่ยวอย่างไร จำนวน 20 คน เลือกโดยวิธีสุ่มอย่างง่าย และเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่ม จากแหล่งท่องเที่ยวละ 2-3 คน ตามขนาดของกลุ่ม

(5) ภาคประชาชนที่มีส่วนผลักดันให้เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร จำนวน 1 คน

เครื่องมือรวบรวมข้อมูล

การศึกษาตามวัตถุประสงค์การวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลและเครื่องมือรวบรวมข้อมูล ดังนี้

ตารางที่ 3.2 เครื่องมือรวบรวมข้อมูล

| วัตถุประสงค์การวิจัย | ผู้ให้ข้อมูล/กลุ่มตัวอย่าง | เครื่องมือรวบรวมข้อมูล |
|--|--|--|
| 1. ศึกษาพลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง | - แกนนำแหล่งท่องเที่ยว - เกษตรอำเภอข้างกลาง - อบต. ข้างกลาง - กำนัน/ผู้ใหญ่บ้านตำบลข้างกลาง - ภาคเอกชน | - แบบสำรวจ - สัมภาษณ์มีโครงสร้าง |
| 2. ศึกษาการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง | - แกนนำแหล่งท่องเที่ยว - สมาชิกกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว | - แบบสำรวจ - สัมภาษณ์มีโครงสร้าง - สังเกตแบบมีส่วนร่วม |
| 3. ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร | - แกนนำแหล่งท่องเที่ยว - เกษตรอำเภอข้างกลาง - เกษตรกรที่ไม่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยว | - สัมภาษณ์มีโครงสร้าง |
| 4. ศึกษาแนวโน้มความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง | - เกษตรอำเภอข้างกลาง - ภาคเอกชน - แกนนำแหล่งท่องเที่ยว | - สัมภาษณ์มีโครงสร้าง |

จากตารางที่ 3.2 ได้ออกแบบเครื่องมือรวบรวมข้อมูลที่ใช้สำหรับผู้ให้ข้อมูลประเภทต่าง ๆ ได้แก่ แบบสำรวจ ใช้ศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร จำนวน 11 แห่ง การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ใช้ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพเชิงลึกเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร โดยสัมภาษณ์ผู้นำแหล่งท่องเที่ยวทุกแห่ง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ ช้างกลาง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่ และกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเกษตรกรที่เกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องกับธุรกิจของแหล่งท่องเที่ยว

การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

จากตาราง 3.2 เครื่องมือรวบรวมข้อมูลประเภทต่าง ๆ นำไปใช้รวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และกลุ่มตัวอย่างด้วยวิธีการที่หลากหลาย ดังนี้

1) การรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการ 2 ลักษณะ คือ

- ลักษณะแรก ผู้วิจัยได้นัดหมายผู้นำเกษตรกรเพื่อนำผู้วิจัยไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว เพื่อพบปะทำความรู้จักกับผู้นำกลุ่ม และทำการสังเกตกิจกรรมการท่องเที่ยว และทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ

- ลักษณะที่สอง ผู้วิจัยและทีมงานไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว ในฐานะผู้มาเยือนดังเช่นนักท่องเที่ยวทั่วไป เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

2) การรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสำรวจ เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ดำเนินการในอันดับแรก ๆ เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอช้างกลาง ข้อมูลเหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยทราบแนวทางในการวางแผนเก็บรวบรวมข้อมูลอื่น ๆ โดยเฉพาะข้อมูลที่ต้องศึกษาเพิ่มเติมจากการสัมภาษณ์เชิงลึก

ในการรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือแบบสำรวจ ผู้วิจัยประสานงานกับชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง ซึ่งเป็นศูนย์ประสานงานหลัก โดยให้ผู้ประสานงานนำไปพบผู้นำแหล่งท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยว เพื่อขอความร่วมมือให้ข้อมูลในแบบสำรวจ

3) การรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการดำเนินการหลังจากมีการสรุปข้อมูลจากแบบสำรวจแล้ว และทราบประเด็นที่น่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยมีการนัดหมายโดยตรงกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หรืออาจขอความช่วยเหลือผู้ประสานงานเป็นผู้นัดหมาย ตามสถานการณ์ที่เหมาะสม

4.) การสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นสมาชิกแหล่งท่องเที่ยว ดำเนินการโดยไปเยี่ยมชมการดำเนินงานของกลุ่ม ซึ่งในขณะนั้นหากมีเกษตรกรหรือสมาชิกกลุ่มของแหล่งท่องเที่ยว จะขอสัมภาษณ์ ในลักษณะสอบถามพูดคุย ที่ไม่เน้นความเป็นทางการมากนัก การสัมภาษณ์ใครบ้าง นั้น เป็นลักษณะการสุ่มอย่างง่าย ตามความเหมาะสมของสถานการณ์

5.) การสัมภาษณ์เกษตรกรที่ไม่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว ให้ผู้ประสานงานช่วยเหลือในการ ไปพบนำไปพบปะชาวบ้านทั่ว ๆ ไป หากสถานการณ์และคุณสมบัติของกลุ่มตัวอย่างมีความเหมาะสม ก็จะขอสัมภาษณ์ความคิดเห็นต่าง ๆ

การตรวจสอบเนื้อหาเครื่องมือรวบรวมข้อมูล

การตรวจสอบเนื้อหาเครื่องมือรวบรวมข้อมูล ให้อาจารย์ที่ปรึกษาและนักวิชาการที่เกี่ยวข้องทำการตรวจสอบเนื้อหาเครื่องมือรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในส่วนที่เป็นข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้ค่าความถี่และร้อยละในการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อจำแนก จัดกลุ่ม ลำดับเหตุการณ์ และหาความเชื่อมโยง วัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ มีวิธีวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1. พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง วิเคราะห์ข้อมูลโดยจำแนกช่วงเวลาที่เป็นเหตุการณ์หรือการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เพื่ออธิบายพัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว และใช้แนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในการระบุและจำแนกรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

2. การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง จำแนกข้อมูลทรัพยากรเกษตรที่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ใช้เพื่อการเกษตรและการท่องเที่ยว เพื่อให้เห็นประเภทของทรัพยากรเกษตรที่ใช้ในการท่องเที่ยว และวิธีหรือลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรนั้น

3. ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอข้างกลาง ใช้แนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่อธิบายผลดีและผลเสียที่อาจเกิดขึ้นต่อการเกษตรในแหล่ง

ท่องเที่ยว เป็นกรอบในการวิเคราะห์ว่ามีประเด็นใดบ้างที่เกิดขึ้นในอำเภอข้างกลาง โดยใช้ข้อเท็จจริงต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ที่ผู้ให้ข้อมูลเห็นตรงกันว่าสิ่งที่เกิดขึ้น หรือการจัดการทรัพยากรเกษตรในลักษณะนั้น ๆ เป็นผลมาจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

4. แนวโน้มความยั่งยืนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง ใช้แนวทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนเป็นกรอบพิจารณาความยั่งยืน อันได้แก่ กิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอ เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่สามารถรักษาทรัพยากรเกษตร และเป็นธุรกิจการบริการที่มีผลกำไรหรือไม่อย่างไร

5. เสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ใช้ กรอบแนวคิดการวิจัย เป็นแนวทางกำหนดประเด็นต่าง ๆ ที่เสนอแนะ ภายใต้ผลการศึกษา

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในการนำเสนอผลการศึกษา ประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางในปัจจุบัน พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอข้างกลาง แนวโน้มความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง และเสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ข้อมูลเหล่านี้ทำการรวบรวมในช่วง ปี พ. ศ. 2553 – 2554 ดังต่อไปนี้

ข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางในปัจจุบัน

ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางในปัจจุบันได้จากการรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสำรวจ อันได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในปัจจุบัน วัตถุประสงค์การเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว การใช้ทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว กลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่ายการท่องเที่ยว สินค้าและบริการท่องเที่ยว ประเภทและจำนวนนักท่องเที่ยว ประเภทและจำนวนนักท่องเที่ยว การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว

และความคาดหวังจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในปัจจุบัน

ปัจจุบัน อำเภอข้างกลางมีแหล่งท่องเที่ยวจำนวน 11 แห่ง ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเกษตรกรหรือวิสาหกิจชุมชน จำนวน 9 แห่ง และเป็นสถานประกอบการจำนวน 2 แห่ง แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ตำบลข้างกลาง สรุปดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในปัจจุบัน

| ชื่อแหล่งท่องเที่ยว | ที่ตั้ง | การเกษตรหลัก | รูปแบบองค์กร |
|---|-------------------|--|--------------|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | ม. 5 ต. ข้างกลาง | ผลิตเห็ด, ผลิตก้อนเชื้อเห็ด | กลุ่มเกษตรกร |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | ม. 5 ต. ข้างกลาง | ผลิตเห็ด, ผลิตก้อนเชื้อเห็ด | กลุ่มเกษตรกร |
| 3. กลุ่มนาวา | ม. 7 ต. ข้างกลาง | แปรรูปอาหาร | กลุ่มเกษตรกร |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | ม. 2 ต. ข้างกลาง | ทำปุ๋ยหมักชีวภาพ, ปลูกมะนาวในบ่อปล่องซีเมนต์, ไร่นาสวนผสม/เกษตรผสมผสาน | กลุ่มเกษตรกร |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | ม. 6 ต. สวนขัน | ผลิตน้ำผึ้ง | กลุ่มเกษตรกร |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ม. 15 ต. ข้างกลาง | ผลิตน้ำผึ้ง | กลุ่มเกษตรกร |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | ม.6 ต. ข้างกลาง | ผลิตน้ำผึ้ง | กลุ่มเกษตรกร |
| 8. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา | ม. 1 ต. ข้างกลาง | แปรรูปผลผลิตทางการเกษตร | กลุ่มเกษตรกร |
| 9. เขาเหมมนรีสอร์ท | ม.10 ต. ข้างกลาง | ชมสวนผลไม้ | ผู้ประกอบการ |
| 10. เรือนผักกูด | ม. 14 ต.ข้างกลาง | ผลิตอาหารผักพื้นบ้าน, แสดงผลิตภัณฑ์ชุมชน | ผู้ประกอบการ |
| 11. ศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย | ม. 5 ต.ข้างกลาง | ผลิตน้ำผึ้ง | กลุ่มเกษตรกร |

จากตารางที่ 4.1 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางมีการบริหารจัดการทั้งรูปแบบสถานประกอบการ และการรวมกลุ่มของเกษตรกร จากการศึกษา พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่วนใหญ่อยู่ในเขตตำบลข้างกลาง และมีแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งได้หยุดดำเนินการไปแล้ว เช่น ฟาร์มดอกหน้าวัว ฟาร์มปลาแรด จากการสำรวจ ในปัจจุบันมีสถานที่ท่องเที่ยว ทั้งที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่ดำเนินงานโดยกลุ่มเกษตรกร จำนวน 9 แห่ง และประเภทสถานประกอบการ จำนวน 2 แห่ง กิจกรรมการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ การทำสวนผลไม้ การทำสวนสมรม การปลูกพืชผักสวนครัว การทำฟาร์มปลาคาร์พ การเลี้ยงและขยายพันธุ์สัตว์เศรษฐกิจ การแปรรูปอาหารชนิดต่าง ๆ และหากจำแนกตามลักษณะองค์การและการจัดการ จะประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน และแหล่งท่องเที่ยวที่มีผู้ประกอบการเป็นเอกชน ปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางที่ดำเนินการกิจกรรมท่องเที่ยว จำนวน 11 แห่ง มีดังนี้

(1) ศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย

แหล่งท่องเที่ยวศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย ตั้งอยู่ ม. 5 ต.ข้างกลาง เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นกิจกรรมการเกษตรแห่งหนึ่งของอำเภอข้างกลางที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง แนวคิดการรวมตัวของกลุ่มนี้คือ การผลิตน้ำผึ้งเพื่อจำหน่าย และคาดหวังให้กิจกรรมการเลี้ยงผึ้งรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และเพิ่มผลผลิตการเกษตร โดยเฉพาะสวนผลไม้



ภาพที่ 4.1 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย

(2) ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง

แหล่งท่องเที่ยวชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง ตั้งอยู่ที่ ม. 5 ตำบลข้างกลาง เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแห่งหนึ่งของอำเภอข้างกลางที่มีชื่อเสียงของอำเภอข้างกลาง เป็นวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการผลิตเห็ดในเชิงธุรกิจ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างต่อเนื่อง แนวคิดของกลุ่มคือ เป็นแหล่งศึกษาการผลิตเห็ดหลากหลายชนิด ได้แก่ เห็ดหอม เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า เห็ดฮังการี เห็ดเป่าฮื้อ และเห็ดเป่าฮื้อญี่ปุ่น



ภาพที่ 4.2 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง

(3) กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน

เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะวิสาหกิจชุมชนอีกแห่งหนึ่งในพื้นที่ ม. 5 ตำบลข้างกลาง การเกิดขึ้นของกลุ่มเพาะเห็ดกลุ่มนี้ สาเหตุสำคัญมาจากการเติบโตของชุมชนคนรักเห็ด ซึ่งประสบความสำเร็จทางธุรกิจทั้งการผลิตเห็ดเพื่อจำหน่ายและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งศึกษาดูงาน ที่ส่งผลให้อำเภอข้างกลางเกิดกลุ่มเพาะเห็ดเพิ่มขึ้น

(4) กลุ่มนาวาโกรอัพ (NAVA GROW UP)

แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรกลุ่มนาวาโกรอัพ หมู่ที่ 7 ตำบลช้างกลาง เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กิจกรรมทางการเกษตรของกลุ่ม คือ การทำเกษตรอินทรีย์ และการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น การผลิตข้าวซ้อมมือจากข้าวไร่ ผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ และการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารประเภทต่าง ๆ เป็นต้น แนวคิดของการก่อตั้งกลุ่ม เกิดจากความต้องการลดการใช้สารเคมี การได้บริโภคข้าวและผักที่ปลอดสารพิษ คำว่า “นาวาโกรอัพ” หมายถึงเพื่อให้กลุ่มประสบความสำเร็จ และเติบโตถึงจุดหมาย ในการดำเนินงานประกอบด้วยกลุ่มย่อยแยกตามการผลิต คือ กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มผลิตข้าวกล้อง และกลุ่มผลิตผักและข้าวไร่



ภาพที่ 4.3 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มนาวาโกรอัพ

(5) เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์

เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอีกแห่งหนึ่ง ก่อตั้งโดย คุณธีรนิตย์ เรืองจรัส ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนหันมาฟื้นฟูทรัพยากรดินและน้ำ คืนชีวิตให้กับผืนดินโดยการลดการใช้สารเคมี และหันมาทำการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพเพื่อฟื้นฟูสภาพดินที่เสื่อมโทรมลง กิจกรรมที่สำคัญได้แก่

เป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรประจำตำบล เผยแพร่วิธีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์โดยใช้
วัตถุดิบในท้องถิ่น



ภาพที่ 4.4 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์

(6) กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ

แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นวิสาหกิจชุมชน หมู่ที่ 6 ตำบลสวนขัน เป็นกลุ่มเกษตรกรที่
เลี้ยงผึ้งแบบธรรมชาติ โดยอาศัยภูมิปัญญาชุมชนในการทำบ้านให้ผึ้งอยู่อาศัยเป็นที่เป็นที่ทางและ
สะดวกต่อการดูแลในสวนผลไม้ของแต่ละบ้าน วัตถุประสงค์ทางการเกษตรของกลุ่มคือ ผลิต
น้ำผึ้ง และให้การเลี้ยงผึ้งเกิดผลพลอยได้ในเรื่องการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและเพิ่มผลผลิต
ทางการเกษตร



ภาพที่ 4.5 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ

(7) กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย

เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนของนายราย พรหมชาติ เจ้าของรางวัลสิ่งประดิษฐ์ ทั้งระดับภาค และประเทศ ในการประดิษฐ์รังผึ้งที่มีคุณสมบัติพิเศษ สามารถขจัดปัญหาศัตรูของผึ้งได้ มีการเลี้ยงผึ้งโพรงไทย ประมาณ 200 รัง วัตถุประสงค์ทางการเกษตรของกลุ่มนอกจากการผลิตน้ำผึ้งโพรงไทยแล้ว ยังต้องการให้ผึ้งเป็นผสมเกสรดอกไม้ ช่วยให้ผลผลิตเพิ่มอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์เช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่เลี้ยงผึ้ง



ภาพที่ 4.6 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย

(8) กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน

กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหินเป็นแหล่งท่องเที่ยวด้านการเลี้ยงผึ้งอีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ที่ ม.6 ต. ช้างกลาง เป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่เลี้ยงผึ้งพันธุ์ เพราะมีแนวคิดที่ว่า ผึ้งโพรงไทยนับวันจะยิ่งสูญพันธุ์ เนื่องจากชาวบ้านเข้าไปหาน้ำผึ้งในป่าดงนั้น ถ้าเลี้ยงผึ้งพันธุ์จะเป็นการช่วยไม่ให้ผึ้งตามธรรมชาติถูกทำลาย วัตถุประสงค์ทางการเกษตรของกลุ่มคือ ต้องการให้การเลี้ยงผึ้งพันธุ์เป็นทางเลือกใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพ



ภาพที่ 4.7 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวกลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน

(9) กลุ่มแม่บ้านสายใยรัก ฯ (กลุ่มเกษตรกรบ้านนา)

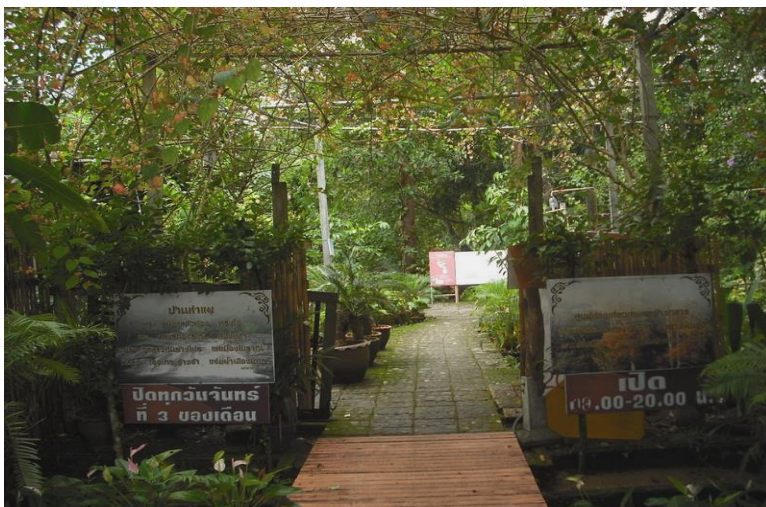
เป็นแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะศึกษาดูงาน ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลช้างกลาง ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรอำเภอช้างกลาง เป็นกลุ่มแม่บ้านที่ดำเนินงานด้านการแปรรูปอาหาร ซึ่งมีหลากหลายชนิด เช่น มะพร้าวแก้ว ทุเรียนทอด ข้าวเกรียบฝัก มะขามแก้ว มังคุดกวน เงาะกวน ข้าวเกรียบผลไม้ ถั่วเคลือบ และขนมทองม้วน



ภาพที่ 4.8 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มแม่บ้านสายใยรัก ฯ (กลุ่มเกษตรกรบ้านนา)

(10) เรือนผักกูด

แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นของเอกชน ตั้งอยู่ที่หลัก กม 27 หมู่ 14 ตำบลช้างกลาง ถนนสาย 4015 นครศรี ฯ – จันดี – บ้างส้ม เป็นที่ตั้งของชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง เป็นที่ประสานงานด้านการท่องเที่ยว เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลเส้นทางกิจกรรมการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวและการทัศนศึกษาดูงาน ภายในบริเวณศูนย์ประกอบด้วย ร้านอาหารเพื่อสุขภาพ และเครื่องดื่มสมุนไพร ที่พัก ลานกิจกรรมสำหรับเข้าค่ายพักแรม ศูนย์ข้อมูล ที่ทำการชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง และสวนสมุนไพร ผักสวนครัว สถานที่แห่งนี้ ดำเนินงานโดย คุณกิตติ เจริญพานิช วัตถุประสงค์ทางการเกษตรที่นำเสนอแก่นักท่องเที่ยว คือ กิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้นโยบายเศรษฐกิจพอเพียง



ภาพที่ 4.9 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวเรือนผักกูด

(11) เขาเหมนรีสอร์ท

ดำเนินการโดย นายเรวัตม์ ปรีชาวัชย์ ชาวข้างกลางผู้เริ่มบุกเบิกการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง โดยทำงานร่วมกับนายกิตติ มาตั้งแต่เริ่มต้น นายเรวัตม์ ปรีชาวัชย์ เป็นบุคคลหนึ่งที่มีความสำคัญ ที่สามารถรวมตัวเกษตรกรทุกสาขาในท้องถิ่นมาร่วมกันทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตรในทิศทางเดียวกัน โดยประสานการทำงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ข้างกลางกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางเกษตรที่น่าสนใจติดอันดับประเทศได้ในเวลาอันรวดเร็ว

เขาเหมนรีสอร์ท เป็นจุดที่มองเห็นทิวทัศน์ของเขาค้อและบรรยากาศของสวนผลไม้ที่อยู่รายรอบ มีบริการเดินป่าและชมสวนผลไม้รวมทั้งมีบริการอาหารเครื่องดื่มและที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว ปัจจุบัน เขาเหมนรีสอร์ท มีการดำเนินการวิทยุชุมชนคลื่น 100.20 เมกกะเฮิรตซ์ เพื่อเป็นศูนย์กลางประชาสัมพันธ์ข้อมูลท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง



ภาพที่ 4.10 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวเขาเหมนรีสอร์ท

นอกจากนั้น ในอำเภอช้างกลางยังมีแหล่งท่องเที่ยวประเภทเชิงวัฒนธรรมและธรรมชาติ ที่เป็นกิจกรรมเกี่ยวเนื่อง หรือควบคู่ไปกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ ได้แก่

1) ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดสวนขัน ตำบลสวนขัน ความมีชื่อเสียงของสถานที่แห่งนี้ คือ ศิษย์ยานุศิษย์และประชาชนที่เคารพนับถือศรัทธาพ่อท่านคล้ายได้เชื่อถือถึงความศักดิ์สิทธิ์ของวาทา พูดอย่างไรเป็นอย่างนั้น พ่อท่านคล้ายจะพูดจากับทุกคนด้วยใบหน้ายิ้มแย้มและแจ่มใส อารมณ์เยือกเย็นอยู่ตลอดเวลา ท่านมักจะให้พรกับทุกคน "ขอให้มีความสุขเป็นสุข"

2) ท่องเที่ยวชมธรรมชาติ "น้ำตกท่าแพ" น้ำตกท่าแพ มีชั้นน้ำตก 10 ชั้น เปิดให้บริการเพียง 3 ชั้น ชั้นที่ 1 ชื่อ หนานแพน้อย ชั้นที่ 2 ชื่อ หนานนางครวญ ชั้นที่ 3 ชื่อ หนานเตย น้ำตกท่าแพจะมีน้ำตลอดทั้งปีและสามารถเข้าไปเที่ยวได้ตลอด

3) ท่องเที่ยวชมธรรมชาติ น้ำตกคลองทองออก หมู่ที่ 3 ตำบลสวนขัน บริเวณรอบน้ำตกยังเป็นธรรมชาติที่สมบูรณ์สวยงาม เหมาะแก่การเดินป่า ชมธรรมชาติ ศึกษาพันธุ์ไม้



ภาพที่ 4.11 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ น้ำตกคลองทองออก

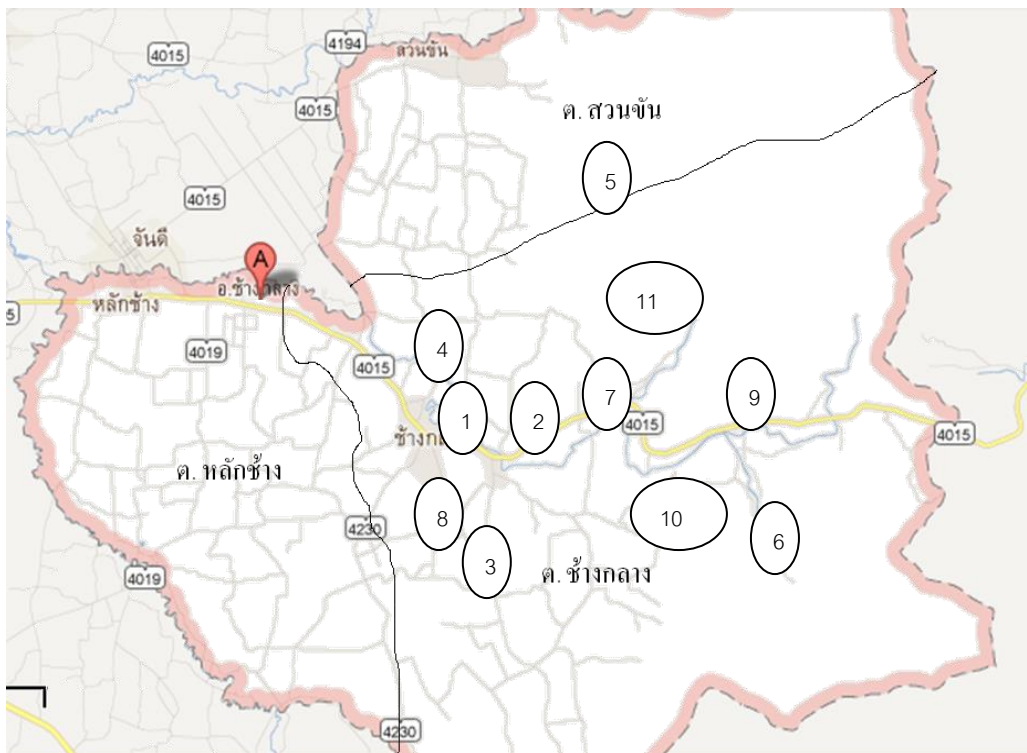


ภาพที่ 4.12 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม วัดสวนพัน



ภาพที่ 4.13 สถานที่แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ น้ำตกท่าแพ

โดยสรุป แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ในข้างกลางเป็นกลุ่มเกษตรกร มีการดำเนินกิจกรรมการเกษตรประเภทต่าง ๆ และสถานที่ตั้ง สรุปดังภาพที่ 4.14



ภาพที่ 4.14 แผนที่แสดงเขตตำบลของอำเภอข้างกลางและแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

- หมายเลข 1 ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง ม. 5 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 2 กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์ เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน ม. 5 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 3 กลุ่มนาวา ม. 7 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 4 เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนอินทรีย์ ม. 2 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 5 กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย คลองปึกเหนือ ม. 6 ต. สวนขัน
- หมายเลข 6 เลี้ยงผึ้งโพรงไทย ม. 15 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 7 กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มโนหิน ม. 6 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 8 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา ม. 1 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 9 เขาหม่นรีสอร์ท ม. 10 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 10 เรือนผักกูด ม. 14 ต. ช้างกลาง
- หมายเลข 11 ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย ม. 5 ต. ช้างกลาง

ปัจจุบัน มีเกษตรกรเป็นสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร รวมประมาณ 350 ราย ตั้งแต่ปี 2548-2553 มีนักท่องเที่ยวเฉลี่ย 23,467 รายต่อปี สร้างรายได้ให้แก่แหล่งท่องเที่ยวและธุรกิจเกี่ยวเนื่องอื่น ๆ ในอำเภอช้างกลางประมาณ 13 ล้านบาทต่อปี

2. วัตถุประสงค์การเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว

ในการจัดตั้งกลุ่มของเกษตรกร เป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่มีความสนใจกิจกรรมการเกษตร ประเภทเดียวกัน วัตถุประสงค์ของการตั้งกลุ่มมีทั้งเพื่อเผยแพร่ หรือเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนความรู้ การเกษตร ในขณะที่แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งมีวัตถุประสงค์สร้างรายได้จากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการจำหน่ายผลผลิต และอุปกรณ์การเกษตร สรุปดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 สรุปวัตถุประสงค์การเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | วัตถุประสงค์การเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว |
|---|--|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | ชมรมคนรักเห็ด แหล่งเพาะและจำหน่ายเห็ดหลากหลายชนิด อาทิ เห็ดหอม เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า และเป่าฮื้อ นอกจากนี้ยังจำหน่ายอุปกรณ์และถุงเพาะเชื้อเห็ด รวมทั้งให้คำแนะนำในการเพาะเลี้ยงเห็ดแก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | แหล่งเพาะและจำหน่ายเห็ดหลากหลายชนิด อาทิ เห็ดหอม เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า จำหน่ายอุปกรณ์และถุงเพาะเชื้อเห็ด คำแนะนำในการเพาะเลี้ยงเห็ดแก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป |
| 3. กลุ่มนาวา | ข้าวหอมมะลิ จากข้าวไร่ ผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ และการแปรรูปและผลิตภัณฑ์อาหารประเภทอื่นๆ |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | แหล่งเรียนรู้ และสาธิตการทำเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะการผลิตผักปลอดสารพิษ และการผลิตปุ๋ยชีวภาพให้แก่สมาชิกกลุ่ม และผู้สนใจทั่วไป |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | เป็นกลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย ประมาณ ๒๐๐ รัง โดยเลี้ยงในสวนผลไม้เกษตรกร ด้วยการขายน้ำผึ้งและยังผลพลอยได้จากการให้ผึ้ง เป็นตัวผสมเกสรดอกไม้ ช่วยให้เกษตรกรได้ผลผลิตเพิ่มอีกทางหนึ่ง |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | เลี้ยงในสวนผลไม้ของเกษตรกร เพื่อขายน้ำผึ้ง ปัจจุบันมีประมาณ 40 รัง |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | เลี้ยงในสวนผลไม้ของเกษตรกรที่เป็นสมาชิก เพื่อขายน้ำผึ้ง |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | การแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร มะพร้าวแก้ว พุเรียนทอด ข้าวเกรียบผัก มะขามแก้ว มังคุดกวน เงาะกวน ข้าวเกรียบผลไม้ ถั่วเคลือบ ทองม้วน |
| 9. เขาเหมนริสอร์ท | ให้นักท่องเที่ยวชมสวนผลไม้ที่ปลูกโดยรอบรีสอร์ท |
| 10. เรือนผักกูด | จำหน่ายอาหารผักพื้นบ้าน อาหารสมุนไพร สาธิตเกษตรอินทรีย์ |
| 11. ศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย | เลี้ยงในสวนผลไม้ของเกษตรกรที่เป็นสมาชิก เพื่อขายน้ำผึ้ง |

3. การใช้ทรัพยากรเกษตรในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว

การใช้ทรัพยากรเกษตรในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวในที่นี่ เป็นทรัพยากรเกษตรที่สำคัญที่ต้องใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ แรงงานสตรี พื้นที่สวนผลไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพ ในพื้นที่ที่ทำเกษตร สรุปดังตาราง 4.3

ตารางที่ 4.3 การใช้ทรัพยากรเกษตรในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | ทรัพยากรเกษตรที่สำคัญ |
|---|--|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | แรงงานสตรี ไม้พื้ |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | แรงงานสตรี ไม้พื้ |
| 3. กลุ่มนาวา | ที่ดินปลูกพืช น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | ที่ดินปลูกพืช น้ำ และความหลากหลายทางชีวภาพ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่สวนผลไม้ |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่สวนผลไม้ |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่สวนผลไม้ |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | แรงงานสตรี ผลไม้ในชุมชนหลากหลายชนิด |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | พื้นที่สวนผลไม้รอบรีสอร์ต |
| 10. เรือนผักกูด | ผักและสมุนไพรพื้นบ้าน |
| 11. ศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย | ความหลากหลายทางชีวภาพในสวนผลไม้ |

4. ปัญหาการเกษตรที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

ปัญหาการเกษตรที่สำคัญในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ความไม่แน่นอนของราคาผลผลิต และขาดความร่วมมือจากเครือข่าย ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวมีปัญหาการเกษตรที่แตกต่างกันตามลักษณะเป้าหมายการเกษตรของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว สรุปดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 ปัญหาการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | ปัญหาการเกษตรที่สำคัญ |
|---|---|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | ผลผลิตและการตลาดไม่แน่นอน และขาดแคลนแรงงาน |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | ผลผลิตและการตลาดไม่แน่นอน และขาดแคลนแรงงาน |
| 3. กลุ่มนาวา | เครือข่ายขาดการมีส่วนร่วม เนื่องจากขาดรายได้เป็นสิ่งจูงใจ |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | ขาดการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | ผลผลิตและการตลาดไม่แน่นอน |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ผลผลิตและการตลาดไม่แน่นอน |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | ผลผลิตและการตลาดไม่แน่นอน |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | การตลาดยังไม่เป็นที่แพร่หลาย |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | ขาดความร่วมมือจากเครือข่ายเกษตรกร และการตลาดไม่แน่นอน |
| 10. เรือนผักกูด | ขาดความร่วมมือจากเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว ในการแนะนำร้านอาหาร |
| 11. ศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย | ผลผลิตและการตลาดไม่แน่นอน |

5. จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งใช้ทรัพยากรเกษตรของตนเองพัฒนาเป็นสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สรุปดังตารางที่ 4.5

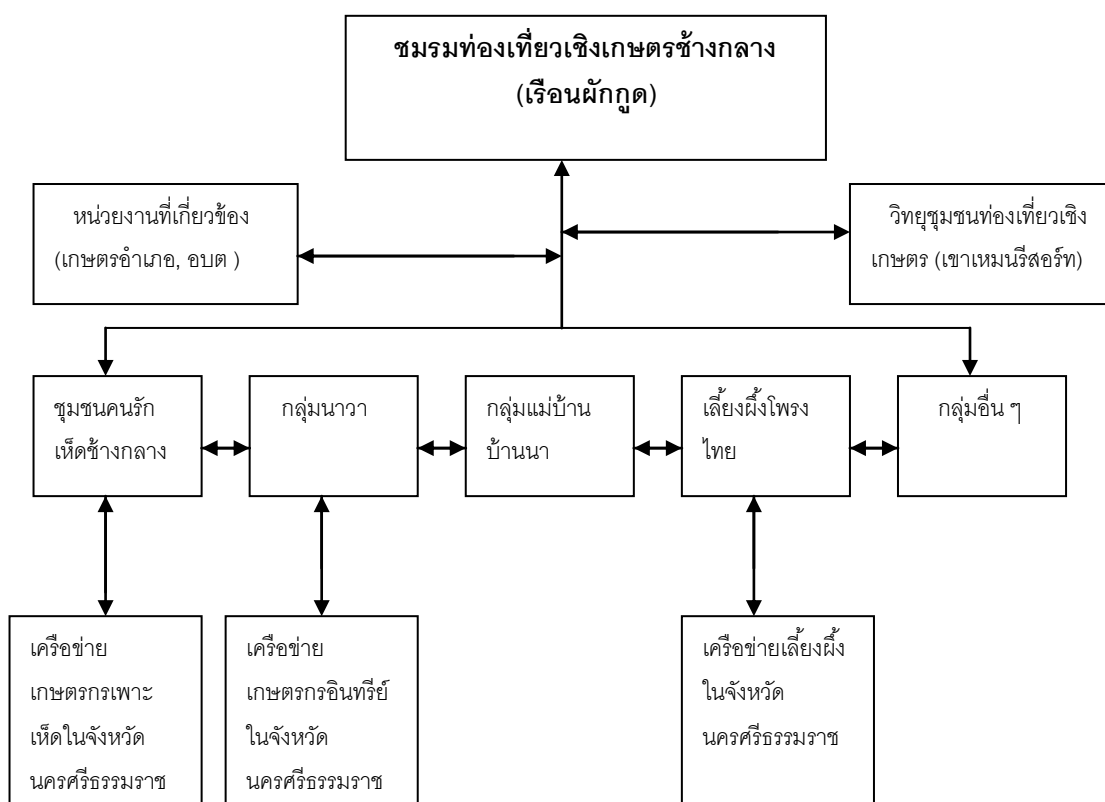
ตารางที่ 4.5 จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว |
|---|--|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | เห็ดหลากหลายชนิดที่นักท่องเที่ยวสามารถนำก้อนเชื้อไปเพาะเห็ดเองได้ |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | เห็ดหลากหลายชนิด ที่นักท่องเที่ยวซื้อเป็นของฝาก |
| 3. กลุ่มนาวา | เกษตรอินทรีย์ และเกษตรพื้นบ้าน ซึ่งเป็นที่สนใจของเครือข่ายเกษตรกรที่มาศึกษาดูงาน |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | เทคโนโลยีการทำเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นที่สนใจของเครือข่ายเกษตรกรที่มาศึกษาดูงาน |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | การผลิตน้ำผึ้งที่ช่วยเพิ่มผลผลิตในสวนผลไม้ |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ภูมิปัญญาการสร้างรังผึ้ง |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | การผลิตน้ำผึ้งที่ช่วยเพิ่มผลผลิตในสวนผลไม้ |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | การแปรรูปผลไม้พื้นบ้านหลากหลายชนิด |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | สวนผลไม้ที่นักท่องเที่ยวสามารถเก็บกินได้ |
| 10. เรือนผักกูด | อาหารเพื่อสุขภาพหลากหลายชนิด |
| 11. ศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย | การเลี้ยงผึ้งโดยภูมิปัญญาพื้นบ้าน |

6. กลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวทั้ง 11 แห่งที่ดำเนินการอยู่ได้แก่ ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน กลุ่มนาวาโกรธพ เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา เขาเหมนรีสอร์ท เรือนผักกูด และศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย ได้ร่วมกันเป็นเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวภายในอำเภอข้างกลาง โดยมีชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางเป็นศูนย์ประสานงาน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เรือนผักกูด นอกจากนี้ยังมีสถานีวิทย์ท่องเที่ยวตั้งอยู่ที่เขาเหมนรีสอร์ททำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร นอกจากนี้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละแห่งมีเครือข่ายกับพื้นที่อื่น ๆ ภายในจังหวัด

นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเครือข่ายการเกษตรประเภทเดียวกัน ได้แก่ การเลี้ยงผึ้ง การเพาะเห็ด และเกษตรอินทรีย์ กลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยว แสดงดังภาพ 4.15



ภาพที่ 4.15 กลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่ายของแหล่งท่องเที่ยว

7. สินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยว

สินค้าและบริการท่องเที่ยว หากเป็นสินค้าส่วนใหญ่จะเป็นการจำหน่ายผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ส่วนการบริการจะเป็นการให้ความรู้ด้านการเกษตร สรุปดังตารางที่

4.6

ตารางที่ 4.6 สินค้าและบริการของแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | สินค้า | บริการ |
|---|--------------------------------------|-----------------------------------|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | เห็ดสด อุปกรณ์การเพาะเห็ด | ข้อมูลการทำธุรกิจเพาะเห็ด |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | เห็ดสด อุปกรณ์การเพาะเห็ด | ข้อมูลการทำธุรกิจเพาะเห็ด |
| 3. กลุ่มนาวา | ข้าวซ้อมมือ | สาธิตเกษตรอินทรีย์ |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | ต้นกล้า ปุ๋ยชีวภาพ | ให้ข้อมูลการทำปุ๋ยชีวภาพ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | น้ำผึ้งบรรจุขวด และอุปกรณ์เลี้ยงผึ้ง | สาธิตการติดตั้งรังผึ้ง การจับผึ้ง |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | น้ำผึ้งบรรจุขวด และอุปกรณ์เลี้ยงผึ้ง | สาธิตการติดตั้งรังผึ้ง การจับผึ้ง |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | น้ำผึ้งบรรจุขวด และอุปกรณ์เลี้ยงผึ้ง | สาธิตการติดตั้งรังผึ้ง การจับผึ้ง |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | ผลิตภัณฑ์ผลไม้แปรรูป | สาธิตการแปรรูป |
| 9. เขาเหมนรีสปอร์ต | - | กิจกรรมเดินป่า ชมสวนผลไม้ |
| 10. เรือนผักกูด | อาหารสุขภาพหลากหลายชนิด | ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร |
| 11. ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย | น้ำผึ้งบรรจุขวด และอุปกรณ์เลี้ยงผึ้ง | สาธิตการติดตั้งรังผึ้ง การจับผึ้ง |

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง

จากตารางที่ 4.6 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางมีสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย สินค้าที่สำคัญ ได้แก่ สินค้าประเภทผลผลิตของฟาร์มที่เป็นแหล่ง

ท่องเที่ยว วัสดุอุปกรณ์การทำเกษตร และสินค้าชุมชนประเภทการแปรรูป ส่วนประเภทการบริการได้แก่ การให้ความรู้ทางการเกษตร การแนะนำธุรกิจเกษตร และสถานที่พักผ่อนในสภาพแวดล้อมทางการเกษตร ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ดำเนินการในรูปแบบธุรกิจเอกชน

8. ลักษณะสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยว

ลักษณะสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยว สมาชิกทั้งหมดเป็นเกษตรกรภายในอำเภอข้างกลาง แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีสมาชิกอยู่ในช่วงประมาณ 20-50 คน สรุปดังตารางที่ 4.7

ตารางที่ 4.7 ลักษณะสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | ลักษณะสมาชิกกลุ่ม |
|---|--|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มสตรี |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มสตรี |
| 3. กลุ่มนาวา | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง ซึ่งส่วนใหญ่มีส่วนผลไม้ |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง ซึ่งส่วนใหญ่มีส่วนผลไม้ |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง ซึ่งส่วนใหญ่มีส่วนผลไม้ |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | แม่บ้านเกษตรกร และสตรีทั่วไปในอำเภอข้างกลาง |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | ธุรกิจเอกชน |
| 10. เรือนฝักกูด | ธุรกิจเอกชน |
| 11. ศูนย์เรียนรู้ยุวชนผึ้งโพรงไทย | เกษตรกรในอำเภอข้างกลาง |

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง

จากตารางที่ 4.7 จากแหล่งท่องเที่ยวที่สำรวจเมื่อปี พ.ศ. 2553 มีจำนวน 11 แห่ง โดยมีแหล่งท่องเที่ยวที่ดำเนินงานในลักษณะการรวมกลุ่มของผู้มีอาชีพการเกษตรจำนวน 9 แห่ง ซึ่งแต่ละกลุ่มมีจำนวนสมาชิกมากน้อยต่างกัน กลุ่มที่มีสมาชิกจำนวนมากได้แก่การเกษตรด้านการผลิตเห็ด เนื่องจากในขณะนั้น กิจกรรมการผลิตเห็ดของอำเภอข้างกลางมีชื่อเสียงเป็นแหล่งศึกษาดูงานของเกษตรกรนอกพื้นที่ นอกจากนั้น การผลิตเห็ดสามารถสร้างรายได้ในระยะสั้นเมื่อเทียบกับกิจกรรมการเกษตรประเภทอื่น ๆ ในการเข้าไปสัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มนั้น ใช้วิธีสุ่มอย่างง่าย จากการเข้าไปเยี่ยมชมนกิจกรรมของกลุ่ม โดยสัมภาษณ์กลุ่มละ 1-2 คน ตามความเหมาะสม โดยพิจารณาจากขนาดของจำนวนสมาชิกกลุ่ม

9. จำนวนนักท่องเที่ยวและรายได้เฉลี่ย

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มศึกษาดูงาน รองลงมาเป็นนักท่องเที่ยวทั่วไป แหล่งท่องเที่ยวมีนักท่องเที่ยวโดยเฉลี่ยต่อเดือน ประมาณ 100-600 คน และรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของสมาชิก สรุปดังตารางที่ 4.8

ตารางที่ 4.8 รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของสมาชิก

| แหล่งท่องเที่ยว | รายได้เฉลี่ยของสมาชิก |
|---|----------------------------|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | 1,000 บาท |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | 1,300 บาท |
| 3. กลุ่มนาวา | ไม่ระบุ (ไม่คาดหวังรายได้) |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | ไม่ระบุ (ไม่คาดหวังรายได้) |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | 2,000 บาท |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | 2,000 บาท |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | 1,000 บาท |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | 1,000 บาท |
| 9. เขาเหมมนรีสอร์ท | ไม่เปิดเผย |
| 10. เรือนผักกูด | ไม่เปิดเผย |
| 11. ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย | 1,200 บาท |

ที่มา : ข้อมูลจากแบบสำรวจข้อมูลพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง โดยเป็นตัวเลขโดยประมาณจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จากตารางที่ 4.8 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกร นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายเกษตรกรที่เดินทางมาศึกษาดูงาน ส่วนนักท่องเที่ยวทั่วไปมีจำนวนน้อยในด้านรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของสมาชิกแหล่งท่องเที่ยวนั้น เกษตรกรที่เป็นสมาชิกแหล่งท่องเที่ยวมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ในช่วงประมาณ 1,000 – 2,000 บาท ซึ่งคาดหวังเป็นเพียงรายได้เสริม

จากการเกษตร และแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งมิได้ระบุในเรื่องรายได้จากการท่องเที่ยว เนื่องจากจัดตั้งกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์ทางการเกษตรมากกว่าธุรกิจท่องเที่ยว

10. ความคาดหวังในการพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว

สิ่งที่แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งคาดหวังให้มีการพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น ได้แก่ การพัฒนาวิทยากร สถานที่บรรยาย และบรรจุภัณฑ์ให้ดึงดูดใจ สรุปดังตารางที่ 4.9 ตารางที่ 4.9 การพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | ความคาดหวังในการพัฒนา | ปัญหาในการพัฒนา |
|---|--|--|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | พัฒนาวิทยากร เรือนเพาะเห็ดเพื่อการสาธิต | มีผลผลิตให้นักท่องเที่ยวได้ชมและซื้อ |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | พัฒนาสถานที่บรรยาย และวิธีการสาธิต | ต้องใช้งบประมาณสูง |
| 3. กลุ่มนาวา | พัฒนาวิทยากรและจัดหาอุปกรณ์การสาธิต | สมาชิกไม่มีเวลาให้แก่กิจกรรมท่องเที่ยว |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | พัฒนากิจกรรมการสาธิตให้ครอบคลุมเทคนิคเกษตรอินทรีย์หลายรูปแบบ | ขาดแคลนงบประมาณ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | พัฒนาวิทยากรคนรุ่นใหม่ และพัฒนาผลิตภัณฑ์บรรจุน้ำผึ้ง | คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจงานเกษตร |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | พัฒนาอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้งเพื่อจำหน่าย | ขาดแคลนงบประมาณ |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | พัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้ดึงดูดนักท่องเที่ยว | ไม่ชำนาญการตลาด |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | พัฒนาบรรจุภัณฑ์ | ต้องการให้ อบต. สนับสนุน |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | ให้ผู้เข้าพักร่วมกิจกรรมการเกษตร | แหล่งท่องเที่ยวไม่สามารถให้บริการได้ตลอดเวลา |
| 10. เรือนผักกูด | กระจายนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งสาธิต | ขาดความร่วมมือจากเครือข่าย |
| 11. ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย | พัฒนาบรรจุภัณฑ์น้ำผึ้ง | ขาดหน่วยงานสนับสนุน |

ที่มา : สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

จากตารางที่ 4.9 แหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่ต้องการพัฒนาวิทยากร สถานที่บรรยาย และบรรจุภัณฑ์ให้ดึงดูดใจ โดยแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาดังกล่าวที่แตกต่างกันไป อุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ ขาดแคลนงบประมาณ ขาดความร่วมมือจากสมาชิก และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยการปรับระบบการทำงาน และกิจกรรมของกลุ่ม เป็นการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น

11. ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว

แกนนำแหล่งท่องเที่ยวได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่มองว่าเป็นการสร้างรายได้เสริม และการกระตุ้นให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร สรุปดังตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว

| แกนนำแหล่งท่องเที่ยว | ความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว |
|---|---|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | สร้างรายได้เสริม มีการทำงานร่วมกัน |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้การเกษตร สร้างรายได้ |
| 3. กลุ่มนาวา | รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | แลกเปลี่ยนเรียนรู้การเกษตรกับเกษตรกรที่มาจากพื้นที่ต่าง ๆ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | สร้างรายได้เสริม เกษตรกรให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | สร้างรายได้เสริม และกระตุ้นให้เกษตรกรตื่นตัวในการรักษาสิ่งแวดล้อม |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | สร้างรายได้เสริม คนในชุมชนมีงานทำเพิ่มขึ้น |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ มีรายได้เสริม |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | สร้างรายได้ให้ชุมชน เสริมสร้างเครือข่ายเกษตรกร |
| 10. เรือนผักกูด | ขายผลผลิตให้นักท่องเที่ยว สร้างเครือข่ายธุรกิจท่องเที่ยวที่เข้มแข็ง |
| 11. ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย | สร้างรายได้เสริม |

ที่มา : สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

ตารางที่ 4.10 แกนนำกลุ่มของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ มีความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ของการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันตามลักษณะวัตถุประสงค์ของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง โดยที่

แหล่งท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมการเลี้ยงผึ้งและเพาะเห็ดเห็นว่าการท่องเที่ยวมีประโยชน์ในเรื่องรายได้เสริม ในขณะที่กลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวประเภทเกษตรอินทรีย์เห็นว่าการท่องเที่ยวมีประโยชน์ในเรื่องการพัฒนาและส่งเสริมเกษตรอินทรีย์

12. ความคาดหวังจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความคาดหวังจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในเรื่องของการเป็นรายได้เสริม สรุปดังตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.11 ความคาดหวังจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร

| แหล่งท่องเที่ยว | ในแง่ธุรกิจ | ในแง่การเกษตร |
|---|--|---|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | สามารถสร้างรายได้อย่างมั่นคง | เป็นทางเลือกในการขายผลผลิต |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์การ เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | เป็นรายได้ที่คนในชุมชนได้รับอย่างทั่วถึง | ช่วยให้เกษตรกรมีทางออกในหารายได้จากการเกษตร |
| 3. กลุ่มนาวา | ไม่ควรมองในเชิงธุรกิจ | รักษาวิถีการเกษตรดั้งเดิม |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | ไม่คาดหวังในเชิงธุรกิจ | พัฒนาการเกษตรอินทรีย์ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ | สร้างรายได้เสริม | อนุรักษ์ทรัพยากร |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | สร้างรายได้เสริม | รักษาสิ่งแวดล้อม |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | สร้างรายได้เสริมจากธุรกิจขายน้ำผึ้ง | ลดการใช้สารเคมี |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | เป็นแหล่งรายได้เสริม | สร้างราคาให้สินค้าเกษตร |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | สร้างรายได้ให้คนในชุมชน | สร้างเครือข่ายเกษตรกร |
| 10. เรือนผักกูด | สร้างรายได้ให้คนในชุมชน | กลุ่มเกษตรกรเข้มแข็ง |
| 11. ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย | สร้างรายได้เสริม | รักษาสภาพแวดล้อม |

ที่มา : การสัมภาษณ์ผู้ประกอบการและกลุ่มตัวอย่างสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยว

จากตารางที่ 4.11 กลุ่มตัวอย่างที่เป็นสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีความคาดหวังว่าการท่องเที่ยวจะเป็นเครื่องมือสร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน อย่างไรก็ตามสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยวประเภทกิจกรรมเกษตรอินทรีย์มิได้คาดหวังในสิ่งดังกล่าวมากนัก สิ่งที่คาดหวัง คือ การรักษาสภาพแวดล้อมโดยกระบวนการเกษตรอินทรีย์

13. กิจกรรมการท่องเที่ยวในปัจจุบันของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง

กิจกรรมการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว คือ สินค้าและบริการที่แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งนำเสนอต่อนักท่องเที่ยว สิ่งที่เป็นสินค้า เช่น ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ส่วนสิ่งที่เป็นบริการ เช่น การให้ความรู้ในสิ่งที่นักท่องเที่ยวสนใจ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้ง 11 แห่ง มีทั้งที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมือนกันและต่างกัน ซึ่งพอจะจำแนกประเภทของแหล่งท่องเที่ยว ตามลักษณะกิจกรรมการเกษตร ได้แก่ การผลิตเห็ด การเลี้ยงผึ้ง เกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวประเภท อาหารผักพื้นบ้าน การแปรรูปอาหาร และการชมธรรมชาติ ดังนี้

(1) แหล่งท่องเที่ยวประเภทผลิตเห็ด

แหล่งท่องเที่ยวที่ผลิตเห็ด ได้แก่ กลุ่มชุมชนคนรักเห็ด กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน และศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปถึง จะใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่งถึงสองชั่วโมงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้

1.) เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปถึง ซึ่งโดยทั่วไปในแหล่งท่องเที่ยวจะทราบล่วงหน้า กระบวนการเริ่มจากวิทยากรให้ข้อมูลภาพรวมเกี่ยวกับกิจการเพาะเห็ดของกลุ่ม และนำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมการผลิตเห็ดในทุกขั้นตอน โดยมีผู้นำกลุ่มหรือวิทยากรของกลุ่มเป็นผู้อธิบาย และในทุกขั้นตอนจะมีเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มทำการสาธิต

2.) มีการเตรียมผลผลิตในโรงเรือนเพาะเห็ด ได้แก่ เห็ดหอม เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า เห็ดอังกारी เห็ดเป่าฮื้อ และเห็ดเป่าฮื้อญี่ปุ่น เพื่อสร้างความตื่นเต้นให้แก่นักท่องเที่ยว และจูงใจให้นักท่องเที่ยวซื้อผลผลิตกลับไป

3.) ในขณะบรรยายการเพาะเห็ด ทางกลุ่มยังมีเอกสาร ประเภทแผ่นพับที่เป็นความรู้และช่องทางการทำธุรกิจเพาะเห็ด

4.) เมื่อจบการนำชมโรงเรือนเพาะเห็ดชนิดต่าง ๆ และนักท่องเที่ยวมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเพาะเห็ดในระดับหนึ่ง ทางกลุ่มมีการจำหน่ายก้อนเพาะเชื้อเห็ดให้นักท่องเที่ยวนำไปดำเนินการได้ด้วยตนเองที่บ้าน

5.) ทางกลุ่มให้ความรู้เรื่องการผลิตเป็นกรณีพิเศษแก่นักท่องเที่ยวที่สนใจผลิตเห็ดเป็นอาชีพเสริม

6.) เมื่อจบสิ้นกระบวนการนำชมและบรรยายการผลิตเห็ด นักท่องเที่ยวสามารถสอบถามข้อมูลอื่น ๆ หรือเดินชมสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง และถ่ายรูปตามอัธยาศัยก่อนเดินทางกลับ หรือเมื่อเสร็จสิ้นการเยี่ยมชมจะเดินทางไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ภายในอำเภอข้างกลาง



โรงเรือนเพาะเห็ดชนิดต่าง ๆ ที่นักท่องเที่ยวเยี่ยมชม ศึกษาดูงาน



การสาธิตการผลิตก้อนเชื้อเห็ด



การสาธิตการผลิตก้อนเชื้อเห็ด

ภาพที่ 4.16 กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนคนรักเห็ด

(2.) แหล่งท่องเที่ยวประเภทอนุรักษ์ภูมิปัญญา

แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้มีเพียงแห่งเดียว คือ กลุ่มนาวา (NAVA GROW UP) แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ทำกิจกรรมแปรรูปอาหารโดยวิธีภูมิปัญญาชุมชน เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปถึง จะใช้เวลาเยี่ยมชมและทำกิจกรรมต่าง ๆ ประมาณหนึ่งชั่วโมง มีกิจกรรมต่าง ๆ ตามขั้นตอน ดังนี้

- 1.) กิจกรรมเริ่มจากการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาการดำเนินงานของกลุ่มเพื่อสร้างความสนใจให้แก่นักท่องเที่ยว
- 2.) สาธิตการผลิตอาหารด้วยวิธีดั้งเดิม ได้แก่ การสาธิตการใช้อุปกรณ์ผลิตข้าวซ้อมมือ การทำปุ๋ยหมัก และการสาธิตส่วนประกอบและวิธีการผลิตขนมต่าง ๆ
- 3.) ชมเครื่องมือเครื่องมือการแปรรูปอาหารแบบดั้งเดิม และให้นักท่องเที่ยวได้ถ่ายรูป
- 4.) จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเป็นของที่ระลึกหรือของฝาก เช่น ข้าวซ้อมมือ ขนม และดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้น



การสาธิตภูมิปัญญาการผลิตข้าวซ้อมมือ

ภาพที่ 4.17 กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของกลุ่มนาวาโกรอพั

(3.) แหล่งท่องเที่ยวประเภทเกษตรอินทรีย์

แหล่งท่องเที่ยวประเภทเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้มีกิจกรรมหลักด้านเกษตรอินทรีย์ นักท่องเที่ยวใช้เวลาเยี่ยมชมประมาณสอง ชั่วโมง มีกิจกรรมต่าง ๆ ตามขั้นตอน ดังนี้

- 1.) เริ่มจากการบรรยายสรุปเกี่ยวกับการดำเนินงานของกลุ่ม
- 2.) แจกเอกสารที่เป็นความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ของกลุ่ม

3.) การบรรยายพร้อมแสดงภาพประกอบ การทำน้ำสกัดชีวภาพ การทำปุ๋ยหมัก การแก้ปัญหาหน้าดินและน้ำเน่าเสีย การแก้ปัญหาดินและน้ำ การฟื้นฟูทรัพยากรดินและน้ำ การคืนคืนชีพให้กับผืนดินโดยการลดการใช้สารเคมี และหันมาทำการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพเพื่อฟื้นฟูสภาพดินที่เสื่อมโทรมลง

4.) นำชมกิจกรรมสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ และการปลูกมะนาวในบ่อปล่องซีเมนต์
ไว้หน้าสวนผสม/เกษตรผสมผสาน

5.) เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวซื้อกิ่งกล้ามะนาวนำไปทดลองปลูกด้วยตนเอง และการ
จำหน่ายน้ำหมักชีวภาพ

6.) ให้นักท่องเที่ยวถ่ายรูปกิจกรรมภายในฟาร์มตามอัธยาศัย และแนะนำสู่ทางการปลูก
มะนาวในบ่อปล่องซีเมนต์เชิงธุรกิจแก่กลุ่มนักท่องเที่ยวที่สนใจ



กิจกรรมการทำปุ๋ยหมักชีวภาพของแหล่งท่องเที่ยวเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์



การให้ความรู้การปลูกมะนาวในบ่อปล่องซีเมนต์

ภาพที่ 4.18 กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของกลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์

(4) แหล่งท่องเที่ยวประเภทการเลี้ยงผึ้ง

แหล่งท่องเที่ยวประเภทการเลี้ยงผึ้ง ได้แก่ กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย (นายราย พรหมชาติ) กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน ศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย กิจกรรมการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของกลุ่มเลี้ยงผึ้งทุกกลุ่มมีความคล้ายคลึงกัน คือ เริ่มจากการบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์และพฤติกรรมของผึ้ง สาธิตการทำตู้เลี้ยงผึ้ง และการนำผึ้งไปวางในสวนไม้ผล สาธิตการจับผึ้ง จนถึงการได้มาซึ่งน้ำผึ้งบริสุทธิ์ ขณะสาธิตการเลี้ยงผึ้งนักท่องเที่ยวได้ชมบรรยากาศสวนผลไม้ที่ร่มรื่น ให้นักท่องเที่ยวได้ชิมน้ำผึ้ง จำหน่ายน้ำผึ้ง และอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้ง และให้ลูกทางนักท่องเที่ยวที่สนใจทำเป็นอาชีพ

อย่างไรก็ตาม แหล่งท่องเที่ยวประเภทเลี้ยงผึ้งแต่ละแห่งจะมีจุดขายทางการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ดังนี้

- 1) กรณีของนายราย พรหมชาติ มีจุดเด่นที่เป็นผู้มีชื่อเสียงในการประดิษฐ์รังผึ้งที่เป็นภูมิปัญญาที่สามารถป้องกันศัตรูของผึ้ง ซึ่งกลายเป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวที่สนใจการเลี้ยงผึ้งเป็นอย่างมาก
- 2) กรณีกลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน มีจุดเด่นอยู่ที่การออกแบบผลิตภัณฑ์บรรจุน้ำผึ้งที่มีความสวยงาม ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวซื้อเป็นของที่ระลึก
- 3) กรณีศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย เน้นการให้ความรู้เชิงวิชาการด้านการเลี้ยง มีการเตรียมสถานที่ฟังการบรรยายจากวิทยากร เหมาะที่จะรองรับนักท่องเที่ยวที่มาศึกษาดูงานเป็นหมู่คณะ

โดยภาพรวมกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรประเภทเลี้ยงผึ้ง มีขั้นตอนที่เหมือนกัน ดังนี้

- 1.) เริ่มจากการบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์การเลี้ยงผึ้งต่อสวนผลไม้และพฤติกรรมของผึ้ง
- 2.) สาธิตการทำตู้ผึ้งเลี้ยงผึ้ง และการติดตั้งในสวนไม้ผล
- 3.) อธิบายพฤติกรรมของผึ้งในการทำรัง
- 4.) สาธิตการจับผึ้ง และการได้มาซึ่งน้ำผึ้งบริสุทธิ์
- 5.) ให้นักท่องเที่ยวชิมน้ำผึ้ง
- 6.) จำหน่ายน้ำผึ้ง และอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้ง
- 7.) ให้ลูกทางนักท่องเที่ยวที่สนใจทำเป็นอาชีพ



สถานีการเลี้ยงผึ้งของกลุ่มผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ



สถานที่สถานีการเลี้ยงผึ้ง ณ บ้านนายราย พรหมชาติ



ผลิตภัณฑ์น้ำผึ้งจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.19 กิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทเลี้ยงผึ้ง



กิจกรรมการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวของกลุ่มบ้านลุ่มในหิน



แกนนำกลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหินเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว



การสาธิตการก่อสร้างรังผึ้งของศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย

ภาพที่ 4.19 กิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทเลี้ยงผึ้ง (ต่อ)



นักท่องเที่ยวกลุ่มหลักคือ เกษตรกรที่มาศึกษาดูงาน



อุปกรณ์เลี้ยงผึ้งที่จำหน่ายให้ผู้สนใจทำธุรกิจเลี้ยงผึ้ง

ภาพที่ 4.19 กิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวประเภทเลี้ยงผึ้ง (ต่อ)

(5) แหล่งท่องเที่ยวประเภทแปรรูป

แหล่งท่องเที่ยวประเภทการแปรรูป ได้แก่ กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา มีกิจกรรม ดังนี้

- 1.) สาธิตการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่นมะพร้าวแก้ว ทูเรียนทอด ข้าวเกรียบฝักมะขามแก้ว มังคุดกวน เงาะกวน ข้าวเกรียบผลไม้ ถั่วเคลือบ และขนมทองม้วน เป็นต้น
- 2.) ให้ความรู้การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรแก่นักท่องเที่ยวที่สนใจทำเป็นอาชีพหรืองานอดิเรก

3.) จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่มให้แก่นักท่องเที่ยว



ตัวอย่างผลิตภัณฑ์ของกลุ่มที่จำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว



การสาธิตการแปรรูปอาหาร

ภาพที่ 4.20 กิจกรรมการท่องเที่ยวของกลุ่มแม่บ้านสายใยรัก ๆ บ้านนา

(6) แหล่งท่องเที่ยวประเภทขึ้นชมภูมิทัศน์

แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ได้แก่ เขาเขมน้ำร้อน กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวกับทรัพยากรเกษตร ได้แก่

1) กิจกรรมที่นำเสนอนักท่องเที่ยว คือ ชมเมืองแห่งขุนเขา ที่มีบ้านเรือนเรียบง่าย และวิถีเกษตรกรรม อันผูกพันกับธรรมชาติที่งดงาม มีมุมให้ชมวิว ทะเลภูเขา นอกจากนี้บริเวณรอบรีสอร์ทมีสวนผลไม้หลากหลายชนิดให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสอย่างใกล้ชิด สามารถเก็บกินผลไม้ได้ด้วยตัวเอง

2) จัดนำเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่าง ๆ ในอำเภอข้างกลางโดยมีวิทยากรของรีสอร์ทบรรยายให้ความรู้ หรือนักท่องเที่ยวอาจเลือกกิจกรรมเดินป่าเขาเหมน



ธรรมชาติที่เป็นบรรยากาศทางการเกษตรบริเวณเขาเหมนรีสอร์ท



สวนผลไม้ของรีสอร์ทที่นักท่องเที่ยวสามารถเก็บกินได้

ภาพที่ 4.21 กิจกรรมการท่องเที่ยวของเขานเหมนรีสอร์ท

(7) แหล่งท่องเที่ยวประเภทอาหารผักพื้นบ้าน

แหล่งท่องเที่ยวประเภทนี้ได้แก่ เรือนผักกูด สำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไป เมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเรือนผักกูด กิจกรรมหลัก คือ การรับประทานอาหารที่เป็นเมนูผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ นอกจากนั้น ภายในบริเวณร้าน นักท่องเที่ยวสามารถชมกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การนำวัสดุเหลือใช้มาใช้ประโยชน์ การทำเกษตรอินทรีย์ การใช้ประโยชน์จากผักพื้นบ้าน เป็นต้น และสำหรับนักท่องเที่ยวที่มาเป็นหมู่คณะ โดยเฉพาะกลุ่มศึกษาดูงาน จะมีกิจกรรมให้ความรู้ เช่น เกษตรอินทรีย์ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร



บรรยากาศร้านอาหารเรือนผักกูด



กิจกรรมการให้ความรู้การเกษตรแก่นักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.22 กิจกรรมการท่องเที่ยวของเรือนผักกูด

พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

การนำเสนอผลการศึกษาที่เกี่ยวกับพลวัตและรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง เป็นการศึกษาค้นคว้าเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมและรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง ได้แก่ ความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยว รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว การใช้ทรัพยากรเกษตร จุดอ่อน/จุดแข็ง และการพัฒนาการท่องเที่ยว

จากการศึกษา พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง จำแนกได้ 4 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรกเป็นช่วงที่มีการก่อตัวของแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2535 - 2539) ช่วงที่สองเป็นช่วงรณรงค์ท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (พ.ศ. 2540 - 2542) ช่วงที่สามเป็นการขยายตัวของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2543 - 2546) และ ช่วงที่สี่เป็นการปรับตัวของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2547 - ปัจจุบัน) ดังนี้

1. ช่วงการก่อตัวของแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2535 - 2539)

การก่อตัวของแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2535 - 2539 แนวคิดที่ต้องการให้อำเภอข้างกลางเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เกิดจากการผลักดันของภาครัฐและเอกชน และศักยภาพด้านการเกษตรของอำเภอข้างกลาง ดังนี้

1.1 แนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มาจากภาครัฐและเอกชน

ในช่วง พ.ศ. 2535 อำเภอข้างกลางมีกลุ่มเกษตรกรที่ทำกิจกรรมเพาะเห็ดและเกษตรอินทรีย์ ที่เป็นแหล่งศึกษาดูงานของเครือข่ายภาคประชาชน ซึ่งกิจกรรมการเกษตรดังกล่าวเป็นรากฐานของแนวคิดที่จะพัฒนาให้อำเภอข้างกลางเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งต่อมาเกิดกลุ่มการเกษตรหลากหลายที่พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน

ต่อมาเกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเมื่อปี พ.ศ. 2540 ภาครัฐมีนโยบายพัฒนาภาคเกษตรเพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจได้มีอาชีพ นโยบายพัฒนาภาคเกษตรในขณะนั้น ได้รวมถึงการนำทรัพยากรเกษตรมาสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของชุมชนเกษตร และอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร ซึ่งในขณะนั้น อำเภอข้างกลางเป็นพื้นที่หนึ่งที่ถูกเลือกเป็นโครงการนำร่อง เมื่อปี พ.ศ. 2541 เพราะ

เป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมที่เป็นความโดดเด่นด้านการเกษตร โดยกรมส่งเสริมการเกษตรเป็นหน่วยงานหลัก คัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีศักยภาพ ประสานความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อวางแผนปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มีสภาพพร้อมให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งการเข้ามาส่งเสริมของภาครัฐในขณะนั้น พบว่า ภาคเอกชนในพื้นที่ได้มีการดำเนินงานมาแล้วในระดับหนึ่งตั้งแต่ พ.ศ. 2540 บุคคลที่มีบทบาทอย่างสำคัญ คือ นายกิตติ เจริญพานิช ซึ่งเป็นแกนนำภาคเอกชนในการนำแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรเข้ามาพัฒนาอำเภอข้างกลางตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 ต้องการพัฒนาที่ดินรกร้างว่างเปล่าในอำเภอข้างกลางบริเวณถนนทางหลวงสาย 4015 ในเขตตำบลข้างกลาง โดยที่ดินบริเวณนี้ในอดีตเป็นที่ทำนาเชิงเขา และเป็นส่วนหนึ่งของต้นน้ำตาปีที่ได้รับผลกระทบจากการตัดถนนทางหลวงสาย 4015 ซึ่งสร้างขวางทางน้ำ ทำให้เกิดอุทกภัยในปี พ.ศ.2518 ทำให้ทางน้ำได้เปลี่ยนทิศทาง ได้พัดเอาตะกอนทรายหินจำนวนมากมาฝังกลบพื้นที่บริเวณนี้จนทำนาไม่ได้ ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ (พ.ศ. 2540-2541) นายกิตติ ต้องการพัฒนาที่ดินบริเวณนี้ให้เป็นศูนย์ส่งเสริมท่องเที่ยวเกษตร โดยใช้ปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางในการดำเนินงาน

สำหรับแนวคิดของนายกิตติ เจริญพานิช มองว่าอำเภอข้างกลางควรมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร เนื่องจากจังหวัดนครศรีธรรมราชมีแหล่งท่องเที่ยวหลัก โดยเฉพาะชาวต่างประเทศก็จะไม่รู้จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอข้างกลาง คนในตัวเองหรือข้าราชการที่ย้ายมาจากที่อื่นส่วนมากจะไม่เคยได้ยินชื่ออำเภอข้างกลาง จึงต้องสร้างความแตกต่างในเชิงการท่องเที่ยว โดยอาศัยธรรมชาติและศักยภาพในท้องถิ่นที่มีอยู่ใน อำเภอข้างกลาง ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและมีพืชผักธรรมชาติมากมาย ประกอบกับเป็นทางผ่านของถนนสาย 4015 ซึ่งเป็นถนนสายหลักระหว่าง นครศรีฯ - กระบี่ - ภูเก็ต และกรุงเทพฯ จึงได้เกิดแนวคิดในการดึงดูดผู้คนให้แวะที่อำเภอข้างกลาง โดยขั้นต้นได้ปักป้ายเชิญให้แวะชิมผักกูด ซึ่งขึ้นเองตามธรรมชาติในบริเวณพื้นที่น้ำซับ ซึ่งสามารถดึงดูดผู้คนได้พอสมควร จึงได้มีการต่อยอดให้มีกิจกรรมแวะชิมอาหารเพื่อสุขภาพ โดยได้นำผักพื้นบ้านนานาชนิดมาปรุงเป็นอาหารจานหลักและน้ำดื่มสมุนไพร จนรายการโทรทัศน์ทุกช่องและสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ได้เข้ามาทำรายการข่าวประชาสัมพันธ์ จนทำให้คนรู้จักอำเภอข้างกลางมากขึ้นเป็นลำดับ

จากแนวคิดข้างต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 เมื่อกลุ่มเกษตรกรในอำเภอข้างกลางเริ่มมีความตื่นตัว ได้มีการจัดตั้ง “ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง” และได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช ให้ข้างกลางเป็นโครงการนำร่องในการเป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยได้มีการรวมตัวของกลุ่มชุมชนและเอกชนจัดตั้งเป็น “ชมรมท่องเที่ยวเกษตรข้างกลาง” และมี “ศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรข้างกลาง” เป็นหน่วยกลางในการประสานการนำเที่ยวและการเข้าชมแหล่งต่าง ๆ ในอำเภอข้างกลาง

1.2 ศักยภาพการเกษตรที่หนุนเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

เกี่ยวกับสภาพการเกษตรของอำเภอข้างกลางก่อนมีท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นข้อมูลที่รวบรวมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล และสำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง ซึ่งเป็นข้อมูลสภาพการเกษตรในปี พ. ศ. 2539 สรุปดังนี้

ด้านการพัฒนาการเกษตร อำเภอข้างกลางเน้นการพัฒนาสวนผลไม้ โดยเร่งรัดปรับปรุงสวนผลไม้ ใช้วิทยาการสมัยใหม่มาช่วยในการปรับปรุงพันธุ์ การใส่ปุ๋ย ส่งเสริมให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยหมักเป็นการปรับปรุงและบำรุงดิน ควบคู่กับปุ๋ยวิทยาศาสตร์ พร้อมทั้งปรับปรุงระบบน้ำหยด มีการจัดตั้งชมรมชาวสวนผลไม้ และชมรมชาวสวนผลไม้เพื่อการส่งออก เพื่อให้อำเภอข้างกลางเป็นศูนย์กลางของตลาดผลไม้เพื่อการส่งออกแห่งหนึ่ง ผลไม้ที่ขึ้นชื่อได้แก่ เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง ลางสาด กระท้อน และผลไม้อื่น ๆ

นอกจากความโดดเด่นด้านอาชีพการเกษตรแล้ว ในแง่ของศักยภาพการเกษตรที่เป็นพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของอำเภอข้างกลาง เป็นพื้นที่ราบเชิงเขาแถบบริเวณเทือกเขาหลวง แนวทางทิศตะวันออกเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์มีป่าไม้ภูเขา สายน้ำ ตลอดแนวเขา เหมาะแก่การปลูกพืชยืนต้นและทำสวนไม้ผล มีปัจจัยหลายด้านที่เป็นศักยภาพการพัฒนาเศรษฐกิจด้านการเกษตรของอำเภอแห่งนี้ ได้แก่ มีทางหลวงแผ่นดินตัดผ่านกลาง ได้แก่สาย นครศรีธรรมราช – บ้านลือจาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็ว การค้าขายและขนส่งผลิตผลทางการเกษตรระหว่างอำเภอกับจังหวัดเกิดความรวดเร็ว ประชาชนส่วนใหญ่มีความตื่นตัวในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นการเมือง การประกอบอาชีพ ทำให้ประชาชนมีความสามารถร่วมมือกิจกรรมกับหน่วยงานรัฐ เป็นผลให้การพัฒนาด้านต่าง ๆ รวดเร็วขึ้น ภาครัฐมีนโยบายให้อำเภอข้างกลางเป็นแหล่งเศรษฐกิจการเกษตร และอุตสาหกรรมการเกษตร เป็นอำเภอที่มีการคมนาคมสะดวกทุกหมู่บ้าน และมีแรงงานเพียงพอ

นอกจากนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2535 - 2539 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจของประเทศไทยมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้นเพื่อปลูกยางพารา ชาวอำเภอ

ข้างกลางออกไปทำอาชีพนอกภาคเกษตรมากขึ้น และมีการผลิตที่เน้นพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้ามากขึ้น และมีเกษตรกรส่วนหนึ่งของอำเภอข้างกลางไม่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ ปัญหาการเกษตรที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ได้แก่ เกษตรกรบางส่วนยังทำการเกษตรแบบล้าหลัง คุณภาพผลผลิตยังไม่ได้มาตรฐาน ราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่แน่นอน และเกษตรกรขาดข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตร การเปลี่ยนแปลงด้านการเกษตรในช่วงนี้ ส่งผลให้เกษตรกรชาวข้างกลางและหน่วยงานในพื้นที่ให้ความสำคัญต่อปัญหาอาชีพการเกษตร โดยมีการรวมกลุ่มเกษตรกรออกไปศึกษาดูงานด้านการเกษตร และการมีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรเพิ่มมากขึ้นในอำเภอข้างกลาง ดังนั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2539 – 2539 จึงเริ่มมีเกษตรกรจากภายนอกเข้าศึกษาดูงานด้านการเกษตรในอำเภอข้างกลาง ซึ่งต่อมากลายเป็นศักยภาพของอำเภอข้างกลางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

2. ช่วงรณรงค์กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2540 – 2542)

ช่วงที่อำเภอข้างกลางมีการรณรงค์กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นทางการ ซึ่งหมายถึง เป็นช่วงมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผน โครงการด้านท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นทางการ คือ ช่วง พ.ศ. 2540 – 2542 พลวัตในช่วงนี้ มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยว การใช้ทรัพยากรเกษตร และจุดอ่อน/จุดแข็ง ดังนี้

2.1 การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

อำเภอข้างกลางมีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างจริงจังในปี พ.ศ. 2541 ในการพัฒนาการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว จะมุ่งเน้นพัฒนาองค์กรต่าง ๆ และการนำภูมิปัญญาชาวบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ ผ่านกระบวนการของศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล หรือจุดถ่ายทอดหรือจุดสาธิตทางการเกษตร มีการดำเนินการในรูปแบบกลุ่มองค์กรวิสาหกิจชุมชนที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายต่าง ๆ การผลิตทางการเกษตรจะมุ่งเน้นระบบการผลิตที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม ลดการใช้สารเคมีหันมาใช้เทคนิคจุลินทรีย์ชีวภาพแทน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเกษตรที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงเกษตร กิจกรรมที่สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลางและองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่นร่วมกันดำเนินงานตั้งแต่ช่วง ปี พ.ศ. 2541 เป็นต้นมา เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง ได้แก่

(1) ใช้ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล (ศบกด.) เป็นกลไกหลักในการทำงานและบูรณาการงานในพื้นที่ กับอาสาสมัครเกษตร องค์กรเครือข่าย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องการให้บริการทางการเกษตร และการจัดการเรียนรู้

(2) จัดงานส่งเสริมการเกษตรระดับอำเภอ

(3) จัดตั้งและพัฒนาเครือข่ายศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ในระดับอำเภอเพื่อเป็นคณะกรรมการกลั่นกรองงานและเป็นพี่เลี้ยงสำนักงานเกษตรอำเภอ

(4) จัดตั้งกลุ่ม/องค์กร/วิสาหกิจชุมชน

(5) โครงการผลิตปุ๋ยชีวภาพ

(6) โครงการด้านเกษตรชีวภาพและลดเคมีการเกษตร

นอกจากการผลักดันของภาครัฐแล้ว ภาคเอกชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างยิ่ง โดยนายกิตติ เจริญพานิช ผู้ก่อตั้งสถานที่ท่องเที่ยวเรือนผักกูด ได้ผลักดันให้กลุ่มเกษตรกรในอำเภอข้างกลางมีความตื่นตัว ได้มีการจัดตั้ง "ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง โดยได้มีการรวมตัวของกลุ่มชุมชนและเอกชนจัดตั้งเป็น "ชมรมท่องเที่ยวเกษตรข้างกลาง" และมี "ศูนย์ท่องเที่ยวเกษตรข้างกลาง" เป็นหน่วยกลางในการประสานการนำเที่ยวและการเข้าชมแหล่งต่างๆ ในอำเภอข้างกลาง บทบาทของนายกิตติ เจริญพานิช ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางที่สำคัญดังนี้

(1) พ.ศ. 2542 ร่วมกับเกษตรกรจังหวัดนครศรีธรรมราช จัดตั้งการท่องเที่ยวเชิงเกษตรขึ้นที่อำเภอข้างกลาง ตามโครงการของกรมส่งเสริมการเกษตร

(2) ได้โอนกรรมสิทธิ์ที่ดินหนึ่งแปลงให้กับพัสดุ ให้เป็นที่ก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์ เพื่อเป็นศาลาข้อมูลการท่องเที่ยว

(3) ได้อนุญาตให้ใช้พื้นที่หนึ่งไร่ เพื่อเป็นศูนย์จำหน่ายสินค้าเกษตรกรเป็นเวลา 20 ปี โดยกลุ่มเกษตรกร "ชุมชนคนรักเห็ด" ได้ใช้พื้นที่เพื่อการศึกษาเรียนรู้การเพาะเห็ดนานาชนิด

(4) สนับสนุนป้ายถาวร การท่องเที่ยวขนาดใหญ่และขนาดเล็ก

2.1 การเกิดขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวในยุคเริ่มการท่องเที่ยว(พ.ศ. 2540 – 2542)

ในช่วงริเริ่มกิจกรรมท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นทางการ (พ.ศ. 2540 – 2542) นอกจากจะมีแหล่งท่องเที่ยวที่เคยเป็นแหล่งศึกษาดูงานมาก่อนหน้านี้ ยังมีแหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ ที่เกิดจากการรวมกลุ่มของเกษตรกร และแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นฟาร์มเอกชน ดังต่อไปนี้

(1) ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง

เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงเห็ดหลากหลายชนิด ได้แก่ เห็ดหอม เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า เป้าฮื้อ และเห็ดเห็ดอังกारी เห็ดเป้าฮื้อญี่ปุ่น และจำหน่ายก้อนเพาะเชื้อเห็ดและให้คำแนะนำในการเพาะเลี้ยงเห็ดแก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ได้มีแนวคิดจัดเตรียมวิทยากรเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งขณะนั้นมีสมาชิกในประมาณ 30 คน และมีสมาชิกเครือข่ายมาศึกษาดูงานที่มาจากทั่วประเทศ

(2) ฟาร์มดอกหน้าวัว

เป็นแหล่งท่องเที่ยวของเอกชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจำหน่ายดอกหน้าวัว และให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชม และต้องการผลพลอยได้จากการจำหน่ายดอกหน้าวัวและต้นกล้าให้แก่ นักท่องเที่ยว ต่อมาแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ได้ได้หยุดดำเนินการ

(3) ฟาร์มปลาแรด

ความเป็นมาของแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ เนื่องจากมีเกษตรกรที่เพาะเลี้ยงปลาแรด จนมีชื่อเสียงกลายเป็นแหล่งศึกษาดูงาน แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นลักษณะการรวมกลุ่มของเกษตรกร มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว ปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ได้หยุดดำเนินการ

(4) กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ

กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือเริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2542 เป็นการรวมตัวของเกษตรกร อันเนื่องจากการผลักดันของโครงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ส่งเสริมโดยเกษตรจังหวัด นครศรีธรรมราช วัดอุประสงค์ของกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงผึ้งแบบธรรมชาติ โดยอาศัย ภูมิปัญญาชุมชนในการทำบ้านให้ผึ้งอยู่อาศัยเป็นที่เป็นที่ทางและสะดวกต่อการดูแลในสวนผลไม้ ของแต่ละบ้าน ซึ่งมีลักษณะเป็นตู้ไม้สีเหลี่ยมบนเสาเหมือนศาลพระภูมิ ตรงกลางเสามีอ่าง ป้องกันมดหรือแมลงมารบกวนผึ้ง ภายในตู้ทำเป็นเส้นเอ็นซึ่งกับไม้เป็นช่องๆ โดยปล่อยให้ผึ้งหา อาหารจากเกสรดอกไม้ในสวนกินเองจึงทำให้ได้ผลผลิตเป็นน้ำผึ้งแท้ชั้นดี และยังสามารถได้ จากการที่ผึ้งเป็นตัวผสมเกสรดอกไม้ให้เกษตรกรได้ผลผลิตเพิ่มอีกทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ การจำหน่ายน้ำผึ้งแล้วกลุ่มยังได้ผลิตอุปกรณ์เลี้ยงผึ้งจำหน่ายแก่เกษตรกรและผู้สนใจ ซึ่งใน ปัจจุบันนอกจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้วยังเป็นแหล่งศึกษาดูงาน สาธิตและถ่ายทอดการเรียนรู้ ในการเลี้ยงผึ้งโพรงแก่เกษตรกรจากทั่วประเทศอีกด้วย นอกจากนี้สวนผลไม้แห่งนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นสวนมังคุด 100 ปี เนื่องจากมีต้นมังคุดที่ปลูกมานานแต่ครั้งบรรพบุรุษ มีลำต้นสูงใหญ่ และ ผลิดอกออกผลอย่างสม่ำเสมอมากกว่า 100 ปี

(5) เขาเขมนรีสอร์ท

ดำเนินการ โดยคุณเรวัตน์ ปรีชาวัย ชาวข้างกลางผู้เริ่มบุกเบิกการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ของ ข้างกลางคู่กับคุณกิตติมาแต่แรก เป็นผู้นำเกษตรกรในท้องถิ่นที่เข้มแข็งมาก สามารถรวมตัว เกษตรกรทุกสาขาในท้องถิ่นมาร่วมกัน ทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตรในทิศทางเดียวกัน โดย ประสานการทำงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง ทำให้ข้างกลางกลายเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวทางเกษตรที่น่าสนใจติดอันดับประเทศได้ในเวลาอันรวดเร็ว

เขาเขมนรีสอร์ท เป็นจุดที่มองเห็นทิวทัศน์ของเขามนและบรรยากาศของสวนผลไม้ที่ อยู่รายรอบ มีบริการเดินป่าและชมสวนผลไม้รวมทั้งมีบริการอาหารเครื่องดื่มและที่พักสำหรับ นักท่องเที่ยว

ปัจจุบัน เขาเขมนรีสอร์ท มีการดำเนินการวิทยุชุมชนคลื่น 100.20 เมกกะเฮิร์ต เพื่อเป็น ศูนย์กลางการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวและประชาชน ทั่วไป

(6) เรือนผักกูด

เป็นรีสอร์ทที่พักแรมแห่งแรกของข้างกลางริมคลองท่าแพ ของคุณกิตติ เจริญพานิช วิศวกรผู้หันมาทำงานเรื่องท่องเที่ยว โดยสร้างท่ามกลางธรรมชาติ ลักษณะเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว ได้ถุนสูงเพียง 4-5 หลัง บางหลังมีจุดเด่นอยู่ที่การนำเอาพาหนะที่ไม่ใช้แล้วมาดัดแปลงเป็นที่พัก เช่น บ้านเรือเอี่ยมจุ่น บ้านรถไฟ และบ้านเกวียน และในบริเวณเดียวกันยังมี “สวนอาหารเรือผักกูด” ตกแต่งร้านด้วยเรือเอี่ยมจุ่น โดยมีเมนูผักกูดผักพื้นบ้านปลอดสารพิษเป็นอาหารจานเด็ด และยังมีอาหารเกษตรเพื่อสุขภาพโดยนำพืชผัก ดอกไม้ และใบไม้ทุกชนิดที่รับประทานได้มาเป็นอาหารพิเศษของร้าน เช่น น้ำดอกอัญชัน

(7) ศูนย์เรียนรู้อวนผึ้งโพรงไทย

กลุ่มนี้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 และถูกบรรจุให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2540 เช่นเดียวกับแหล่งท่องเที่ยวเรือนผักกูดจนกระทั่งกลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านการเลี้ยงแห่งแรกของอำเภอข้างกลาง ปัจจุบันเป็นกลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย ประมาณ 200 รัง กลุ่มผลิตอุปกรณ์เลี้ยงผึ้งจำหน่าย แก่เกษตรกรและผู้สนใจโดยติดต่อ นายราย พรหมชาติ

2.3 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงนี้ เน้นการศึกษาดูงานของเครือข่ายเกษตรกรจากจังหวัดต่าง ๆ ในช่วงนี้มีจุดแวะชมที่จัดเตรียมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ กิจกรรมการเพาะเห็ด และศูนย์ถ่ายทอดเศรษฐกิจพอเพียง ในช่วงเริ่มต้นนี้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเครือข่ายเกษตรกรจากภายนอกมาเยี่ยมชมประมาณ 12,000 คนต่อปี

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงนี้ เป็นการศึกษาดูงานภายใน 1 วัน ซึ่งกรณีที่เป็นหมู่คณะมาศึกษาดูงานจะมีการกำหนดโปรแกรมเยี่ยมชมแหล่งเกษตรต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า โดยอาจจะประสานงานกับสำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้าง หรือบุคคลในพื้นที่โดยตรง และมีการแจ้งไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่เป็นเป้าหมายการศึกษาดูงาน เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเตรียมความพร้อมในด้านกิจกรรมและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

กิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในช่วงนี้ ได้แก่ การศึกษาดูงานการผลิตเห็ด การเลี้ยงผึ้งและการเยี่ยมชมฟาร์มดอกหน้าวัว กิจกรรมการศึกษาดูงานจะเน้นการให้ความรู้ในขณะเยี่ยมชมกิจกรรมการเกษตร

2.4 จุดแข็งจุดอ่อนของท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง

ในช่วงริเริ่มนี้ สิ่งที่เป็นจุดแข็งของข้างกลาง ได้แก่ ข้างกลางมีกิจกรรมการเกษตรที่เป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านที่มีความโดดเด่นเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ โดยเฉพาะการผลิตเห็ดและการเลี้ยงผึ้ง ประกอบกับผู้นำชุมชนในขณะนั้นมีความสามารถเชิญชวนเครือข่ายเกษตรกรจากพื้นที่ต่าง ๆ มาศึกษาดูงาน

ส่วนจุดอ่อนของการท่องเที่ยวในช่วงนี้ ได้แก่ กิจกรรมท่องเที่ยวยังไม่หลากหลาย ยังขาดประสบการณ์ด้านการเป็นวิทยากร และขาดแคลนเงินทุนในการพัฒนาสินค้าทางการท่องเที่ยว โดยเฉพาะผลผลิตทางการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว

3. ช่วงการขยายตัวของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2543-2546)

ภาพรวมของพลวัตในช่วงนี้ ทั้งภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้รวบรวมข้อมูลจุดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวให้แก่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท) เพื่อขอสนับสนุนการจัดทำป้ายแหล่งท่องเที่ยว และขอการสนับสนุนแนวทางการทางให้เป็นผู้ติดตั้งป้ายตามจุดต่าง ๆ ในขณะเดียวกันมีการติดต่อประสานงานกับ ท.ท.ท. และกรมส่งเสริมการเกษตรในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งการท่องเที่ยว ซึ่งมีการเผยแพร่ทั้งโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์รายวัน นิตยสารต่าง ๆ และ วารสาร อ.ส.ท.

ผลจากการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง ส่งผลให้มีผู้มาเยือนศึกษาดูงานด้านการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ประมาณ 30,000 คนต่อปี ซึ่งมีนักท่องเที่ยวทั้งประเภทการศึกษาดูงานของเกษตรกรและนักท่องเที่ยวทั่วไปในสัดส่วนจำนวนที่ใกล้เคียง กระทั่งอำเภอข้างกลางได้รับรางวัลดีเด่นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย เมื่อปี พ.ศ. 2545 สำหรับจุดเด่นของพลวัตในช่วงนี้ ได้แก่ การสร้างเครือข่ายกับพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะการศึกษาดูงาน และการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายมากขึ้น ดังนี้

3.1 การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว

การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของอำเภอข้างกลางในยุคนี้ เน้นการสร้างเครือข่ายหรือองค์การภาคีกับพื้นที่ที่มีกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชนภายในจังหวัดนครศรีธรรมราช การดำเนินงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มเกษตรกรข้างกลาง มีการประสานความร่วมมือกับเครือข่ายภายนอก ภายใต้กระแสความตื่นตัวในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศ เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการโดยชุมชน มีการบริหารจัดการรูปแบบเครือข่ายภาคประชาชน มีการแสวงหาความร่วมมือระหว่างชุมชนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ตามแนวทางพัฒนาขององค์การภาคประชาชน โดยมีหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องคอยหนุนเสริม

จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนเกิดความตื่นตัว หวังเห็นทรัพยากร มีการส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างกว้างขวางเกิดเครือข่ายความร่วมมือทั้งในระดับจังหวัดและระดับชุมชน ซึ่งกรณีของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว ทั้งเครือข่ายในระดับจังหวัด และเครือข่ายในระดับชุมชน ดังนี้

(1) เครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศระดับจังหวัด

จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ด้วยธรรมชาติที่คงความหลากหลายทางชีวภาพ ป่าเขา หาดทราย ทะเล และโบราณสถาน ที่เป็นปัจจัยให้ท้องถิ่นต่าง ๆ มีความตื่นตัวในด้านการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community - Based Tourism) อย่างแพร่หลาย ชุมชนที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย โดยให้ชื่อ "เครือข่ายองค์กรชุมชนท้องถิ่นเพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดนครศรีธรรมราช" เพื่อเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงองค์กรให้เกิดการติดต่อประสานงาน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์ รวมทั้งการให้คำแนะนำ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยแบ่งเครือข่ายตามฐานทรัพยากรที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ ดังนี้

(1.1) โซนพื้นที่ชนอม-สิชล ได้แก่ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแหลมประทับ ชมรมธุรกิจท่องเที่ยวอำเภอชนอม กลุ่มท่องเที่ยวหนองการท่องเที่ยว กลุ่มท่องเที่ยวเขาพลายดำ กลุ่ม

มัสยิด-นอญโรงเรียนบ้านเขาวังทอง กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หอนานช่องฟ้า และกลุ่มประมงชายฝั่งรักษ์บ้านเกิดบ้านแขวงเกา

(1.2) โซนพื้นที่เขาหลวงฝั่งตะวันออก ได้แก่ ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติเขาหลวงบ้านปลายอวน ชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านวังสูง กลุ่มทะเลหมอกกรุงชิง กลุ่มบ่อน้ำร้อนกรุงชิง กลุ่มรักษ์ป่าต้นน้ำยอดเหลือง ชมรมอนุรักษ์ต้นน้ำคลองแซะ และ ชมรมมนุษยชาติรักษ์เขาหลวง

(1.3) โซนพื้นที่เขาธง ได้แก่ ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านท่าดี ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านคีรีวง ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง กลุ่มท่องเที่ยวขุนทะเล ศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษาจังหวัดนครศรีธรรมราช โรงเรียนลานสกาประชาสรรค์ อำเภอลานสกา สภาวิชาชีพชุมชนตำบลสวนขัน ชมรมอนุรักษ์เขาเหมน

(1.4) โซนพื้นที่เครือข่ายต้นน้ำตาปี ได้แก่ ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านกะทูนเหนือ ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ป่าเขาศูนย์ กลุ่มรักษ์ภูเขากำ ศูนย์ประสานงานการท่องเที่ยวเพื่อสิ่งแวดล้อม ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตำบลละอาย

(1.5) โซนพื้นที่เครือข่ายต้นน้ำปากพ่อง-ตรัง ได้แก่ ศูนย์วิสาหกิจชุมชนตำบลร่อนพิบูลย์ เครือข่ายต้นธารบ้านวังหอน ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตำบลลำใหญ่ และชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ถ้ำน้ำตกบ้านถ้ำตลอด

(1.6) โซนพื้นที่ลุ่มน้ำปากพ่อง ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์พุดหลวงค็อง กลุ่มวิถีชีวิตป่าจากกลุ่มประวัติศาสตร์แม่เจ้าอยู่หัว และ ชมรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ตำบลเค็ง



ภาพที่ 4.23 เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจังหวัดนครศรีธรรมราช
ที่มา: ศูนย์ประสานงานเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลาง

จะเห็นได้ว่า “การท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง” เป็นพื้นที่การท่องเที่ยวแห่งหนึ่งที่เป็นเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยอยู่ในโซนพื้นที่เขาธง ที่มีฐานทรัพยากรท่องเที่ยวด้านทรัพยากรเกษตร

(2) เครือข่ายความร่วมมือในระดับอำเภอช้างกลาง

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ได้มีการจัดตั้ง “ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง” ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายในอำเภอช้างกลาง เป็นแหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวให้แก่นักท่องเที่ยว และให้บริการนำนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในอำเภอช้างกลาง ปัจจุบัน ใช้พื้นที่บริเวณเรือนฝักกูดเป็นสำนักงานชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลาง

3.2 การเพิ่มขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ในช่วงการขยายตัวของท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอีก 4 แห่ง ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกร ดังต่อไปนี้

(1) กลุ่มนาวาโกรัฟ

เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2545 อันเนื่องมาจากเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางต้องการให้มีกิจกรรมสาธิต และรักษาวัฒนธรรมเกษตรดั้งเดิม และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการรักษาสิ่งเหล่านี้ที่กำลังสูญหาย อันได้แก่ ข้าวหอมมะลิ จากข้าวไร่ ผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ และการแปรรูปและผลิตภัณฑ์อาหารประเภทอื่น ๆ ปัจจุบันมีนางนิธิตา ชนะพาล เป็นผู้ประสานงาน

(2) เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์

กลุ่มนี้เริ่มก่อตั้งประมาณปี พ.ศ. 2545 โดย คุณธีรนิธย์ เรืองจรัส ปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนหันมาฟื้นฟูทรัพยากรดินและน้ำ คืนชีวิตให้กับผืนดินโดยการลดการใช้สารเคมี และหันมาทำการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพเพื่อฟื้นฟูสภาพดินที่เสื่อมโทรมลง กิจกรรมที่สำคัญได้แก่ เป็นศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตรประจำตำบล เผยแพร่วิธีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์โดยใช้วัสดุคิบในท้องถิ่น

(3) กลุ่มเกษตรกรเลี้ยงผึ้งโพรงไทย

เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2543 อันเป็นการกระตุ้นจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงผึ้งพันธุ์จากออสเตรเลีย โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช ในการจัดหาอุปกรณ์และถ่ายทอดความรู้ให้กับชุมชน โดยการทำให้ผึ้งอยู่อาศัยในลักษณะคล้ายการเลี้ยงผึ้งโพรงไทยแต่ไม่ยกเสาสูงเช่นผึ้งโพรงไทย และให้นำตาลแก่ผึ้งกินในช่วงที่ไม่มีเกสรดอกไม้ ซึ่งในการเก็บน้ำผึ้งจะใช้เครื่องสกัดน้ำผึ้งเพื่อให้รังเดิมยังใช้เป็นบ้านให้ผึ้งได้อีก ปัจจุบันนอกจากการจำหน่ายน้ำผึ้งพันธุ์แล้วกลุ่มยังเป็นแหล่งแหล่งศึกษาดูงาน

เรียนรู้ สาธิตและถ่ายทอดเทคโนโลยีในการเลี้ยงผึ้งพันธุ์แก่เกษตรกรจากทั่วประเทศอีกด้วย โดยมีนายศรีนวลเป็นประธานกลุ่ม

(4) กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน

กลุ่มนี้เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2546 โดยมีแนวคิดที่ว่า เมื่อก่อนได้เข้าไปหาผึ้งในป่า และเห็นว่าถ้าเลี้ยงผึ้งโพรงไทยก็จะยิ่งทำให้ผึ้งสูญพันธุ์ แต่ถ้ามาเลี้ยงผึ้งพันธุ์จะเป็นการช่วยไม่ให้ผึ้งตามธรรมชาติถูกทำลาย ปัจจุบัน นายไพโรจน์ เพชรประพันธ์ เป็นผู้ประสานงาน

3.3 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางในช่วงที่มีการขยายตัวนี้ พอจะจำแนกโปรแกรมการท่องเที่ยวได้ 2 รูปแบบ คือโปรแกรมท่องเที่ยวภายใน 1 วัน และโปรแกรมท่องเที่ยวภายในครึ่งวัน ซึ่งนักท่องเที่ยวไม่สามารถเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอข้างกลางได้ครบทุกแห่ง จึงต้องเลือกว่าต้องการไปเยี่ยมชมอะไรบ้าง ซึ่งนักท่องเที่ยวอาจกำหนดเองหรือให้เจ้าหน้าที่ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางแนะนำก็ได้ นักท่องเที่ยวจะไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวใดบ้างนั้น จำแนกนักท่องเที่ยวได้ 3 กลุ่ม ได้แก่

(1) กรณีที่เป็นหมู่คณะมาศึกษาดูงานจะมีการกำหนดโปรแกรมเยี่ยมชมแหล่งเกษตรต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า โดยอาจจะประสานงานกับสำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้าง หรือบุคคลในพื้นที่โดยตรง และมีการแจ้งไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่เป็นเป้าหมายการศึกษาดูงานเพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้เตรียมความพร้อมในด้านกิจกรรมและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

(2) กรณีที่เป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไปที่มาเที่ยวข้างกลางเป็นการส่วนตัวหรือประเภทอาจร และต้องการจะเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ก็สามารถติดต่อสอบถามที่ชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางบริเวณเรือนผักกูด จะมีเจ้าหน้าที่ให้การแนะนำ โดยอาจจะไปเที่ยวกันเองหรือต้องการมีผู้นำทางหรือต้องการวิทยากร ในการไปเที่ยวนักท่องเที่ยวสามารถใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือหากไม่สะดวกทางชมรม ฯ ก็สามารถจัดหารถให้บริการ

(3) กลุ่มที่มาพักผ่อนที่รีสอร์ท หากนักท่องเที่ยวกลุ่มนี้มีความต้องการไปเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ทางรีสอร์ทจะดำเนินการเองทั้งหมดตามความต้องการของนักท่องเที่ยว

ปัจจุบันมีที่พักสำหรับรองรับการท่องเที่ยวข้างกลางโดยตรงจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ เขาเหมมนรีสอร์ท และท่าแพรีสอร์ท(บริเวณเรือนฝักกูด) นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้ พอจะจำแนกเป็น 2 ลักษณะ คือ

(3.1) กลุ่มที่มาประชุมสัมมนาของหน่วยงานต่าง ๆ หน่วยงานเหล่านี้ได้เลือกสถานที่แห่งนี้เป็นที่ประชุมสัมมนาเนื่องจากบรรยากาศธรรมชาติที่สวยงาม และเมื่อมาเที่ยวข้างกลางแล้ว ก็จะมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นผลพลอยได้ นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มประชาชนทั่วไป นักเรียนนักศึกษา ที่เลือกใช้บริการสถานที่แห่งนี้เพื่อจุดประสงค์การพักผ่อนหย่อนใจ เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวในรูปแบบหมู่คณะ อันเนื่องจากสถานที่แห่งนี้มีความสวยงามทางธรรมชาติ เหมาะแก่การพักผ่อน และอาจจะมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรบ้างเช่นกันโดยที่สถานประกอบการแห่งนี้ได้จัดเตรียมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรพร้อมวิทยากรไว้บริการแก่ผู้มาพัก ซึ่งผู้มาพักสามารถเลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ เช่น เดินป่า หรือเยี่ยมชมกิจกรรมการเกษตรของกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

(3.2) เป็นสถานที่พักสำหรับกลุ่มที่มาท่องเที่ยวศึกษาดูงานด้านการเกษตรโดยตรง ผู้ที่มาใช้บริการสถานที่พักทั้งเขาเหมมนรีสอร์ทและท่าแพรีสอร์ทที่มีจุดประสงค์มาท่องเที่ยวหรือศึกษาดูงานด้านการเกษตรโดยตรงนั้น มีจำนวนน้อยกว่าผู้มาพักกลุ่มแรก (ประชุม สัมมนา พักผ่อน) กลุ่มที่มาศึกษาดูงานด้านการเกษตรส่วนใหญ่มาเป็นหมู่คณะ โดยมีการศึกษาดูงาน การเกษตรข้างกลางเป็นโปรแกรมหนึ่งของการเดินทางเท่านั้น อาจจะใช้เวลาครึ่งวันหรือหนึ่งวัน แล้วเดินทางออกจากข้างกลางเพื่อไปพักค้างคืนหรือกลับภูมิลำเนาหรือไปดูงานพื้นที่อื่นต่อไป

ในการขนส่งนักท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เครื่องมือท่องเที่ยว ๆ มีรถตู้รถยนต์คอยรับส่งนักท่องเที่ยวไปยังจุดต่าง ๆ หรือบางครั้งกลุ่มนักท่องเที่ยวก็นำรถมาเอง ส่วนเส้นทางถนนนั้น ปกติแล้วจะไม่ค่อยมีปัญหาอะไร มีเพียงบางเส้นทางเท่านั้นที่มีปัญหา ได้แก่ สวนมังคุด 100 ปี ที่เส้นทางแคบ รถบัสเข้าไม่ถึง แต่รถตู้เข้าได้ถึง โดยส่วนใหญ่แล้วการจัดโปรแกรมเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) เริ่มต้นจากเรือนฝักกูด ดูการริเริ่มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง กิจกรรมต่าง ๆ ตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เช่น ดูการปลูกพืชแบบสวนสมรม และการทำปุ๋ยหมักโดยไม่ใช้สารชีวภาพ เป็นต้น และหลังจากนั้นไปชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอื่น ๆ ตามที่ตกลงกันไว้ตามลำดับก่อนหลังโดยยึดเส้นทางหลักที่ผ่านแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่าง ๆ ตามลำดับ คือ

(1.1) ชมสวนมังคุด 100 ปี มีต้นมังคุดขนาดใหญ่ มีการสาธิตกระบวนการปลูกมะนาวพันธุ์พิจิตร 1 ในปล่องซีเมนต์ และการจำหน่ายต้นกล้า

(1.2) ชมการเลี้ยงผึ้ง มีการขายน้ำผึ้งบริสุทธิ์ ภายในฟาร์มเลี้ยงผึ้งชมสวนผลไม้ ได้แก่ มังคุด เงาะ ทุเรียน

(1.3) ชมการเพาะเห็ด หลากหลายพันธุ์ ได้แก่ เห็ดหอม นางฟ้า อังการี เป็นกลุ่มเพาะเห็ดที่มาจากความร่วมมือตัวของชาวบ้าน

(1.4) หรือ ไปที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลข้างกลางเพื่อรับฟังข้อมูลเกี่ยวกับท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง

(2) ตั้งแต่ช่วงเช้า เริ่มต้นจากแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งแห่งใดก่อนก็ได้ แต่ในโปรแกรมกำหนดให้รับประทานอาหารเช้าที่เรือนผักกูด ซึ่งถือเป็นโปรแกรมที่สำคัญโปรแกรมหนึ่งของท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง นักท่องเที่ยวได้รับประทานผักพื้นบ้านและได้ชมผลิตภัณฑ์ตลอดจนได้รับความรู้ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการเกษตรอินทรีย์ ซึ่งอาจจะจบโปรแกรมท่องเที่ยวข้างกลางเพียงแค่นี้ ต่อจากนั้นนักท่องเที่ยวก็เดินทางต่อ หรืออาจจะเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ต่อไปในช่วงบ่ายก็ได้

(3) เริ่มต้นจากที่ไหนก่อนก็ได้ กลุ่มนี้ขับรถไปเที่ยวกันเอง โดยไม่ได้นัดหมายกับกลุ่มเกษตรกรหรือแหล่งท่องเที่ยวไว้ล่วงหน้า ขณะที่นักท่องเที่ยวที่กล่าวข้างต้น โปรแกรมท่องเที่ยวจะดำเนินการโดยชมรมหรือเครือข่ายท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง

โดยภาพรวม กิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงที่มีการขยายตัวนี้ พอจะจำแนกได้ 3 ลักษณะ ส่วนการบริหารจัดการเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว มีการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวในรูปแบบของเครือข่าย โดยเฉพาะมีชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง เป็นหน่วยงานกลางในการประสานการนำเที่ยวและการเข้าชมแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ลักษณะนักท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางสรุปดังตารางที่ 4.12

ตารางที่ 4.12 ลักษณะนักท่องเที่ยวและโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง

| ประเภทนักท่องเที่ยว | โปรแกรมการท่องเที่ยว | การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว |
|------------------------|---|--|
| 1. หมู่คณะศึกษาดูงาน | กำหนดโปรแกรมล่วงหน้าตามความประสงค์ในการศึกษาดูงาน | นำชมสถานที่ต่าง ๆ โดยสำนักงานเกษตรอำเภอหรือศูนย์ประสานงาน ฯ |
| 2. นักท่องเที่ยวทั่วไป | สอบถามข้อมูลจากศูนย์ประสานงาน ฯ และเลือกชมสถานที่ต่าง ๆ ตามความสนใจ | เที่ยวกันเองโดยรถยนต์หรือให้เจ้าหน้าที่ศูนย์ ฯ นำไปชมสถานที่ต่าง ๆ |
| 3. ลูกค้ารีสอร์ท | รีสอร์ทนำเสนอโปรแกรมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร | ผู้ประกอบการมีเจ้าหน้าที่ให้ความรู้ นำนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ |

ในด้านรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวนั้น นักท่องเที่ยวเชิงเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นฟาร์ม หรือการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อทำกิจกรรมการเกษตร อันได้แก่ การเลี้ยงผึ้ง การทำเกษตรอินทรีย์ การเพาะเห็ด และการแปรรูปอาหาร แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้มีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว ได้แก่ การสาธิต/ให้ความรู้ จำหน่ายสินค้า และการแนะนำธุรกิจการเกษตร กิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ละรูปแบบ มีเป้าหมายเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว ดังนี้

(1) แหล่งท่องเที่ยวเกือบทั้งหมด มีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะการแสดงหรือสาธิตหรือให้ความรู้ การเกษตรที่ถูกนำมาสาธิต/ให้ความรู้ ได้แก่ การผลิตเห็ด การเลี้ยงผึ้ง การแปรรูปทางการเกษตร การทำเกษตรอินทรีย์ หรือเกษตรธรรมชาติ รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะนี้ นักท่องเที่ยวรู้สึกตื่นเต้นเมื่อได้เห็นสิ่งที่ยังไม่เคยพบเห็นมาก่อนหรือเคยบริโภคผลผลิตการเกษตรเหล่านี้ แต่ไม่เคยทราบหรือไม่เคยเห็นมาก่อนว่ามีการผลิตอย่างไร นักท่องเที่ยวที่มีความตื่นเต้นกับกิจกรรมท่องเที่ยวรูปแบบนี้ ได้แก่ กลุ่มเยาวชนที่มาท่องเที่ยวในลักษณะศึกษาดูงาน และกลุ่มคนเมืองที่ได้มีโอกาสชีพเกษตร สำหรับนักท่องเที่ยวเหล่านี้เป็นการท่องเที่ยวเพื่อความเพลิดเพลิน หาความแปลกใหม่ให้แก่ชีวิต ในขณะที่

นักท่องเที่ยวนประเภทกลุ่มเกษตรกรที่มาร่วมกิจกรรมศึกษาดูงาน ต้องการประสบการณ์ความรู้ไปพัฒนาอาชีพเกษตรของตนเอง

(2) แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งยังมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบจำหน่ายสินค้าชุมชนและผลิตภัณฑ์เกษตร กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบนี้มีทุกแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ สินค้าและการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ ของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร สินค้าหัตถกรรมพื้นเมืองของเกษตรกร ต้นพันธุ์พืชที่นักท่องเที่ยวจะซื้อไปปลูกเอง อาหารที่กลุ่มเกษตรกรในชุมชนผลิตเอง รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะนี้ นักท่องเที่ยวชื่นชมที่ได้พบเห็นผลผลิตที่เป็นเกษตรอินทรีย์ การดึงดูดทางการท่องเที่ยวของกิจกรรมรูปแบบนี้ คือ ตรงกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวคนไทยที่ชอบซื้อสิ่งของในแหล่งท่องเที่ยวเป็นที่ระลึกสำหรับตนเองหรือเป็นของฝาก

(3) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบการให้รู้ทางด้านธุรกิจเกษตร กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบนี้นับว่าเป็นจุดขายสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวประเภทกลุ่มเกษตรกร ได้แก่ การเพาะเห็ด การผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ เป็นต้น รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะนี้ ดึงดูดนักท่องเที่ยวกลุ่มเกษตรกรจากพื้นที่ต่าง ๆ มาศึกษาดูงาน เพื่อนำความรู้ไปพัฒนากิจกรรมการเกษตรของตนเอง กล่าวได้ว่า กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรลักษณะนี้มีความสำคัญมากที่สุดในการสร้างชื่อเสียงให้แก่ท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง



กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบการสาธิต/ให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาดูงาน (การเลี้ยงผึ้ง)



กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบการจำหน่ายสินค้า (ผลิตภัณฑ์น้ำผึ้ง)



การจำหน่ายอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้งให้ผู้สนใจทำธุรกิจด้านการเกษตร



สถานที่บรรยายให้ความรู้ทางการเกษตร



กิจกรรมการสาธิต/ให้ความรู้การเกษตร (การเพาะเห็ด)



การแนะนำการผลิตเห็ดเชิงธุรกิจ

ภาพที่ 4.24 กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบต่าง ๆ

3.4 จุดแข็งจุดอ่อนของการท่องเที่ยวช่วงกลาง

จุดแข็งของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรช่วงกลางในช่วงนี้ ได้แก่ มีผลิตภัณฑ์ชุมชนที่หลากหลาย เกษตรกรมีประสบการณ์ด้านการศึกษาดูงาน ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีเครือข่ายเกษตรกรจำนวนมาก มีกิจกรรมการเกษตรหลากหลายสามารถเยี่ยมชมได้ตลอดปี

สำหรับประเด็นที่เป็นจุดอ่อนนั้น ได้แก่ ยังมีแหล่งท่องเที่ยวอีกหลายแห่งที่ประสบปัญหาด้านการบริหารจัดการ ซึ่งทำให้กิจกรรมการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยว มักจะเน้นไปที่มีความพร้อมมากกว่า ส่งผลให้ขาดการกระจายผลประโยชน์ไปยังกลุ่มเกษตรกรอื่น ๆ

4. ช่วงการปรับตัวของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2547- ปัจจุบัน)

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากนัก กล่าวคือ จำนวนแหล่งท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวมีความคงที่ ภาพรวมของพลวัตท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางในช่วงนี้ พบว่า ชื่อเสียงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเริ่มถึงจุดอิ่มตัว กิจกรรมการเกษตรที่เคยเป็นจุดขายของอำเภอช้างกลางเริ่มไม่ได้รับความสนใจ แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งที่เป็นของเอกชนต้องหยุดดำเนินงานเนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่น้อยลง ได้แก่ ฟาร์มดอกหน้าวัว ฟาร์มนกยูง และฟาร์มปลาแรด ในขณะที่แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นฟาร์มของเกษตรกรยังดำเนินการต่อไป เนื่องจากยังมีกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรจากพื้นที่ต่าง ๆ มาเยี่ยมชม รายได้จากการเกษตรที่มาจากการท่องเที่ยวเริ่มมีความสำคัญน้อยลง เกิดการปรับตัวของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในช่วงนี้ ได้แก่ ฟาร์มเกษตรกรมีการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรในเรื่องใหม่ ๆ เพื่อเป็นจุดขายให้เครือข่ายเกษตรกรมาศึกษาดูงาน ปัจจุบัน มีผู้มาเยือนในแต่ละปี ประมาณ 23,500 คน (แผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลช้างกลาง, 2552) โดยแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้มีการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยว

4.1 การเพิ่มขึ้นของแหล่งท่องเที่ยว

ในช่วงนี้มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพิ่มขึ้น 2 แห่ง เป็นกลุ่มท่องเที่ยวที่ต้องการให้กิจกรรมการท่องเที่ยวมีความหลากหลาย เป็นการนำเสนอสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กลุ่มที่เพิ่มขึ้นในช่วงนี้ ได้แก่

(1) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา

กลุ่มนี้เริ่มก่อตั้งประมาณ ปี พ.ศ. 2547 อันเป็นผลมาจากการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่เห็นช่องทางหารายได้จากการท่องเที่ยวโดยการสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ของช้างกลาง กิจกรรมของกลุ่มเป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เช่น มะพร้าวแก้ว ทุเรียนทอด ข้าวเกรียบฝัก มะขามแก้ว มังคุดกวน เงาะกวน ข้าวเกรียบผลไม้ ถั่วเคลือบ ทองม้วน ปัจจุบันมีนางพยอม คงเกื้อ เป็นแกนนำกลุ่ม

(2) กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน

เป็นเครือข่ายของวิสาหกิจชุมชนโครงการเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ มีนายทรงวุฒิ มังคลา เป็นประธานกลุ่ม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มหันมาทำการเกษตรแบบอินทรีย์ ลดการพึ่งพิงสารเคมี และยึดถือแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในการทำ การเกษตร กิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ ท่องเที่ยวสวนมังคุดร้อยปี ศูนย์เรียนรู้และผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพและถ่ายทอดวิธีการผลิตมะนาวนอกฤดูในแปลงซีเมนต์

4.2 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและนักท่องเที่ยว

ปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางส่วนใหญ่เป็นลักษณะการแสดงหรือให้ ความรู้การเกษตร โดยรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญต่อธุรกิจการท่องเที่ยวของ อำเภอข้างกลาง คือ การให้ความรู้และรู้ทางในการทำธุรกิจการเกษตร ที่สามารถสร้างรายได้ จากนักท่องเที่ยวกลุ่มศึกษาดูงาน นอกจากนี้ กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบนั้นหลากหลายต่าง ๆ ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทที่พัก ได้แก่ เขาเหมมนีสอร์ท และท่าแพรีสอร์ท เป็นธุรกิจเกี่ยวเนื่องที่ สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มเกษตรกร โดยที่ลูกค้าของรีสอร์ท เยี่ยมชม กิจกรรมการเกษตรและซื้อสินค้าของกลุ่มเกษตรกร

4.3 จุดแข็งจุดอ่อนของการท่องเที่ยวข้างกลางในปัจจุบัน

ในแง่ของธุรกิจการท่องเที่ยวที่เป็นจุดแข็งในปัจจุบัน ได้แก่ มีผลิตภัณฑ์ชุมชนที่ หลากหลาย เกษตรกรมีประสบการณ์ศึกษาดูงาน มีเครือข่ายเกษตรกรจำนวนมาก เยี่ยมชม ได้ตลอดทั้งปี มีกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวหลากหลาย และมีที่พักนักท่องเที่ยวที่มีมาตรฐาน ส่วนจุดอ่อน ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ยังไม่มีชื่อเสียงเมื่อเทียบกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในภาค กลาง

ตารางที่ 4.13 สรุปพลวัตการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง

| ช่วงเวลา | การเติบโตของการท่องเที่ยว | เหตุการณ์สำคัญ | นักท่องเที่ยว |
|-----------------------|--|--|--|
| 1. พ.ศ. 2535 – 2539 | เป็นยุคที่ทำให้เกิดการก่อตัวของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในช่วงนี้เกิดกิจกรรม ศึกษา ดูงานระหว่างเครือข่ายเกษตรกร | การรวมกลุ่มเกษตรกร และการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตร เริ่มมีกิจการศึกษาดูงานที่เป็นปัจจัยให้มีการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร | มีเฉพาะเครือข่ายเกษตรกร |
| 2. พ.ศ. 2540 – 2542 | อำเภอข้างกลางมีการดำเนินเกษตร งานท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นทางการ มีการศึกษาดูงานของเกษตรกร และเริ่มมีกลุ่มนักท่องเที่ยวทั่วไป แหล่งท่องเที่ยวเป็นการรวมกลุ่มของเกษตรกร | เกษตรกร ภาคเอกชนและหน่วยงานส่วนกลางเข้ามาร่วมผลักดันให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว | มีเครือข่ายและนักท่องเที่ยวทั่วไปเพิ่มขึ้น ปีละ 12,000 คน |
| 3. พ.ศ. 2543 – 2546 | มีแหล่งท่องเที่ยวของภาคเอกชนเกิดขึ้นหลายแห่ง (ร้านอาหาร และที่พัก) | เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ได้รับรางวัลต่าง ๆ เกษตรกร และภาคเอกชนตื่นตัวในเรื่องการท่องเที่ยว | ประเภทของนักท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย มีผู้มาเยือนประมาณปีละ 30,000 คน |
| 4. พ.ศ. 2547-ปัจจุบัน | เป็นยุคการท่องเที่ยวดังจุดอิมิตัว เอกชนหลายราย เลิกกิจการ แต่ยังคงเหลือการท่องเที่ยวรูปแบบศึกษาดูงานของเครือข่ายเกษตรกร และการเยี่ยมชมฟาร์มต่าง ๆ | ภาวะธุรกิจการท่องเที่ยวของอำเภอข้างกลางอิมิตัว เกษตรกร เริ่มให้ความสำคัญน้อยลง มีแหล่งท่องเที่ยวของเอกชน บางแห่งเลิกกิจการ | จำนวนผู้มาเยือนค่อนข้างคงที่ ปีละ 23,500 คน |

จากตารางที่ 4.13 การท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางเริ่มจากการรวมกลุ่มของเกษตรกรเพื่อแก้ปัญหาอาชีพการเกษตร กระทั่งกลายเป็นที่ศึกษาดูงานของเครือข่ายเกษตรกร และมีทั้งภาคเอกชนและภาครัฐให้การส่งเสริมอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2540 กระทั่งช่วง พ.ศ. 2543 การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางมีชื่อเสียง และเริ่มถึงภาวะอิมิตัว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547

การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

ผลการศึกษาในหัวข้อนี้นำเสนอ ทรัพยากรเกษตรที่ใช้ในแหล่งท่องเที่ยว การใช้ทรัพยากรเกษตรในช่วงริเริ่มการท่องเที่ยว ลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงริเริ่มการท่องเที่ยว (2540 – 2542) ลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน และการใช้ทรัพยากรเกษตรแต่ละประเภทเพื่อการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

1. ทรัพยากรเกษตรที่ใช้ในแหล่งท่องเที่ยว

ปัจจุบัน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง มีจำนวน 11 แห่ง แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทใดบ้าง และมากน้อยอย่างไรนั้น เป็นไปตามลักษณะผลผลิตทางการเกษตรหรือเป้าหมายด้านการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง

จากการศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง พบว่า แหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งมีทรัพยากรเกษตรแต่ละประเภทมากน้อยต่างกัน เช่น ที่ดิน และแรงงานครัวเรือน เป็นต้น และได้หมายความว่าทรัพยากรเกษตรประเภทใดที่มีจำนวนมาก จะมีการใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทนั้นเพื่อการท่องเที่ยวจำนวนมากด้วย การพิจารณาการใช้ทรัพยากรเกษตรแต่ละประเภท พิจารณาจากความสำคัญหรือบทบาทของทรัพยากรเกษตรประเภทนั้น ๆ ต่อผลผลิตหรือเป้าหมายทางการเกษตรของแหล่งเที่ยวนั้น ๆ การใช้ทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางที่เห็นได้ชัด ครอบคลุมทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่อยู่ภายในระบบฟาร์มและระบบชุมชน ได้แก่

(1) ที่ดิน เป็นพื้นที่ที่เจ้าของฟาร์ม หรือที่ทำการของกลุ่มเกษตรกร หรือผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งครอบครองสำหรับใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร ซึ่งอาจจะมีการใช้ประโยชน์เพียงบางส่วน

(2) น้ำ เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ภายในฟาร์ม ได้แก่ สระน้ำ บ่อน้ำ สายน้ำ น้ำบาดาล

(3) วัสดุอินทรีย์จากธรรมชาติและการเกษตร เป็นทรัพยากรเกษตรประเภทปุ๋ยที่ผลิตขึ้นเอง หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติที่มีอยู่ภายในฟาร์ม

(4) แรงงาน เป็นแรงงานภายในครอบครัวที่รวมถึงเครือญาติ สมาชิกกลุ่มเกษตรกร และแรงงานในชุมชน

(5) ความรู้การเกษตร เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเทคโนโลยีสมัยใหม่การเกษตร

(6) ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ในระบบนิเวศน์ของฟาร์ม ที่เป็นประโยชน์ต่อการผลิตทางการเกษตร

(7) วัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ฟืน ไม้ก่อสร้างโรงเรือน เป็นต้น

(8) เครื่องขยายการเกษตร เป็นเครื่องขยายเกษตรกร ที่รวมถึงชมรม หรือองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อประโยชน์ต่อการผลิตหรือวัตถุประสงค์ของฟาร์ม

จากการรวบรวมข้อมูล ทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ มีความสำคัญต่อการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะการผลิตหรือวัตถุประสงค์ทางการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง กล่าวคือ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรประเภทเพาะเห็ดเน้นการใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทแรงงาน และวัสดุในท้องถิ่น แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรประเภทเลี้ยงผึ้งเน้นใช้ทรัพยากรเกษตรด้านความหลากหลายทางชีวภาพ แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรประเภทรีสอร์ทเน้นการใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทที่ดินและน้ำเพื่อใช้ในการสร้างสวนผลไม้รอบ ๆ รีสอร์ทสำหรับให้นักท่องเที่ยวได้เดินชม และสามารถเก็บกินผลไม้ต่าง ๆ ได้ตามฤดูกาล การใช้ทรัพยากรเกษตรที่สำคัญของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่าง ๆ สรุปดังตารางที่ 4.14

ตารางที่ 4.14 การใช้ทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในอำเภอช้างกลาง

| แหล่งท่องเที่ยว | ทรัพยากรเกษตรที่สำคัญ |
|----------------------------------|---|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดช้างกลาง | แรงงานสตรี เทคโนโลยีการเกษตร วัสดุในท้องถิ่น |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์ ฯ | ที่ดิน น้ำ แรงงาน เทคโนโลยีการเกษตร เครื่องขยายเกษตรกร |
| 3. กลุ่มนาวา ฯ | ที่ดิน เทคโนโลยีการเกษตร เครื่องขยายเกษตรกร |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียง ฯ | ที่ดิน น้ำ วัสดุอินทรีย์ในท้องถิ่น เครื่องขยายเกษตรกร เทคโนโลยีการเกษตร |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งคลองปึกเหนือ | เทคโนโลยีการเกษตร ความหลากหลายทางชีวภาพ |
| 6. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย | เทคโนโลยีการเกษตร ความหลากหลายทางชีวภาพ |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มโนนหิน | เทคโนโลยีการเกษตร ความหลากหลายทางชีวภาพ |
| 8. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร | แรงงานแม่บ้าน เครื่องขยายเกษตรกร วัสดุในท้องถิ่น(ผลผลิตเกษตร) |
| 9. เขาเหมนรีสอร์ท | ที่ดิน น้ำ |
| 10. เรือนผักกูด | เครื่องขยายเกษตรกร วัสดุในท้องถิ่น(ผักพื้นบ้าน) |
| 11. ศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรง | เทคโนโลยีการเกษตร ความหลากหลายทางชีวภาพ |

ที่มา : การสัมภาษณ์แกนนำของแหล่งท่องเที่ยว และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

2. ลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงริเริ่มการท่องเที่ยว (2540 – 2542)

เมื่อชุมชนเริ่มมีการตื่นตัวต่อการใช้อาชีพการเกษตรให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้นำภาคเอกชน ได้มีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ชื่อเรือนผักกูด ให้เป็นศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว ซึ่งในขณะนั้นเป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ กิจกรรมการท่องเที่ยวในช่วงแรกมีการพัฒนาพื้นที่บริเวณศูนย์แห่งนี้ให้เป็นแหล่งศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมการเกษตรที่สร้างขึ้นมาเพื่อการศึกษาดูงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ การทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ปลูกผัก เพาะเห็ด และเลี้ยงผึ้ง กล่าวได้ว่าในช่วงริเริ่มของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลาง การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเริ่มเกิดขึ้นบริเวณศูนย์ ฯ แห่งนี้ ส่วนกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่นำเสนอต่อผู้ที่มาเยือนอำเภอช้างกลาง จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ น้ำตกท่าแพ เขาเหมนรี สอर्थ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ได้แก่ วัดมะนาวหวาน และวัดสวนขัน

ต่อมาเมื่อภาครัฐเข้ามาส่งเสริมให้อำเภอช้างกลางเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากขึ้น กิจกรรมการเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในอำเภอช้างกลาง ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่เน้นการศึกษาดูงาน เป็นการใช้อาชีพการเกษตรของของในชุมชนที่มีอยู่แล้ว ทั้งฟาร์มของเกษตรกรรายเล็ก และผู้ประกอบการรายใหญ่ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงนี้เป็นลักษณะให้ผู้มาเยือนเยี่ยมชมกิจกรรมการเกษตร กิจกรรมการเกษตรที่ได้รับการส่งเสริมให้เยี่ยมชมในช่วงนี้ ได้แก่ ฟาร์มนกยูง โพรงผึ้งไทย แปลงดอกดาหลา ฟาร์มเพาะเห็ด ฟาร์มปลาแรด และฟาร์มดอกหน้าวัว

ในการศึกษาการใช้ทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวนั้น เป็นการศึกษาปัจจัยที่ใช้ในการผลิตทางการเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่อำเภอช้างกลาง ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอช้างกลางนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว ทรัพยากรเกษตร ได้แก่ ที่ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ แรงงาน เครือข่ายเกษตรกร ความรู้การเกษตร ตลอดจนวัสดุและพันธุ์พืชต่าง ๆ ในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้พิน ผลไม้ และ ผักพื้นบ้านที่แหล่งท่องเที่ยว นำมาใช้เพื่อการเกษตรหรือนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง ทรัพยากรเกษตรในที่นี้ยังรวมถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ การเกษตร และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่เป็นศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สำหรับการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในช่วงริเริ่มการท่องเที่ยว (ช่วงปี 2540 – 2542) มีลักษณะดังนี้

(1) พัฒนารีสอร์ทให้เป็นที่รองรับนักท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกิจกรรม การเกษตรบริเวณพื้นที่รีสอร์ท มีการพัฒนาพื้นที่ใกล้เคียงรีสอร์ทซึ่งเดิมเป็นสวนยาง ให้เป็นสวน ผลไม้ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสโดยตรง ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรเกษตรในระดับสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติ การเกษตร

(2) ส่งเสริมกลุ่มเกษตรกรให้แปรรูปผลผลิตการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการใช้ ทรัพยากรเกษตรประเภทเครือข่ายเกษตรกร

(3) พัฒนากิจกรรมของฟาร์มเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ เป็นการเกษตรเพื่อการ สานิต และการจำหน่ายผลผลิตของฟาร์มให้นักท่องเที่ยว

การใช้ทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้น ยังคง ไม่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน แต่จะมีรูปแบบการจัดการที่เข้มแข็งมากขึ้น โดยเฉพาะเป็นการ บริหารจัดการในรูปแบบเครือข่ายที่ครอบคลุมทั้งระดับภายในอำเภอข้างกลาง และระหว่าง อำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช

3. ลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

การส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง มีทรัพยากรและกิจกรรมการเกษตรที่ ถูกนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว สามารถจำแนกตามประเภทกิจกรรมการเกษตรได้เป็น 3 กลุ่ม ใหญ่ ได้แก่ 1) กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผึ้ง 2) กิจกรรมและทรัพยากร เกษตรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเห็ด และ 3) กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวข้องกับเกษตร อินทรีย์ ดังต่อไปนี้

(1) กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงผึ้ง

ตารางที่ 4.15 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านการเลี้ยงผึ้งเพื่อการท่องเที่ยว

| กิจกรรม/ทรัพยากรเกษตร | การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว |
|--|---|
| <p><u>กิจกรรมการเกษตร</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ผลิตน้ำผึ้ง 2. เพิ่มผลผลิตสวนผลไม้จากผึ้ง 3. เลี้ยงผึ้งเพื่อทดแทนการทำลายผึ้งในระบบธรรมชาติ 4. ผลิตอุปกรณ์เลี้ยงผึ้ง | <ol style="list-style-type: none"> 1. สาคิตชั้นตอนต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงผึ้ง 2. จำหน่ายผลิตภัณฑ์น้ำผึ้งและอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้ง |
| <p><u>ทรัพยากรเกษตร</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. สวนผลไม้ 2. ความหลากหลายทางชีวภาพในแหล่งที่เลี้ยงผึ้ง <p><u>นิเวศ</u></p> | <ol style="list-style-type: none"> 1. ชมสวนผลไม้ บรรยากาศทางธรรมชาติ 2. ให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของผึ้งต่อระบบนิเวศ |

จากตารางที่ 4.15 ทรัพยากรเกษตรด้านการเลี้ยงผึ้งถูกใช้เพื่อการท่องเที่ยว ในกิจกรรม สาคิตชั้นตอนต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงผึ้ง จำหน่ายผลิตภัณฑ์น้ำผึ้งและอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้ง ชมสวนผลไม้ บรรยากาศทางธรรมชาติ และให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของผึ้งต่อระบบนิเวศ

(2) กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเห็ด

ตารางที่ 4.16 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านการผลิตเห็ดเพื่อการท่องเที่ยว

| กิจกรรม/ทรัพยากรเกษตร | การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว |
|--|---|
| <p><u>กิจกรรมการเกษตร</u></p> <p>1. ผลิตเห็ดเพื่อจำหน่าย เพาะเลี้ยงเห็ดหลากหลายชนิด ได้แก่ เห็ดหอม เห็ดหูหนู เห็ดนางฟ้า เห็ดฮังการี เห็ดเป๋าฮื้อ</p> <p>2. ผลิตอุปกรณ์และก้อนเพาะเชื้อเห็ดเพื่อจำหน่าย</p> | <p>1. สาธิตกิจกรรมและผลผลิตที่ได้</p> <p>2. ให้ความรู้</p> <p>3. จำหน่ายผลผลิตการเกษตร</p> |
| <p><u>ทรัพยากรเกษตร</u></p> <p>1. ไม้พิน (ไม้ยางพารา) ไม้ก่อสร้างโรงเรือน วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น</p> <p>2. แรงงานเกษตรสตรี</p> | <p>มิได้เป็นสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว แต่เป็นปัจจัยการผลิตที่ถูกใช้มากขึ้นเพื่อการท่องเที่ยว</p> |

จากตารางที่ 4.16 ทรัพยากรเกษตรด้านการผลิตเห็ดถูกใช้เพื่อการท่องเที่ยว ในกิจกรรมสาธิตกิจกรรมและผลผลิตที่ได้ ให้ความรู้ และจำหน่ายผลผลิตการเกษตร

(3) กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวข้องกับเกษตรอินทรีย์

ตารางที่ 4.17 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านเกษตรอินทรีย์เพื่อการท่องเที่ยว

| แหล่งท่องเที่ยว | กิจกรรม/ทรัพยากรเกษตร | การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว |
|--------------------------|---|--|
| 1. เรือนผักกูด | <u>กิจกรรมการเกษตร</u> | |
| | 1. อาหารผักพื้นบ้าน | - แสดง/สาธิตกิจกรรมการเกษตร |
| | 2. สินค้าแปรรูปการเกษตร | - ให้ความรู้ |
| | 3. เกษตรอินทรีย์ | - จำหน่ายสินค้าเกษตร |
| | 4. การอนุรักษ์ธรรมชาติ | |
| | 5. กิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียง | |
| | <u>ทรัพยากรเกษตร</u> | |
| | 1. สวนผัก สวนสมุนไพร | - ชมธรรมชาติที่สวยงาม |
| | 2. สภาพทางธรรมชาติ | - ให้ความรู้ สาธิต การทำเกษตร |
| | 2. กลุ่มแม่บ้าน เกษตรกรบ้านนา | <u>กิจกรรมการเกษตร</u> |
| 1. แปรรูปอาหารชนิดต่าง ๆ | | - สาธิตวิธีการทำอาหาร |
| <u>ทรัพยากรเกษตร</u> | | - เครื่องมืออุปกรณ์การแปรรูปที่เป็นภูมิปัญญา |
| 2. แรงงานสตรี | - ให้ความรู้ กิจกรรมและการจัดการองค์กรของ กลุ่มแม่บ้าน | |
| 3. นาваโกรฮัพ | <u>กิจกรรมการเกษตร</u> | |
| | 1. ผลิตปุ๋ยชีวภาพ | - สาธิตกิจกรรมและผลผลิตที่ได้ |
| | 2. ผลิตข้าวกล้อง | - ให้ความรู้เกษตรอินทรีย์ |
| | 3. ผลิตผักและข้าวไร่ | - จำหน่ายผลผลิตเกษตรอินทรีย์และการแปรรูป อาหาร |
| | 4. แปรรูปและผลิตอาหาร | |
| | <u>ทรัพยากรเกษตร</u> | |
| | 1. ดิน | - ให้ความรู้การจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อลด การใช้สารเคมี |
| | 2. น้ำ | |
| | 3. วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร | |
| | 4. ปุ๋ยอินทรีย์ | |

ตารางที่ 4.17 การใช้ทรัพยากรเกษตรด้านเกษตรอินทรีย์เพื่อการท่องเที่ยว (ต่อ)

| แหล่งท่องเที่ยว | กิจกรรม/ทรัพยากรเกษตร | การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว |
|--------------------|--|---|
| 4. เศรษฐกิจพอเพียง | <u>กิจกรรมการเกษตร</u> | |
| ชุมชนอินทรีย์ | 1. ผลิตปุ๋ยหมัก และน้ำสกัดชีวภาพ | - สาธิตกิจกรรมการทำปุ๋ยหมัก น้ำสกัดชีวภาพ และการปลูกมะนาวในปล่องบ่อซีเมนต์ |
| ซีเมนต์ | 2. ปลูกมะนาวในปล่องบ่อซีเมนต์ | |
| | 3. ทำเกษตรไร้นาสวนผสม | - ชมการทำเกษตรไร้นาสวนผสม - ให้ความรู้เกษตรอินทรีย์ - จำหน่ายต้นกล้ามะนาว |
| | <u>ทรัพยากรเกษตร</u> | |
| | 1. ดิน | - ให้ความรู้การฟื้นฟูทรัพยากรดินและน้ำ การแก้ปัญหาหน้าดินและน้ำเน่าเสีย คื่นชิวิต |
| | 2. น้ำ | |
| | 3. วัสดุอินทรีย์จากธรรมชาติและจากกิจกรรมการเกษตร | ให้กับผืนดินโดยการลดการใช้สารเคมี และหันมาทำการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพเพื่อฟื้นฟูสภาพดินที่เสื่อมโทรมลง |

จากตารางที่ 4.15 – 4.17 การเกษตรของอำเภอช้างกลางที่เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การเลี้ยงผึ้ง การเพาะเห็ด เมนูอาหารผักพื้นบ้าน และเกษตรอินทรีย์ อำเภอช้างกลางมีการใช้กิจกรรมและทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว สรุป ดังภาพที่ 4.25

| การเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว | กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว | การใช้ทรัพยากรเกษตร |
|----------------------------|---|--|
| การเลี้ยงผึ้ง | <ol style="list-style-type: none"> 1. จำหน่ายผลผลิตน้ำผึ้ง และอุปกรณ์เลี้ยงผึ้ง 2. ให้ความรู้การเพิ่มผลผลิตสวนผลไม้จากการเลี้ยงผึ้ง 3. สาธิตขั้นตอนการเลี้ยงผึ้ง | <ol style="list-style-type: none"> 1. สวนผลไม้และผลผลิตผลไม้ 2. ผลผลิตน้ำผึ้ง 3. ความรู้ด้านการเกษตร 4. แรงงานเกษตรกรในพื้นที่ |
| การเพาะเห็ด | <ol style="list-style-type: none"> 1. จำหน่ายผลผลิตเห็ดชนิดต่าง ๆ อุปกรณ์และก้อนเพาะเชื้อเห็ด 2. ให้ความรู้การเพาะเลี้ยงเห็ดหลายชนิด 3. สาธิตการผลิตเห็ดในบางขั้นตอน 4. แนะนำธุรกิจเพาะเห็ด | <ol style="list-style-type: none"> 1. ไม้ฟืน และวัสดุเพาะเห็ดในท้องถิ่น 2. ผลผลิตเห็ด 3. แรงงานสตรีในชุมชน |
| อาหารผักพื้นบ้าน | <ol style="list-style-type: none"> 1. จำหน่ายอาหารผักพื้นบ้านหลากหลายเมนู 2. ให้ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของผักพื้นบ้าน | <ol style="list-style-type: none"> 1. ผักพื้นบ้านหลากหลายชนิด 2. ภูมิปัญญาผักพื้นบ้าน |
| เกษตรอินทรีย์ | <ol style="list-style-type: none"> 1. สาธิตการแปรรูปวัตถุดิบทางการเกษตร 2. ให้ความรู้เกษตรอินทรีย์/ชีวภาพ 3. ให้ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง | <ol style="list-style-type: none"> 1. ความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ฟาร์มเพื่อการสาธิต 2. แรงงานเกษตร และภูมิปัญญา 3. ผลผลิตเพื่อการสาธิต |

ภาพที่ 4.25 กิจกรรมการท่องเที่ยวและการใช้ทรัพยากรเกษตร

จากภาพที่ 4.25 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สำคัญในอำเภอช้างกลางที่มีการนำทรัพยากรเกษตรมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง ประกอบด้วยฟาร์มเพาะเห็ด ฟาร์มเลี้ยงผึ้ง และฟาร์มปลูกพืชผักแบบเกษตรอินทรีย์ นอกจากนี้ มีการนำทรัพยากรเกษตรประเภทผักพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ มาแปรรูปเป็นอาหารหลากหลายเพื่อสร้างจุดเด่นทางการท่องเที่ยวของอำเภอช้างกลาง แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ เริ่มจากการสาธิตหรือให้ความรู้ทางการเกษตรแก่ผู้มาเยือน และการจำหน่ายผลผลิต นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายอุปกรณ์การผลิตทางการเกษตรในแหล่งท่องเที่ยวฟาร์มเลี้ยงผึ้งและฟาร์มเพาะเห็ด ส่วนทรัพยากรเกษตรที่นำมาใช้กับกิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้ สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ ผลผลิตของฟาร์ม ความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นปัจจัยการผลิตของฟาร์ม และแรงงานเกษตร

4. การใช้ทรัพยากรเกษตรแต่ละประเภทเพื่อการท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวใดมีการใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทใดเพื่อการท่องเที่ยวบ้างนั้น มีความสัมพันธ์กับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและประเภทการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ ซึ่งในปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางแต่ละแห่งจะเน้นนำเสนอกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในรูปแบบการสาธิต/การใช้ความรู้ การจำหน่ายผลผลิต และการให้ลู่ทางธุรกิจการเกษตร สรุปดังตารางที่ 4.18 โดยจำแนกการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเป็น 2 ลักษณะ คือ ใช้และไม่ใช้ โดยที่ใช้หมายถึง เป็นทรัพยากรเกษตรที่ต้องใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง ส่วนไม่ใช้หมายถึงเป็นทรัพยากรเกษตรที่ใช้ในกิจกรรมการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว แต่มิได้นำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง

ตารางที่ 4.18 การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่ง

| แหล่งท่องเที่ยว | ประเภททรัพยากรเกษตรที่ใช้เพื่อการท่องเที่ยว | | | | | | | | รูปแบบกิจกรรม ท่องเที่ยว |
|----------------------------------|---|--------|--------|---------------|----------|---------------|-----------|-----------------|-----------------------------|
| | ที่ดิน | น้ำ | แรงงาน | วัสดุอินทรีย์ | ความรู้ฯ | ความหลากหลายฯ | เครือข่าย | วัสดุในท้องถิ่น | |
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | ใช้ | ไม่ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, จำหน่ายผลผลิต |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์ ฯ | ใช้ | ไม่ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, จำหน่ายผลผลิต |
| 3. กลุ่มนาวา ฯ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, ให้ความรู้ |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียง ฯ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, ให้ความรู้ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย คลอง ฯ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, ให้ความรู้ |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, ให้ความรู้ |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มโนนหิน | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, ให้ความรู้ |
| 8. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, จำหน่ายผลผลิต |
| 9. เขามะเหม็นรีสอร์ท | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | สาธิต |
| 10. เรือนผักกูด | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ไม่ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ให้ความรู้ |
| 11. ศูนย์เรียนรู้ยุวชนผึ้งโพรง ฯ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | ใช้ | สาธิต, ให้ความรู้ |

* ใช้ หมายถึง เป็นทรัพยากรเกษตรที่ใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง

* ไม่ใช้ หมายถึง เป็นทรัพยากรเกษตรที่ใช้ในกิจกรรมการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวแต่ไม่ได้นำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวโดยตรง

ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอ ข้างกลาง

การนำเสนอผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในอำเภอข้างกลาง ประกอบด้วยภาพรวมการเกษตรของอำเภอข้างกลางก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างเป็นทางการ (พ.ศ. 2535 – 2539) การเกษตรของอำเภอข้างกลางในปัจจุบัน และการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

1. การเกษตรก่อนการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (พ.ศ. 2535 – 2539)

การเกษตรของอำเภอข้างกลางช่วง ปี พ.ศ. 2535 – 2539 พึ่งพาพืชเศรษฐกิจหลัก คือ ยางพารา และสวนผลไม้ ต่อมาพืชเศรษฐกิจดังกล่าว ได้ลดบทบาทลงไปบ้างเนื่องจากการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรต่าง ๆ มากมาย โครงสร้างการเกษตรเริ่มเปลี่ยนไปพึ่งพากิจกรรมการผลิตอื่น ๆ จนมีชื่อเสียงกลายเป็นแหล่งศึกษาดูงาน และเป็นปัจจัยผลักดันให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรประมาณ ปี พ.ศ. 2540 ในช่วงปี พ.ศ. 2535 – 2539 ก่อนมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอข้างกลางมีกิจกรรมการเกษตรลักษณะดังนี้

1.1 กิจกรรมการผลิต

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของอำเภอข้างกลางเป็นพื้นที่ราบเชิงเขา แถบบริเวณเทือกเขาหลวงแนวทางทิศตะวันออกพื้นที่เป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์มีป่าไม้ภูเขา สายน้ำ ตลอดแนวเขา กิจกรรมการเกษตรที่สำคัญในช่วงนี้คือ การปลูกยางพารา โดยแบ่งกิจกรรมการเกษตรของอำเภอข้างกลางได้ 2 ลักษณะ คือ (1) ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบเชิงเขา พื้นที่ส่วนนี้ใช้ปลูกยางพารา และทำสวนผลไม้ และ (2) ลักษณะภูมิประเทศที่ราบลุ่ม พื้นที่ส่วนนี้ลาดเทจากเชิงเขานครศรีธรรมราช ได้แก่บริเวณที่เรียกว่า เขาหมอน เขาธง เขาฉาน พื้นที่ส่วนนี้ใช้ทำสวนผลไม้ ได้แก่ ทุเรียน เงาะ มังคุด ลางสาด ลองกอง มะพร้าว สวนยาง และเลี้ยงสัตว์ ในอดีตพื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ปลูกยางพารา ต่อมาพื้นที่สวนผลไม้ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด ลองกอง และเงาะ นิยมปลูกกันมากขึ้น แต่ยังเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญรองจากยางพารา

ด้านการเลี้ยงสัตว์และการประมง ประเภทของสัตว์เลี้ยง ได้แก่ โค กระบือ สุกร ไก่พันธุ์พื้นเมือง ไก่ไข่ ไก่เนื้อ และเป็ด ส่วนสัตว์น้ำที่เพาะเลี้ยง ได้แก่ ปลาแรด ปลาดุก ปลาตะเพียน ปลาดุก และปลานิล ทั้งนี้การเลี้ยงสัตว์และเลี้ยงปลาเป็นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริม

1.2 กิจกรรมการแปรรูปและการผลิตอื่น ๆ

ด้านการแปรรูปอาหาร ได้แก่ การทำขนมไทยจากผลิตทางการเกษตร และการแปรรูปกาแฟ ส่วนอุตสาหกรรมแปรรูประดับชุมชน ได้แก่ โรงงานผลิตยางรมควัน ซึ่ง ก่อนปี 2539 มีอยู่จำนวน 2 แห่ง นอกจากนั้น ในช่วงนี้ยังมีกิจกรรม การเลี้ยงผึ้งโพรงไทย และการเพาะเห็ดหอม

1.3 กิจกรรมการให้บริการ

อำเภอช้างกลางมีชื่อเสียงเกี่ยวกับมีกิจกรรมการให้บริการทางการเกษตรมาตั้งแต่ก่อนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การให้บริการทางการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ มีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร ได้แก่ พืชผัก ผลไม้ ยางพารา ไม้ดอกไม้ประดับ การผลิตเห็ดหอม การเลี้ยงปลาน้ำจืด การเลี้ยงผึ้งโพรงไทย การเลี้ยงผึ้งพันธุ์ การพัฒนาการเกษตรที่ใช้เทคนิคจุลินทรีย์ชีวภาพหรือเกษตรอินทรีย์ เทคนิคจุลินทรีย์ชีวภาพในการพัฒนาการเกษตร และการพัฒนาไม้ผลเพื่อการส่งออก ได้แก่ มังคุด และทุเรียน

กล่าวโดยย่อ ลักษณะการเกษตรของอำเภอช้างกลางก่อนมีท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีกิจกรรมการเกษตรหลายประเภทที่ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา ได้แก่ การเลี้ยงผึ้ง เกษตรอินทรีย์ และการเพาะเห็ด

2. การเกษตรของอำเภอช้างกลางในปัจจุบัน

โดยภาพรวม การเกษตรของอำเภอช้างกลางหลัง ปี พ.ศ. 2539 หรือหลังจากที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร การเกษตรของอำเภอช้างกลางยังคงพึ่งพาพืชเศรษฐกิจหลัก คือ ยางพารา และสวนผลไม้ เช่นเดียวกับก่อนที่มีการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร แต่ที่มีการเปลี่ยนแปลงหลังจากมีการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ เกิดการขยายตัวกิจกรรมการผลิต การแปรรูป และการให้บริการทางการเกษตรในรูปแบบที่หลากหลาย ดังนี้

2.1 กิจกรรมการผลิต

การปลูกพืชเศรษฐกิจ อันได้แก่ ยางพารา และผลไม้ ได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง โดยที่พื้นที่ปลูกยางพาราเพิ่มขึ้น อันเนื่องจากราคายางพาราที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่พื้นที่สวนผลไม้ลดลง อันเนื่องจากเกษตรกรหลายรายได้ปรับเปลี่ยนจากพืชเชิงเดี่ยวเป็นสวนผสม และยังมีกิจกรรมการเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ เพื่อให้เกิดรายได้เสริมการทำสวนผลไม้ ส่วนการทำนาลดลง เนื่องจากเกษตรกรบางส่วนได้เปลี่ยนพื้นที่นาไปใช้ปลูกยางพารา หรือทำกิจกรรมการเกษตรที่ให้ผลตอบแทนเร็ว โดยเฉพาะการปลูกผัก (สำนักงานเกษตรอำเภอช้างกลาง, 2552)

ด้านการเลี้ยงสัตว์ หลังจากอำเภอข้างกลางมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร กิจกรรมด้านการเลี้ยงสัตว์และการประมง มีปริมาณลดลง โดยเฉพาะการเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นอาชีพหลักมีจำนวนน้อยลงมาก ประเภทของสัตว์เลี้ยง ยังคงเป็น โค กระบือ สุกร ไก่พันธุ์พื้นเมือง ไก่ไข่ ไก่เนื้อ และเป็ด ส่วนสัตว์น้ำที่เพาะเลี้ยง ยังคงเป็น ปลาแรด ปลาดุกเพียน ปลาดุกและปลานิล (สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง, 2552)

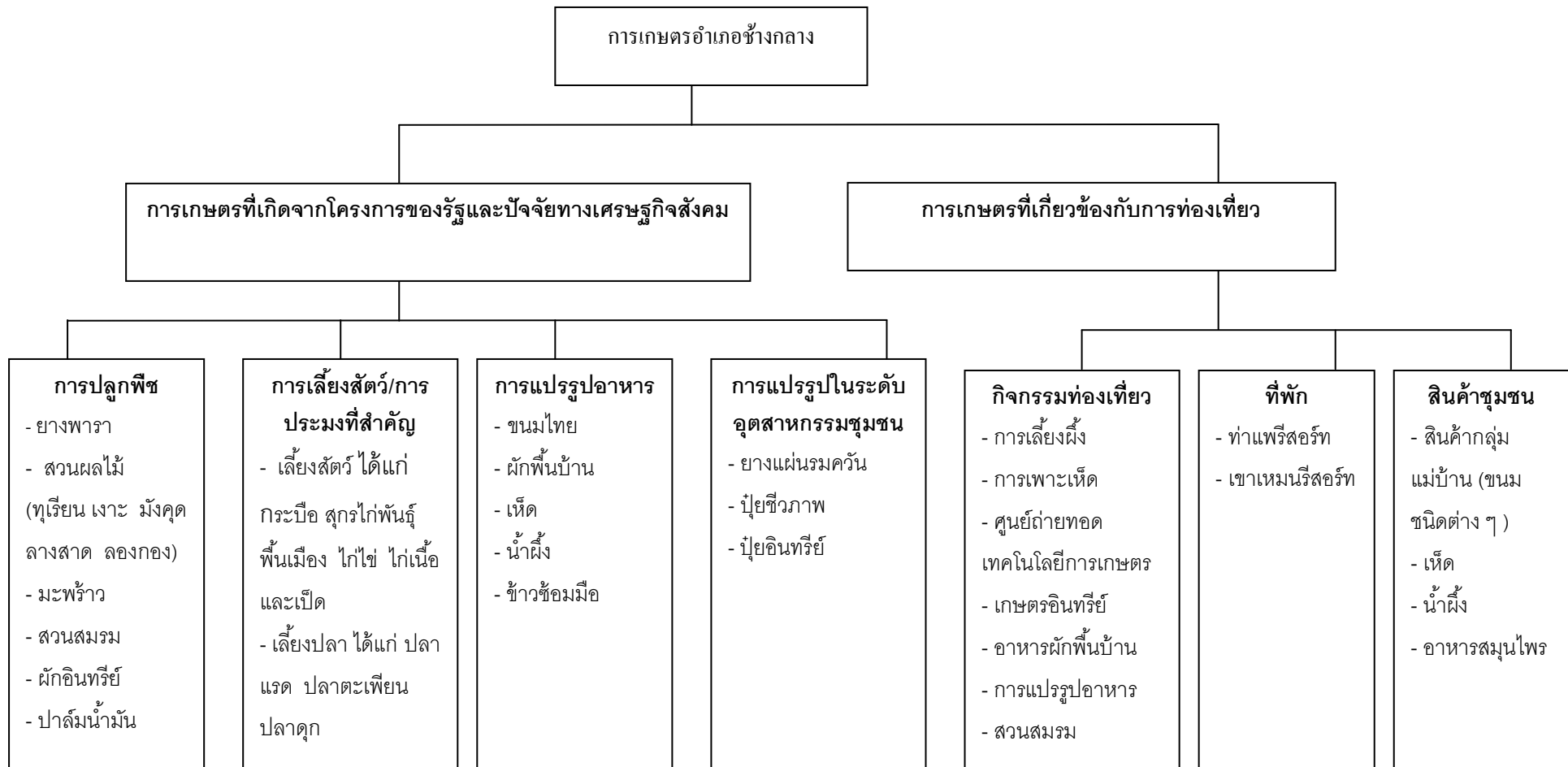
2.2 กิจกรรมการแปรรูปและการผลิตอื่น ๆ

ปัจจุบัน มีกิจกรรมด้านการแปรรูปอาหารและการผลิตทางการเกษตรอื่น ๆ เกิดขึ้นมากมาย ประกอบกับการส่งเสริมการเกษตรของภาครัฐ ส่งผลให้การเกษตรของอำเภอข้างกลางเกิดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของอาชีพภาคเกษตร ได้แก่ กลุ่มชนมไทย กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรบ้านนา กลุ่มทำขนมบ้านนาปรอด กลุ่มนาวาโกรธัพ (ข้าวซ้อมมือ) กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน กลุ่มผลิตเห็ด กลุ่มผ้าบาติก กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์ กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มสวนชั้นเกษตรยั่งยืน กลุ่มสวนยางนาบอน และกลุ่มยาสมุนไพร ส่วนอุตสาหกรรมแปรรูประดับชุมชน ได้แก่ โรงงานผลิตยางรมควัน ซึ่งปัจจุบันมีจำนวน 5 โรง (สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง, 2552)

2.3 กิจกรรมการให้บริการ

ปัจจุบันกิจกรรมการให้บริการมีการขยายตัวมากขึ้น ทั้งกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่พัก และการจำหน่ายสินค้าชุมชน โดยมีกลุ่มเกษตรกรให้บริการนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม จำนวน 9 แห่ง และที่พักสำหรับการศึกษาดูงานด้านการเกษตรจำนวน 2 แห่ง ส่วนสินค้าชุมชนนั้นมีจำหน่ายที่กลุ่มเกษตรกรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวและที่พักนักท่องเที่ยว

โดยสรุป โครงสร้างการเกษตรของอำเภอข้างกลาง มีการพึ่งพาพืชเศรษฐกิจหลัก คือ ยางพารา เรื่อยมากระทั่งปัจจุบัน สิ่งเปลี่ยนแปลงหลังจากมีการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอข้างกลางมีการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรต่าง ๆ มากมาย อันเนื่องจากการส่งเสริมศูนย์ถ่ายทอดความรู้การเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ ทั้งในระดับอำเภอ ระดับตำบล และระดับกลุ่มเกษตรกรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรมีอาชีพการเกษตรที่หลากหลาย โดยเฉพาะ การเลี้ยงผึ้ง เกษตรอินทรีย์ และการเพาะเห็ด และกิจกรรมการเกษตรเหล่านี้ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นอันเนื่องมาจากเกษตรต้องการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร การเกษตรของอำเภอข้างกลางในปัจจุบัน มีทั้งที่เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว โครงการต่าง ๆ ของรัฐ และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม สรุปดังภาพที่ 4.26



ภาพที่ 4.26 โครงสร้างกิจกรรมการเกษตรอำเภอข้างกลางในปัจจุบัน

จากภาพที่ 4.26 กิจกรรมการเกษตรที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่มีเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร สรุปดังตารางที่ 4.19

ตารางที่ 4.19 กิจกรรมการเกษตรที่มีเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

| การเกษตร | กิจกรรมการเกษตรที่มีเพิ่มมากขึ้น |
|-----------------|---|
| 1. การผลิต | - สวนสมรม - ผักอินทรีย์ |
| 2. การแปรรูป | - ขนมไทย - ผักพื้นบ้าน - เห็ด - น้ำผึ้ง - ข้าวซ้อมมือ |
| 3. การให้บริการ | - การเลี้ยงผึ้ง - การเพาะเห็ด - ศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร - เกษตรอินทรีย์ - อาหารผักพื้นบ้าน - การแปรรูปอาหาร - สวนสมรม |

ที่มา : การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

3. การเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรเกษตรของท้องถิ่น มิใช่เฉพาะทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรของเกษตรกรหรือฟาร์มอื่น ๆ ในอำเภอข้างกลาง ซึ่งมีใช้แหล่งท่องเที่ยว การนำเสนอผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การเกษตรที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการท่องเที่ยว ดังต่อไปนี้

3.1 การเกษตรที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการท่องเที่ยว

จากตารางที่ 4.19 ในการสัมภาษณ์เกษตรกรที่มีได้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และเกษตรกรที่เกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยว (สมาชิกกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว) ได้จำแนกกิจกรรมการเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเป็น 2 ลักษณะ คือ เป็นกิจกรรมการเกษตรที่ดำเนินการขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ทางการท่องเที่ยวโดยตรง และกิจกรรมการเกษตรที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวโดยเกิดจากการเผยแพร่เทคโนโลยีการเกษตรโดยกิจกรรมท่องเที่ยว สรุปดังตารางที่ 4.20

ตารางที่ 4.20 ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการเกษตรที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการท่องเที่ยว

| การเกษตรที่เพิ่มขึ้น | ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่าง (แหล่งข้อมูล) |
|-----------------------|---|
| 1. สวนสมรม | ส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นการเกษตรที่มีมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่ที่เพิ่มมากขึ้น เป็นผลมาจากความตื่นตัวในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง และความรู้ในเรื่องเกษตรผสมผสาน ส่วนการท่องเที่ยวที่มีผลต่อการเพิ่มขึ้นของสวนสมรมไม่มากนัก มีบ้างที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากเข้าไปดูเกษตรสมรมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว (สมาชิกกลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพและปลุกมะนาวในปล้องซีเมนต์ โครงการเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์) |
| 2. การผลิตผักอินทรีย์ | เป็นผลมาจากมีการถ่ายทอดความรู้ของศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตร โดยเฉพาะการเข้าไปดูงานของกลุ่มเกษตรกรที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว (สมาชิกกลุ่มปุ๋ยหมักชีวภาพและปลุกมะนาวในปล้องซีเมนต์ โครงการเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์) |
| 3. ขนมไทย | เป็นกิจกรรมของกลุ่มแม่บ้าน ที่ต้องการหารายได้เสริมจากการท่องเที่ยว (สมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรสายใยรักแห่งครอบครัว บ้านนา) |
| 4. ผักพื้นบ้าน | ชาวบ้านกินผักพื้นบ้านอยู่แล้ว ต่อมาแหล่งท่องเที่ยวเรือนผักกูดทำให้ผักกูดของข้างกลางมีชื่อเสียงมากขึ้น (เกษตรกรทั่วไป 2 ราย และสมาชิกกลุ่มนาวาโกรธัพ และโครงการเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์) |
| 4. การผลิตเห็ด | ชาวบ้านต้องการมีรายได้เสริมจากการทำสวนยาง สวนผลไม้ เป็นธุรกิจที่ลงทุนไม่มาก ส่วนการท่องเที่ยวมีส่วนทำให้การผลิตเห็ดแพร่หลายในข้างกลางมากขึ้น (สมาชิกกลุ่มชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง) |
| 5. การเลี้ยงผึ้ง | มีการเลี้ยงผึ้งมาก่อนหน้านี้ การท่องเที่ยวช่วยกระตุ้นให้มีการพัฒนาวิธีการเลี้ยง และมีการศึกษาดูงาน (สมาชิกกลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย บ้านคลองปึกเหนือ และศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย) |
| 6. ข้าวซ้อมมือ | ทำขึ้นมาเพียงกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อสาธิตให้นักท่องเที่ยวดู (เกษตรกรทั่วไป 1 ราย และสมาชิกกลุ่มนาวาโกรธัพ) |
| 7. ศูนย์ถ่ายทอด ฯ | ปัจจุบันมีศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรหลายแห่งในข้างกลาง ใช้เป็นที่บรรยายให้ความรู้ การเกษตรแก่นักท่องเที่ยว(เกษตรกรทั่วไป 2 ราย สมาชิกกลุ่มนาวาโกรธัพ กลุ่มชุมชนคนรักเห็ด และกลุ่มเกษตรอินทรีย์) |

จากตารางที่ 4.20 ความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับการเกษตรที่เพิ่มขึ้นเนื่องจากการท่องเที่ยว กิจกรรมการเกษตรที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวที่เห็นเด่นชัด ได้แก่ ศูนย์ถ่ายทอด

เทคโนโลยีการเกษตร ส่วนกิจกรรมการเกษตรอื่น ๆ นั้น มีการดำเนินการมาก่อนหน้านี้แล้ว และเกษตรกรในข้างกลางคิดว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวมีส่วนกระตุ้นให้กิจกรรมการเกษตรเหล่านี้เพิ่มขึ้น โดยการท่องเที่ยวเป็นกลไกในการเผยแพร่เทคโนโลยีการเกษตรเหล่านี้

สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการเพิ่มขึ้นของการเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยว นั้น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นแกนนำของแหล่งท่องเที่ยวได้ให้ข้อมูลที่เห็นชัดขึ้นในแง่ของปริมาณการเกษตรที่เพิ่มขึ้นที่เห็นได้ชัด ได้แก่ การเพาะเห็ด การทำเกษตรอินทรีย์ และการเลี้ยงผึ้ง สรุปดังตารางที่ 4.21

ตารางที่ 4.21 การเกษตรที่เพิ่มขึ้นจากการท่องเที่ยว

| การเกษตรที่เพิ่มขึ้น | อิทธิพลของการท่องเที่ยว | ผู้ให้ข้อมูล |
|-----------------------|--|---|
| 1. การเพาะเห็ด | มีนักท่องเที่ยวและเกษตรกรในข้างกลางให้ความสนใจ กลายเป็นแหล่งดูงานศึกษาและถ่ายทอดการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรจากทั่วประเทศ เนื่องจากการเพาะเห็ดเป็นกิจกรรมการเกษตรที่ลงทุนน้อย ให้ผลตอบแทนดี ใช้พื้นที่น้อย และใช้วัสดุเหลือใช้ในท้องถิ่น ปัจจุบันมีเกษตรกรในข้างกลางที่ทำธุรกิจเพาะเห็ดประมาณ 90 ราย และส่วนใหญ่ดำเนินงานในรูปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน | แกนนำชุมชนคนรักเห็ด |
| 2. การทำเกษตรอินทรีย์ | ปัจจุบันเกษตรกรหันมาทำเกษตรอินทรีย์ มากขึ้น ประกอบกับผู้บริโภคให้ความสำคัญในเรื่องผักปลอดสารพิษมากขึ้น ดังนั้นเกษตรอินทรีย์จึงเป็นแหล่งดูงานศึกษาและถ่ายทอดการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรและผู้สนใจทั่วไป ตลอดจนกิจกรรมการจำหน่ายผลผลิตจากเกษตรอินทรีย์ก็เป็นสิ่งที่สร้างบรรยากาศให้แก่การท่องเที่ยวข้างกลาง ปัจจุบันมีเกษตรกรในข้างกลางประมาณ 70 ราย ที่มีการทำเกษตรอินทรีย์อย่างชัดเจน โดยการเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนด้านเกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้ ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจถือเป็นแรงจูงใจสำคัญของกิจกรรมเกษตรอินทรีย์ กล่าวคือ หลังจากเกิดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร และมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนสามารถขายผลผลิตทางการเกษตรให้กับนักท่องเที่ยวได้มากขึ้น โดยเฉพาะความต้องการผลไม้ ผักปลอดสารพิษ ส่งผลให้เกษตรกรหันมายึดแนวทางเกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพมากขึ้น | แกนนำกลุ่มเลี้ยงผึ้ง แกนนำกลุ่มเกษตรอินทรีย์ |
| 3. การเลี้ยงผึ้ง | เนื่องจาก การเลี้ยงผึ้งเป็นกิจกรรมที่ได้รับความนิยม มีการศึกษาดูงานภูมิปัญญาชุมชนในการทำบ้านให้ผึ้งอยู่อาศัยเป็นที่เป็นทางและสะดวกต่อการดูแลในสวนผลไม้ โดยปล่อยให้ผึ้งหาอาหารจากเกสรดอกไม้ในสวนกินเองจึงทำให้ได้ผลผลิตเป็นน้ำผึ้งแท้ชั้นดี และยังผลพลอยได้จากการที่ผึ้งเป็นตัวผสมเกสรดอกไม้ให้เกษตรกรได้ผลผลิตเพิ่มอีกทางหนึ่ง ผลไม้ดก รสชาติอร่อย เนื่องจากผึ้งช่วยในการผสมเกสร เมื่อกิจกรรมท่องเที่ยวช่วยให้เกษตรกรในข้างกลางเข้าใจถึงประโยชน์ของการเลี้ยงผึ้งต่อการเกษตรมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่มีไร่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรสนใจเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้ของตนเองมากขึ้น | แกนนำกลุ่มเลี้ยงผึ้ง |

3.2 ผลกระทบในเชิงบวกต่อทรัพยากรเกษตร

ในประเด็นการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ส่งผลดีต่อทรัพยากรเกษตรนั้น การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นแกนนำกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่ส่งผลดีต่อทรัพยากรเกษตร ดังนี้

(1) กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่แสดงความคิดเห็นว่ากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตรนั้น ได้แก่ นายเรวัตฉน์ ปรึชาวิทย์ เจ้าของแหล่งท่องเที่ยวเขาเหมนรีสอร์ท ที่ได้สร้างสวนผลไม้ผสมรวมไว้รอบบริเวณพื้นที่รีสอร์ท นายกิตติ เจริญพานิช เจ้าของแหล่งท่องเที่ยวเรือนผักกูด ที่มีประสบการณ์ในเรื่องผักพื้นบ้านมายาวนาน และนายทรงวุฒิ มังคลา ผู้สนใจในเรื่องเกษตรอินทรีย์ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ให้ภาพการเปลี่ยนแปลงทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของอำเภอช้างกลาง และประโยชน์ของท่องเที่ยวเชิงเกษตร ดังนี้

เนื่องจาก สภาพทางภูมิศาสตร์ของช้างกลางที่ตั้งอยู่ในใกล้แนวพื้นที่เทือกเขานครศรีธรรมราช ก่อให้เกิดระบบนิเวศน์แบบป่าฝนในเขตร้อนชื้นอันอุดมสมบูรณ์ แต่ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา มีการส่งเสริมการทำเกษตรแผนใหม่โดยการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา ไม้ผล ปาล์มน้ำมัน ฯลฯ ซึ่งต้องใช้เคมีภัณฑ์ในปริมาณสูง ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพของช้างกลางเริ่มเสื่อมโทรม ต่อมา เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยการนำกิจกรรมการเกษตรเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน การทำเกษตรอินทรีย์/ชีวภาพ การเลี้ยงผึ้ง การเพาะเห็ด และการทำสวนผลไม้แบบผสมเป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว กิจกรรมการท่องเที่ยวเหล่านี้ช่วยฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติที่กำลังเสื่อมโทรมลงให้ดีขึ้นเป็นลำดับ ประเด็นที่เห็นได้ชัดของการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตรของช้างกลางที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่

1) กิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับผักพื้นบ้าน ความมีชื่อเสียงในเรื่องของผักพื้นบ้านส่งผลให้ผักพื้นบ้านได้รับความสนใจ มีการนำผักพื้นบ้านในแหล่งธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น มีการใช้ผักพื้นบ้านหลายชนิด เช่น ผักกูด ผักเหลียง ผักหวานป่า มาประกอบอาหารเพื่อบริการนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ปริมาณความต้องการผักพื้นบ้านในตลาดเพิ่ม

สูงขึ้น ในขณะที่ผักพื้นบ้านเหล่านี้อ่อนไหวต่อการใช้สารกำจัดวัชพืชประเภทยาฆ่าหญ้าเป็นอย่างยิ่ง หากพื้นที่ใดใช้ยาฆ่าหญ้าผักพื้นบ้านเหล่านี้จะตายหมด และเพื่อชื่อเสียงของข้างกลางผักพื้นบ้านจะต้องปลอดสารเคมีอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงมีการรณรงค์ให้ประชาชนในพื้นที่ตัดหญ้าในสวนแทนการใช้ยาฆ่าหญ้าเพื่อให้ผักพื้นบ้านเหล่านี้กลับมาเจริญเติบโตได้ดีอีกครั้ง และสามารถเก็บไปขายสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ปริมาณการใช้สารกำจัดวัชพืชจึงลดลงอย่างเห็นได้ชัด กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลางที่มีการทำธุรกิจร้านอาหารโดยส่งเสริมให้ลูกค้าได้บริโภคพืชผักธรรมชาตินั้น ส่งผลให้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการหาพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติมาจำหน่าย และสามารถทำให้ทุกคนมีการดูแลพื้นที่ที่มีพืชผักขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยมีการดูแลรักษาการกำจัดวัชพืชด้วยการถอนทิ้งมากกว่าที่ใช้ยากำจัดวัชพืช

2) กิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับสวนสมรม การทำการเกษตรแบบสวนสมรมเป็นกิจกรรมหนึ่งที่อำเภอข้างกลางส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ทั้งเพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานและสร้างความเพลิดเพลินให้แก่นักท่องเที่ยว ปัจจุบันมีสวนเกษตรกรไม่ต่ำกว่า 20 ราย ในข้างกลางที่ปรับเปลี่ยนสวนของตนเองจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น สวนเงาะ มังคุด ทูเรียน เป็นต้น มาเป็นการปลูกแบบสวนสมรม นอกจากนั้น การนำการเกษตรแบบสวนสมรมมาเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยว ยังมีกิจกรรมเลี้ยงผึ้งในสวนสมรมเป็นกิจกรรมดึงดูดทางการท่องเที่ยว ส่งผลให้เกษตรกรในข้างกลางได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และมีการปรับเปลี่ยนสวนของตนเองให้เป็นสวนสมรม ซึ่งการเกษตรแบบสวนสมรมช่วยให้เกิดการสร้างควมหลากหลายทางชีวภาพ

3) กิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ การส่งเสริมให้ข้างกลางเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านเกษตรอินทรีย์ ส่งผลให้เกษตรกรในข้างกลางรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่มีเอกลักษณ์ในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้เป็นจุดขายทางการท่องเที่ยว ความตื่นตัวดังกล่าวกระตุ้นให้เกษตรกรในข้างกลางมีการปรับปรุงฟื้นฟูสภาพดินโดยกระบวนการเกษตรอินทรีย์ชีวภาพมากขึ้น ดังพบว่า ในปี 2552 ศูนย์เรียนรู้ทางการเกษตร ตำบลข้างกลาง สามารถขายกากน้ำตาลให้กับเกษตรกรได้จำนวนมากถึง 1 ตันต่อเดือน เพื่อผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ในขณะที่กากน้ำตาล 1 ลิตรสามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพได้จำนวน 1 ตัน ฉะนั้นกากน้ำตาล 1 ตันจึงนำมาผลิตปุ๋ยให้เกษตรกรใช้ได้จำนวน 1,000 ตัน และพบว่าในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาหลังมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีในอำเภอข้างกลางลดลงประมาณร้อยละ 60 เมื่อเทียบกับปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีในปี พ.ศ. 2548

4) กิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเลี้ยงผึ้ง การท่องเที่ยวศึกษาดูงานการเลี้ยงผึ้งส่งผลให้เกษตรกรในข้างกลางหันมาเลี้ยงผึ้งมากขึ้น กล่าวได้ว่า การเลี้ยงผึ้งสามารถพบเห็นได้

ทั่วไปในอำเภอข้างกลาง เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนผลไม้ และในการเลี้ยงผึ้งนั้น นอกจากเกษตรกรจะมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร และจำหน่ายน้ำผึ้งแล้ว ประโยชน์ต่อทรัพยากรเกษตรที่สำคัญ คือ ช่วยผสมเกสรของพืช สร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และลดการใช้สารเคมีในสวนผลไม้เพื่อรักษาแมลงในธรรมชาติไม่ถูกทำลายมากเกินไป การเลี้ยงผึ้งเป็นการห้ามปรามไม่ให้เกษตรกรใช้สารเคมีในสวนไม้ผล เพราะว่าเป็นอันตรายต่อเกษตรกรเอง

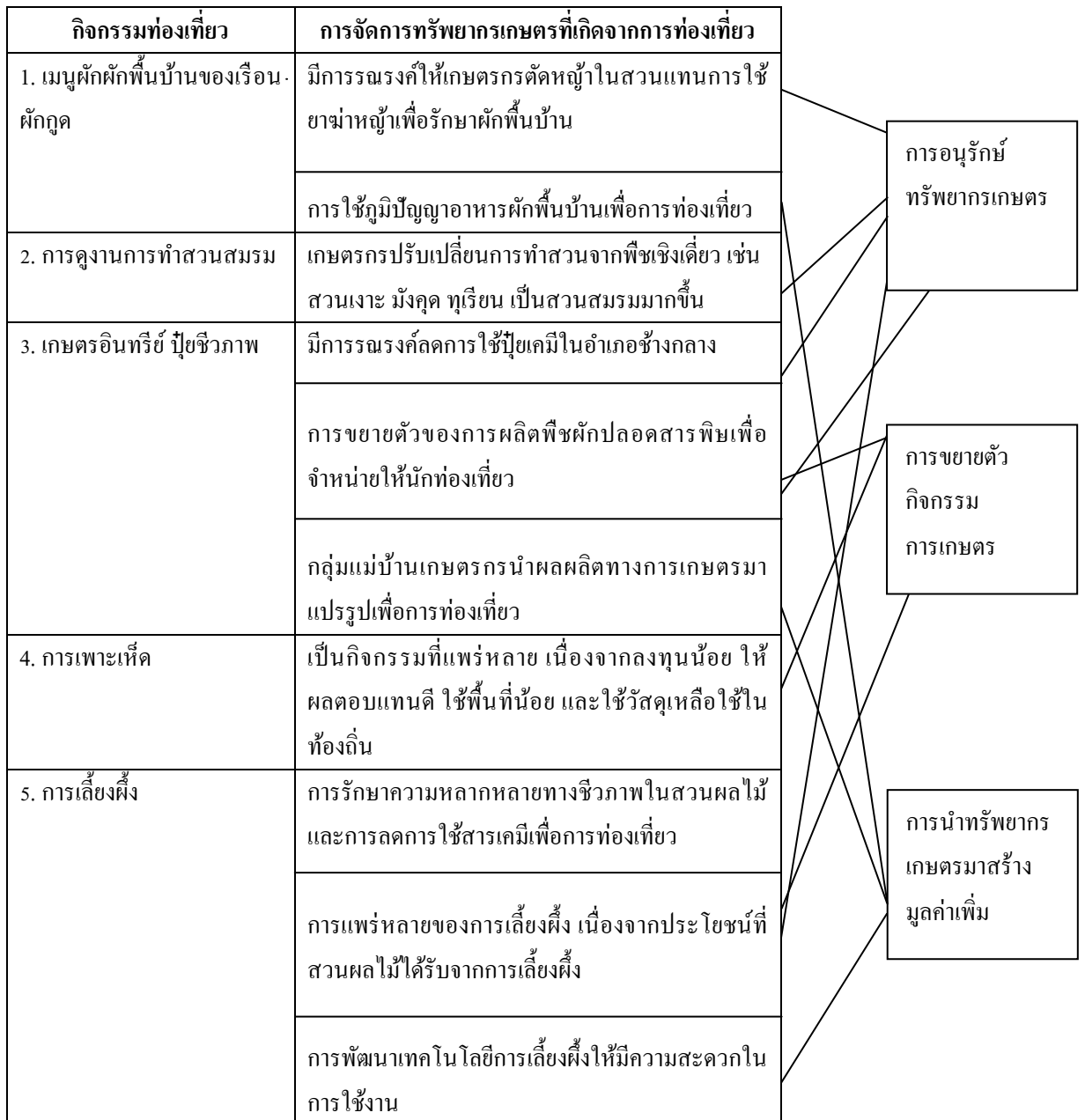
(2) กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพยากรเกษตร

การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน ส่งผลให้ทรัพยากรเกษตรเกิดมูลค่าเพิ่มใน 2 ลักษณะ คือ ทรัพยากรเกษตรเกิดมูลค่าเพิ่มอันเนื่องการเป็นแหล่งท่องเที่ยว เช่น เมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมสวนสมรมและการเลี้ยงผึ้งในสวนผลไม้แล้ว จะมีการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรให้แก่ นักท่องเที่ยวโดยตรง เป็นต้น และ เมื่อมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการพัฒนาจุดขายทางการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การสร้างจุดขายทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรข้างกลาง ส่วนใหญ่ เป็นการนำทรัพยากรเกษตรในท้องถิ่นมาพัฒนาดัดแปลงให้แปลกใหม่ เป็นที่สนใจของ นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการเพิ่มมูลค่าให้แก่ทรัพยากรเกษตรนั่นเอง ดังกรณีการให้ข้อมูลของแกนนำ กลุ่มแหล่งท่องเที่ยว สรุปลงตารางที่ 4.22

ตารางที่ 4.22 กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพยากรเกษตร

| การท่องเที่ยว | การสร้างมูลค่าเพิ่มจากการท่องเที่ยว | ผู้ให้ข้อมูล |
|-------------------------|--|---|
| 1. กิจกรรมการเลี้ยงผึ้ง | <p>ในช่วงปี พ.ศ. 2543 – 2546 เมื่อจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมมีจำนวนมากขึ้น เกษตรกรพยายามพัฒนาบรรจุภัณฑ์ให้เป็นที่น่าสนใจ ให้นักท่องเที่ยวซื้อเป็นของที่ระลึก การพัฒนาอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้งให้มีความสะดวกในการใช้งาน การเคลื่อนย้ายมากยิ่งขึ้น เพื่อดึงดูดความสนใจของผู้ที่มาเยี่ยมชมที่อาจจะสนใจซื้ออุปกรณ์เหล่านี้ ดังกรณีการเลี้ยงผึ้งโพรงไทยของนายราย พรหมชาติ ผู้เป็นเจ้าของรางวัลสิ่งประดิษฐ์ทั้งระดับภาคและประเทศ ในการประดิษฐ์รังผึ้งที่มีคุณสมบัติพิเศษ สามารถจัดปัญหาศัตรูของผึ้งได้ มีรายได้จากการประกอบรังผึ้งขายน้ำผึ้ง ปัจจุบันจำนวนฟาร์มที่มีกิจกรรมการเลี้ยงผึ้งไม่ได้เปลี่ยนแปลงมากนัก</p> | นายราย พรหมชาติ |
| 2. การแปรรูป | <p>มีการสร้างมูลค่าเพิ่มจากพืชผักดอกไม้ที่หาได้ในแหล่งธรรมชาติ นำมาเป็นสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยว เช่น ดอกอัญชันนำมาทำน้ำดื่มสมุนไพร น้ำยาสระผมและชุบแป้งทอด ดอกดาหลานำมาทำน้ำดื่มสมุนไพร ทำน้ำพริก ช้ผักกูดเป็นยาผักกูดและราดหน้าผักกูด เห็ดเป่าฮื้อทำเป็นแหนมเห็ดสด ปลีกกล้วยทำไข่เจียวปลีกล้วย ยำปลี-กล้วย ผักแว่นทำเป็นลาบผักแว่น และใบบัวบกทำเป็นบัวบกหน้าหมู เป็นต้น</p> <p>กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา นำผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นผลไม้ประเภทต่าง ๆ มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์แปลกใหม่เพื่อการท่องเที่ยว เช่น มะม่วงกวน กล้วยกวน เป็นต้น</p> | <p>นายกิตติ เจริญพานิช</p> <p>นางพยอม คงเกื้อ</p> |

ลักษณะของผลกระทบของท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในแง่ผลดี ดังที่กล่าวมาตอนต้น ได้แก่ การส่งผลต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร การขยายตัวกิจกรรม การเกษตร และการสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพยากรเกษตร สรุปดังภาพที่ 4.27



ภาพที่ 4.27 การจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงเกษตร

3.3 ผลกระทบด้านลบต่อทรัพยากรเกษตร

การดำเนินงานกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางเป็นเวลาต่อเนื่องประมาณ 12 ปี พบว่าที่ผ่านมาในบางช่วงมีปัญหาในการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว โดยเฉพาะผลกระทบที่เกิดจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่ผันแปรไปตามภาวะตลาดนักท่องเที่ยว ซึ่งจำนวนนักท่องเที่ยวในแต่ละช่วงแสดงดังตารางที่ 4.23

ตารางที่ 4.23 จำนวนนักท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

| ช่วงเวลา (พ.ศ.) | จำนวนนักท่องเที่ยวเฉลี่ยรายปี (คน) | ภาวะธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง |
|-----------------|------------------------------------|---|
| 2540 - 2542 | 12,000 | ช่วงเริ่มต้นของการผลักดันจากภาคส่วนต่าง ๆ |
| 2543 - 2546 | 30,000 | เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง กิจกรรม ๙ ขยายตัว |
| 2547 - ปัจจุบัน | 23,500 | ค่อนข้างคงที่ และแหล่งท่องเที่ยวบางแห่ง เลิกกิจการ |

ที่มา: ค่าประมาณการจากการสัมภาษณ์วิทยากรแหล่งท่องเที่ยวเรือนผักกูด (2552)

จากสภาพภาวะธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตรตารางที่ 4.23 เกษตรกรผู้เป็นสมาชิกของแหล่งท่องเที่ยวและแกนนำของแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งเล่าถึงผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรดังตารางที่ 4.24

ตารางที่ 4.24 ผลกระทบด้านลบของการท่องเที่ยวต่อทรัพยากรเกษตรในช่วงธุรกิจเติบโต

| ธุรกิจท่องเที่ยว | ผลกระทบต่อทรัพยากรเกษตร | ผู้ให้ข้อมูล |
|---|---|--|
| 1) มีการนำทรัพยากรเกษตรมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดคือแรงงานเกษตรบางส่วนหันมาผลิต จำหน่ายสินค้า สาธิตการผลิต บรรยายความรู้การเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวมากขึ้น | กระทบต่อการเกษตรของครัวเรือน | กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่เป็นสมาชิกแหล่งท่องเที่ยว |
| 2) กิจกรรมการแปรรูปและการผลิตหลายประเภทของกลุ่มเกษตร ได้แก่ การเพาะเห็ด การเลี้ยงผึ้ง การแปรรูปอาหาร เป็นการดำเนินงานเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยว | การที่ทรัพยากรเกษตรถูกปรับเปลี่ยน ใช้เพื่อการท่องเที่ยว ต้องใช้ต้นทุนในการดำเนินการ และจะส่งผลเสียเมื่อต้องการนำมาใช้เพื่อการเกษตรอีกครั้ง เช่น การขนย้ายอุปกรณ์การเลี้ยงผึ้ง | กลุ่มตัวอย่างเกษตรกรที่เป็นสมาชิกแหล่งท่องเที่ยว |
| 3) เกษตรกรบางส่วนหันมาพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยว อันเนื่องจากรายได้ของเกษตรกรที่มาจากนักท่องเที่ยวมีสัดส่วนเพิ่มขึ้น | ทรัพยากรเกษตรที่ไม่ได้ใช้เพื่อการท่องเที่ยวไม่ได้รับการดูแล | แกนนำกลุ่มเพาะเห็ด (นายราย พรหมชาติ) |

นอกจากจะเกิดผลกระทบด้านลบต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรในช่วงที่ธุรกิจท่องเที่ยวเติบโตแล้ว ต่อมา ในช่วงปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา จำนวนนักท่องเที่ยวเริ่มลดลงและค่อนข้างคงที่จนถึงปัจจุบัน ในช่วงประมาณ ปี พ.ศ. 2547-2548 มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรซึ่งเป็นของเอกชนเล็กกิจการ ได้แก่ ฟาร์มนกยูง ฟาร์มเพาะพันธ์ปลาแรด และฟาร์มดอกหน้าวัว เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้พึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวเป็นหลัก อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันฟาร์มเกษตรเหล่านี้บางแห่งยังทำกิจกรรมการเกษตร แต่ไม่ได้มีการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ ฟาร์มเพาะพันธ์ปลาแรด สำหรับแหล่งท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยกลุ่มเกษตรกรนั้น มีทั้งไม่ได้รับผลกระทบและจากภาวะซบเซาของธุรกิจท่องเที่ยวมากนัก สาเหตุที่ไม่ได้รับผลกระทบ เนื่องจากมีการใช้แรงงานและอุปกรณ์ต่าง ๆ ในกิจกรรมท่องเที่ยวไม่มากนัก และมีได้พึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวเป็นหลัก จะได้รับผลกระทบบ้างในเรื่องการจำหน่ายผลผลิต

กล่าวโดยสรุป ผลกระทบด้านลบต่อการใช้ทรัพยากรเกษตร ได้แก่ ในช่วงที่การท่องเที่ยวเติบโตทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ มีการนำทรัพยากรเกษตรไปใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากเกินไป โดยเฉพาะแรงงานเกษตร และทรัพยากรเกษตรอื่น ๆ ในชุมชนที่มีได้ใช้เพื่อการท่องเที่ยวไม่ได้รับการดูแล นอกจากนี้ ในช่วงที่การท่องเที่ยวชบเซา แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งต้องเลิกกิจการ เป็นการนำทรัพยากรมาใช้อย่างไม่คุ้มค่า

3.4 การใช้ทรัพยากรเกษตรให้สอดคล้องกับสภาพการณ์การท่องเที่ยว

จากผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยว ที่เกิดขึ้นทั้งในช่วงที่ธุรกิจท่องเที่ยวเติบโตและในช่วงที่ธุรกิจท่องเที่ยวชบเซาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ในช่วงเวลากว่า 10 ปี ที่ผ่านมา แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่น มีการ

ใช้ทรัพยากรเกษตรให้สอดคล้องหรือสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงด้านจำนวนนักท่องเที่ยว ดังกรณีการจัดการทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวดังตารางที่ 4.25

ตารางที่ 4.25 การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

| แหล่งท่องเที่ยว/หน่วยงาน | การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว | วัตถุประสงค์ |
|---|--|--|
| 1. การเพาะเห็ด ฟาร์มเลี้ยงผึ้ง และฟาร์มเกษตรอินทรีย์ | ให้มีพื้นที่รองรับการจอดรถ และการแยกกระบวนการผลิตแต่ละขั้นตอนให้เป็นสัดส่วน เพื่อให้สะดวกในการบริหารจัดการผลิต | ให้เชื่อมต่อการต้อนรับนักท่องเที่ยว |
| 2. เกษตรอำเภอช้างกลาง และองค์การบริหารส่วนตำบลช้างกลาง | กำหนดให้ศูนย์ถ่ายทอดความรู้เกษตรต่าง ๆ ที่ส่งเสริมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้อยู่ใกล้บริเวณแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร | เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวในกิจกรรมการบรรยายให้ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรของช้างกลาง |
| 3. เกษตรอำเภอช้างกลาง องค์การบริหารส่วนตำบลช้างกลาง และเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยว | การพัฒนาแรงงานเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ให้มีทักษะในการเป็นวิทยากร | เพื่อรองรับกรณีมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม |

ที่มา : การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

จากตารางที่ 4.25 ทิศทางการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวในปัจจุบัน ได้แก่ ให้มีพื้นที่รองรับการจอดรถ และการแยกกระบวนการผลิตแต่ละขั้นตอนให้เป็นสัดส่วนเพื่อให้สะดวกในการบริหารจัดการผลผลิต กำหนดให้ศูนย์ถ่ายทอดความรู้การเกษตรต่าง ๆ ที่ส่งเสริมโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ให้อยู่ใกล้บริเวณแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการพัฒนาแรงงานเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ให้มีทักษะในการเป็นวิทยากร

แนวโน้มความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง

การนำเสนอผลการศึกษานำเสนอแนวโน้มความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลาง ภายใต้กรอบแนวคิดของการวิจัยครั้งนี้ พิจารณาแนวโน้มความยั่งยืนท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางในประเด็น การจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ รักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมหาย และเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร ซึ่งเป็นการนำผลการศึกษาและบริบทต่าง ๆ ของอำเภอข้างกลางมาวิเคราะห์แนวโน้มดังกล่าว ดังนี้

1. แนวโน้มการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ

ในเชิงธุรกิจการท่องเที่ยวนั้น แหล่งท่องเที่ยวมีความต้องการในการพัฒนารูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ ดังนั้น แนวโน้มความยั่งยืนด้านการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ พิจารณาได้จากปัญหาอุปสรรคในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งได้นำเสนอแล้วในตอนต้น ดังนี้

ตารางที่ 4.26 อุปสรรคในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในเชิงธุรกิจ

| แหล่งท่องเที่ยว | อุปสรรคในการพัฒนาในเชิงธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร |
|---|---|
| 1. ชุมชนคนรักเห็ดข้างกลาง | มีผลผลิตให้นักท่องเที่ยว ได้ชมและซื้อในบางช่วงเวลา |
| 2. กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์ เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน | ขาดแคลนงบประมาณ |
| 3. กลุ่มนาวา | สมาชิกไม่มีเวลาให้แก่ กิจกรรมท่องเที่ยว |
| 4. เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนอินทรีย์ | ขาดแคลนงบประมาณ |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย คลองปึกเหนือ | คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจงานเกษตร |
| 6. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ขาดแคลนงบประมาณ |
| 7. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | ไม่ชำนาญการตลาด |
| 8. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | ขาดการสนับสนุนจาก อบต. สนับสนุน |
| 9. เขาเหมมนริสอร์ท | บางฤดูกาลมีนักท่องเที่ยวน้อย |
| 10. เรือนผักกูด | ขาดความร่วมมือจากเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ |
| 11. ศูนย์เรียนรู้สวนผึ้งโพรงไทย | ขาดหน่วยงานสนับสนุนงบประมาณ |

ที่มา : สัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว

จากตารางที่ 4.26 แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางมีอุปสรรคในการพัฒนาที่ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มความไม่ยั่งยืนในแง่การจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ อุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ การขาดแคลนงบประมาณ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวบางฤดูกาล ขาดความชำนาญด้านการตลาด และขาดความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนที่มีได้ให้ความสำคัญต่อธุรกิจท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางไม่มีความยั่งยืนในแง่การพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอ แต่แหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งโดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นกิจกรรมการเกษตรของกลุ่มเกษตรกร มีความยั่งยืนในแง่รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ กล่าวคือ จากผลการศึกษาในหัวข้อ ผลกระทบด้านลบต่อทรัพยากรเกษตร การใช้ทรัพยากรเกษตรให้สอดคล้องกับ

สภาพการณ์การท่องเที่ยว ซึ่งให้เห็นว่าประสบการณ์ที่ชุมชนได้รับเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของตลาดท่องเที่ยว ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวมีการใช้ทรัพยากรเกษตรให้เหมาะสม ในลักษณะเมื่อภาวะตลาดนักท่องเที่ยวซบเซา แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะไม่ได้รับผลกระทบเนื่องจากยังคงพึ่งพารายได้จากการเกษตรเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมจำนวนมาก แหล่งท่องเที่ยวก็มีความพร้อมในการจัดเตรียมกิจกรรมการเกษตรที่มีอยู่ให้นักท่องเที่ยวได้เยี่ยมชม โดยเฉพาะมีเกษตรกรที่มีทักษะการเป็นวิทยากรให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวในลักษณะสาธิต เยี่ยมชมการผลิต และการบรรยายให้ความรู้การเกษตร

นอกจากนั้น หากพิจารณาความยั่งยืนในแก่นักท่องเที่ยวประเภทศึกษาดูงาน อำเภอช้างกลางมีจุดแข็งในเรื่องดังกล่าว เนื่องจากแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 11 แห่งที่ดำเนินการอยู่ในขณะนี้ ได้แก่ ชุมชนคนรักเห็ดช้างกลาง กลุ่มส่งเสริมอาชีพและศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดชุมชน กลุ่มนาวาโกรธพ เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทยคลองปึกเหนือ กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านนา เขาเหมนรีสอร์ท เรือนผักกูด และศูนย์เรียนรู้วนผึ้งโพรงไทย ได้ร่วมกันเป็นเครือข่ายธุรกิจการท่องเที่ยวภายในอำเภอช้างกลาง โดยมีชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรช้างกลางเป็นศูนย์ประสานงาน ซึ่งตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เรือนผักกูด นอกจากนี้ยังมีสถานีวิจัยท้องถิ่นตั้งอยู่ที่เขาเหมนรีสอร์ททำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารต่าง ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร และท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางยังเชื่อมโยงกับเครือข่ายกับพื้นที่อื่น ๆ ภายในจังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเครือข่ายการเกษตรประเภทเดียวกัน ได้แก่ การเลี้ยงผึ้ง การเพาะเห็ด และเกษตรอินทรีย์ จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ของท่องเที่ยวเชิงเกษตรคือกลุ่มที่มาศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้

โดยสรุป ท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางมีแนวโน้มความยั่งยืนในด้านการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ ดังนี้

1. โดยภาพรวม มีแนวโน้มความไม่ยั่งยืนในแง่การจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ อุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ การขาดแคลนงบประมาณ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวบางฤดูกาล ขาดความชำนาญด้านการตลาด และขาดความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนที่มีได้ให้ความสำคัญต่อธุรกิจท่องเที่ยว

2. ในระดับการจัดการฟาร์มของแหล่งท่องเที่ยวบางแห่ง มีแนวโน้มความยั่งยืนในแง่ของรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นการเยี่ยมชมการผลิต การสาธิต และการให้ความรู้การเกษตร ซึ่งฟาร์มต่าง ๆ มีเกษตรกรมีทักษะการเป็นวิทยากร

3. ในด้านนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม แม้ว่าจะไม่มีความยั่งยืนในด้านนักท่องเที่ยวทั่วไป แต่มีแนวโน้มความยั่งยืนในด้านนักท่องเที่ยวกลุ่มศึกษาดูงาน เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรข้างกลางมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกรภายนอก มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการเกษตร

2. แนวโน้มในการรักษาทรัพยากรเกษตร (ทรัพยากรท่องเที่ยว) ให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม

จากแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ลักษณะการเกษตรของท้องถิ่นที่เป็นสิ่งดึงดูดทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ การเกษตรที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นระบบการเกษตรที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อาจเป็นเป็นเกษตรทางเลือกประเภทต่าง ๆ เช่น วนเกษตร และเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ดังนั้น แนวโน้มในการรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม พิจารณาได้จากลักษณะการเกษตรและสินค้าบริการทางการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในอำเภอข้างกลาง ซึ่งพบว่าแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งมีที่มีกิจกรรมในลักษณะดังกล่าว และจากการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้ยังคงเปิดให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชม จึงเป็นประเด็นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางเกิดแนวโน้มความยั่งยืนในด้านการรักษาทรัพยากรเกษตร (ทรัพยากรท่องเที่ยว) ให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ตารางที่ 4.27 แสดงกิจกรรมการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวที่สนับสนุนความยั่งยืนในมิติการรักษาทรัพยากรเกษตร (ทรัพยากรท่องเที่ยว) ให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม

ตารางที่ 4.27 การรักษาทรัพยากรเกษตรที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

| แหล่งท่องเที่ยว | การรักษาทรัพยากรเกษตร |
|--|----------------------------------|
| 1. กลุ่มนาวา | เกษตรอินทรีย์ ชีวภาพ |
| 2. เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ | เกษตรอินทรีย์ ชีวภาพ |
| 3. กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงไทย คลองปึกเหนือ | ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงผึ้ง |
| 4. เลี้ยงผึ้งโพรงไทย | ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงผึ้ง |
| 5. กลุ่มเลี้ยงผึ้งบ้านลุ่มในหิน | ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเลี้ยงผึ้ง |
| 6. กลุ่มแม่บ้านบ้านนา | ภูมิปัญญาการแปรรูปการทำขนม |

โดยสรุป จากตาราง 4.27 หากอำเภอข้างกลางยังคงส่งเสริมให้แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ มีการเกษตรลักษณะดังกล่าวต่อไป แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางมีความยั่งยืนในแง่ของ การรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมหาย

สำหรับแนวทางที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนดังกล่าวในระดับชุมชนนั้น จะต้องมีการส่งเสริมให้กิจกรรมท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นกลไกในการพัฒนาและถ่ายทอดแนวคิดการเกษตรที่เน้นการอนุรักษ์ไปยังแหล่งท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ ซึ่งจากการศึกษาความคาดหวังของแกนนำกลุ่มแหล่งท่องเที่ยว พบว่า มีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งที่มีความคาดหวังว่าการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเป็นเครื่องมือรักษาทรัพยากรเกษตร ได้แก่ กลุ่มนาวา กลุ่มเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนอินทรีย์ และศูนย์เรียนรู้ยวนผึ้งโพรงไทย

3. แนวโน้มการเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร

หากพิจารณาในแง่ของแนวคิดธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร การเรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมชุมชนชนบท และการสัมผัสสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและ

การเกษตร ซึ่งปัจจุบัน ท่องเที่ยวเชิงเกษตรของข้างกลางยังขาดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะดังกล่าว การท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะแหล่งท่องเที่ยวของกลุ่มเกษตรกรยังอาศัยรายได้การท่องเที่ยวจากกิจกรรมการเยี่ยมชมการผลิต การสาธิต และการจำหน่ายผลผลิตให้แก่ผู้มาเยือนประเภทกลุ่มศึกษาดูงานเป็นหลัก ซึ่งขาดความยั่งยืนในแง่การเป็นธุรกิจที่สร้างผลกำไร

อภิปรายผล

จากผลการศึกษา ประเด็นที่วิจารณ์ผลประกอบด้วย ปัจจัยที่กำหนดรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง กลไกด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร และบทบาทของการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ของฟาร์มดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยที่กำหนดรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางในลักษณะการสาธิต และการให้ความรู้การเกษตร สอดคล้องกับแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรในด้าน รูปแบบการท่องเที่ยวที่ต้องตอบสนองความต้องการในเรื่องความรู้ทางการเกษตร ที่เสนอโดย Sznajder *et al.* (2009) ซึ่งอำเภอข้างกลางมีปัจจัยที่ผลักดันให้เกิดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เน้นการตอบสนองความต้องการในเรื่องความรู้ทางการเกษตร ได้แก่ ความโดดเด่นด้านการผลิต และองค์กรเครือข่ายเกษตรกร ดังนี้

1. ปัจจัยด้านความโดดเด่นด้านการเกษตรของอำเภอข้างกลาง รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เกิดจากลักษณะพื้นฐานทางการเกษตรของอำเภอข้างกลาง โดยเฉพาะกิจกรรมการเกษตรที่โดดเด่น ได้แก่ ฟาร์มเพาะเห็ด ฟาร์มเลี้ยงผึ้ง ฟาร์มเกษตรอินทรีย์ และการแปรรูปอาหาร กิจกรรมเหล่านี้มีชื่อเสียงในด้านเทคโนโลยีการเกษตร ที่ส่งผลให้พื้นที่ต่าง ๆ มาศึกษาดูงาน

2. ปัจจัยด้าน องค์กรเครือข่าย อำเภอข้างกลางมีศักยภาพด้านองค์กรเครือข่ายการพัฒนาเกษตร ปัจจัยเหล่านี้ ผลักดันให้อำเภอข้างกลางส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบการสาธิต/ให้ความรู้ และแนะนำธุรกิจการเกษตร กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบ

ดังกล่าวท้องถิ่นต้องการให้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการพัฒนาการเกษตร ส่วนกิจกรรมการ
ท่องเที่ยวเชิงเกษตรรูปแบบการจำหน่ายสินค้าเกษตรและผลิตภัณฑ์ชุมชน เป็นกิจกรรม
เกี่ยวเนื่องของกิจกรรมดังกล่าวเพื่อวัตถุประสงค์ในด้านธุรกิจการท่องเที่ยวในการสนับสนุนด้าน
การเงินในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของท้องถิ่น

2. กลไกด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากร
เกษตรของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรแต่ละรูปแบบ และผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิง
เกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร เมื่อวิเคราะห์ผลของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการ
ทรัพยากรเกษตรแล้ว พบว่า การจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลให้เกิดการพัฒนาการเกษตรใน
ด้านการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรของท้องถิ่น และการขยายตัวของกิจกรรมการเกษตรบาง
ประเภท ในขณะเดียวกันกระบวนการจัดการทรัพยากรเกษตรลักษณะดังกล่าวกลายเป็นสิ่งดึงดูด
ทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร กล่าวอีกนัยหนึ่ง กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องอาศัยจุดขาย
ด้านการเกษตรในเรื่องเทคโนโลยีการเกษตร การอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร การเกษตรอินทรีย์
และการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการเกษตร และในขณะเดียวกัน รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร
ที่กล่าวข้างต้นเป็นกลไกขับเคลื่อนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรทั้งภายในและผู้มา
เยือน ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาทางการเกษตร และสิ่งเหล่านี้เป็นจุดแข็งทางการท่องเที่ยวของ
อำเภอข้างกลาง โดยเฉพาะการเป็นแหล่งศึกษาดูงาน

การอภิปรายผลข้างต้น เป็นกรณีศึกษาหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าเกิดความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจ
การท่องเที่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกษตรในแง่การหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับ
แนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เสนอโดย Sznajder *et al.* (2009)

3. บทบาทของการท่องเที่ยวต่อการเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ของฟาร์ม

จากแนวคิดการตัดสินใจทำการเกษตรที่เสนอโดย วิทยา (2542) และแนวคิดของ สมยศ
(2541) มองว่า การที่เกษตรกรมีการจัดสรรทรัพยากรเกษตรเพื่อทำกิจกรรมการผลิตในภาค
เกษตร ตลอดจนกิจกรรมนอกภาคเกษตรอย่างใดอย่างหนึ่ง ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข วัตถุประสงค์ของฟาร์ม ซึ่ง
ผลการศึกษากรณีอำเภอข้างกลาง พบว่า การท่องเที่ยวส่งผลให้ฟาร์มหรือระบบการเกษตรที่เป็น

แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีวัตถุประสงค์ของฟาร์มเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ เป็นการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยตรง ที่ปรากฏชัดจากการศึกษาได้แก่การสร้างมูลค่าเพิ่มทรัพยากรเกษตร และขยายตัวของกิจกรรมการเลี้ยงผึ้งและการเพาะเห็ดพบว่า มีหลายฟาร์มที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวอยู่แล้วมีการขยายกิจกรรมดังกล่าวเพื่อเป้าหมายการท่องเที่ยว ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรเกษตรเช่นนี้ ตั้งข้อสังเกตได้ว่า อาจส่งผลให้ชุมชนใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวและพึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวมากเกินไป และจะประสบปัญหาหากธุรกิจท่องเที่ยวซบเซา

อย่างไรก็ตาม โดยภาพรวมของอำเภอช้างกลางในปัจจุบัน ยังมีเกษตรกรอีกจำนวนมากที่มีได้เข้ามาเกี่ยวข้องโดยตรงกับธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ยังคงยึดการทำอาชีพการเกษตรแต่กลับได้รับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ในขณะที่เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มการเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ มีการพึ่งพาทั้งการเกษตรและการท่องเที่ยว สำหรับเกษตรกรที่หันมาทำการเกษตรเพื่อธุรกิจการท่องเที่ยวโดยตรงเพียงอย่างเดียว นั้น ยังไม่ปรากฏชัด ทั้งนี้เนื่องจากรายได้จากการท่องเที่ยวในอำเภอช้างกลางยังมีจำนวนไม่มากพอที่ทำให้เกษตรกรหันมาพึ่งพาธุรกิจการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

บทที่ 5 นำเสนอการสรุปผลการวิจัย ได้แก่ พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนในอำเภอข้างกลาง และการเสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนและการวิจัยอื่น ๆ ดังนี้

พลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการเกษตรของอำเภอข้างกลาง สามารถสามารถจำแนกพลวัตและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง จำแนกได้ 4 ช่วง ได้แก่

(1) ก่อนมีท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเป็นช่วงที่มีการก่อตัวของแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรในกลุ่มผู้นำเกษตรกร เป็นแนวคิดที่ต้องการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว และการสร้างเครือข่ายการพัฒนาการเกษตร

(2) ช่วงรณรงค์ท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือเป็นช่วงที่มีการนำแนวคิดท่องเที่ยวเชิงเกษตรไปปฏิบัติ ในช่วงนี้กลุ่มเกษตรกรในอำเภอข้างกลางได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

(3) การขยายตัวของกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร อำเภอข้างกลางมีชื่อเสียงในเรื่องท่องเที่ยวเชิงเกษตร ซึ่งเป็นผลมาจากการรณรงค์ของชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในช่วงนี้มีการนำทรัพยากรเกษตรมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากที่สุดเมื่อเทียบกับช่วงเวลาอื่น ๆ เป็นช่วงเวลา que ท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่งผลกระทบต่อทรัพยากรเกษตรทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ

(4) การปรับตัวของการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวเริ่มลดลง ความนิยมหรือความมีชื่อเสียงในแง่ของธุรกิจการท่องเที่ยวลดลง แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อธุรกิจการท่องเที่ยวหลายแห่งได้ปิดตัวลง ยังคงเหลือแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเกษตรกร เนื่องจากยังคงพึ่งพารายได้จากการเกษตร แต่ยังสามารถให้นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมได้สม่ำเสมอ

เนื่องจากมีเกษตรกรที่มีทักษะการเป็นวิทยากร ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะการเยี่ยมชม การผลิต การสาธิตการผลิต และการบรรยายให้ความรู้ด้านการเกษตร นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็น กลุ่มเกษตรกรเพื่อการศึกษาดูงาน

จากผลการศึกษาพลวัตท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางข้างต้น หากพิจารณาแนวคิดของ Sznajder *et al.* (2009) ที่นำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกษตรที่อาจเกิดขึ้นได้ทั้งในลักษณะ การแข่งขันทรัพยากรเกษตร กล่าวคือ การท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องนำทรัพยากรเกษตรมาใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือการสนับสนุนซึ่งกันและกัน เช่น หากฟาร์มมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น นักท่องเที่ยวจะกลายเป็นตลาดใหม่ของฟาร์มในการจำหน่ายผลผลิต สำหรับกรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางนั้น พบว่าเกิดความสัมพันธ์ระหว่างธุรกิจท่องเที่ยวกับการจัดการทรัพยากรเกษตรของชุมชนทั้ง 2 ลักษณะ โดยขึ้นอยู่กับระดับการขยายตัวธุรกิจท่องเที่ยว กล่าวคือ ในช่วงริเริ่มกิจกรรมการท่องเที่ยว ธุรกิจการท่องเที่ยวกับการพัฒนาการเกษตรของชุมชนมีการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน และเมื่อถึงช่วงธุรกิจท่องเที่ยวเติบโต เกิดการแข่งขันทรัพยากรเกษตร โดยมีการนำทรัพยากรเกษตรไปใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากเกินไป

การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอช้างกลาง

การใช้ทรัพยากรเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอช้างกลางที่เห็นได้ชัดเจนครอบคลุมทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ ที่อยู่ภายในระบบฟาร์มและระบบชุมชน ได้แก่

(1) ที่ดิน เป็นพื้นที่ที่เจ้าของฟาร์ม หรือที่ทำการของกลุ่มเกษตรกร หรือผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแหล่งครอบครองสำหรับใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร ซึ่งอาจจะมีการใช้ประโยชน์เพียงบางส่วน

(2) น้ำ เป็นทรัพยากรที่มีอยู่ภายในฟาร์ม ได้แก่ สระน้ำ บ่อน้ำ สายน้ำ น้ำบาดาล

(3) วัสดุอินทรีย์จากธรรมชาติและการเกษตร เป็นทรัพยากรเกษตรประเภทปุ๋ยที่ผลิตขึ้นเอง หรือเกิดขึ้นตามธรรมชาติที่มีอยู่ภายในฟาร์ม

(4) แรงงาน เป็นแรงงานภายในครอบครัวที่รวมถึงเครือญาติ สมาชิกกลุ่มเกษตรกร และแรงงานในชุมชน

(5) ความรู้การเกษตร เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้ในการทำ การเกษตร

(6) ความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ในระบบนิเวศน์ของฟาร์ม ที่เป็นประโยชน์ต่อการผลิตทางการเกษตร

(7) วัสดุในท้องถิ่น เช่น ไม้ฟืน ไม้ก่อสร้างโรงเรือน เป็นต้น

(8) เครื่องขยายการเกษตร เป็นเครื่องขยายเกษตรกร ที่รวมถึงขมอม หรือองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรต้องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อประโยชน์ต่อการผลิตหรือวัตถุประสงค์ของฟาร์ม

ลักษณะการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง พบประเด็นสำคัญดังนี้

(1) แหล่งท่องเที่ยวใดมีการใช้ทรัพยากรเกษตรประเภทใดเพื่อการท่องเที่ยวบ้างนั้น มีความสัมพันธ์กับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวและประเภทการเกษตรของแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้น ๆ

(2) โดยภาพรวม ทรัพยากรเกษตรที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้างกลางนำมาใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยว สามารถจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ ผลผลิตของฟาร์ม ความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นปัจจัยการผลิตของฟาร์ม และแรงงานเกษตร

(3) นอกจากการเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวแล้ว แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ยังมีการใช้ทรัพยากรร่วมของชุมชน ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ การเกษตร และศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประเภทต่าง ๆ

ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตร

ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อการจัดการทรัพยากรเกษตรที่สำคัญมีดังนี้

(1) อำเภอข้างกลางมีกิจกรรมการเกษตรหลายประเภทที่มีเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตร เช่น สวนสมรม ผักอินทรีย์ การเลี้ยงผึ้งในสวน ทั้งนี้เกิดจากกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นกลไกการพัฒนาและส่งเสริมกิจกรรมการเกษตรเหล่านี้ให้แพร่หลาย

(2) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรเกษตรในเชิงบวก ได้แก่ การอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตรบางประเภท เช่น ผักพื้นบ้าน การส่งเสริมการเกษตรแบบสวนสมรม และเกษตรอินทรีย์ การสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ทรัพยากรเกษตรบางประเภทในท้องถิ่น

(3) ผลกระทบด้านลบต่อการใช้ทรัพยากรเกษตร ช่วงที่การท่องเที่ยวเติบโต ทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ มีการนำทรัพยากรกรเกษตรไปใช้เพื่อการท่องเที่ยวมากเกินไป โดยเฉพาะแรงงานเกษตร และทรัพยากรเกษตรอื่น ๆ ในชุมชนที่มีได้ใช้เพื่อการท่องเที่ยวไม่ได้รับการดูแล

และ ในช่วงที่การท่องเที่ยวชบเซา แหล่งท่องเที่ยวบางแห่งต้องเลิกกิจการ เป็นการนำทรัพยากร มาใช้อย่างไม่คุ้มค่า

แนวโน้มการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนในอำเภอข้างกลาง

การศึกษาแนวโน้มความยั่งยืนของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในอำเภอข้าง พิเคราะห์ แนวโน้มความยั่งยืนท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลางในประเด็น การจัดรูปแบบและกิจกรรม การท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ รักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คง เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมหาย และเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร ดังนี้

1. การจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ

(1) โดยภาพรวม มีแนวโน้มความไม่ยั่งยืนในแง่การจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวสม่ำเสมอ อุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ การขาดแคลน งบประมาณ เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวบางฤดูกาล ขาดความชำนาญด้าน การตลาด และขาดความร่วมมือจากผู้เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนที่มีได้ให้ ความสำคัญต่อธุรกิจท่องเที่ยว

(2) ในระดับการจัดการฟาร์มของแหล่งท่องเที่ยวบางแห่ง มีแนวโน้มความยั่งยืนในแง่ ของรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่เน้นการเยี่ยมชมการผลิต การสาธิต และการให้ความรู้การเกษตร ซึ่งฟาร์มต่าง ๆ มีเกษตรกรมีทักษะการเป็นวิทยากร

(3) ในด้านนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชม แม้ว่าจะไม่มีความยั่งยืนในด้านนักท่องเที่ยวทั่วไป แต่มีแนวโน้มความยั่งยืนในด้านนักท่องเที่ยวกลุ่มศึกษาดูงาน เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรข้างกลางมี การเชื่อมโยงกับเครือข่ายเกษตรกรภายนอก มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการเกษตร

2. การรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมหาย

จากแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ลักษณะการเกษตรของท้องถิ่นที่เป็นสิ่งดึงดูด ทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ การเกษตรที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และเป็นระบบการเกษตรที่อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อาจเป็นเกษตรทางเลือกประเภทต่าง ๆ เช่น วน-

เกษตร และเกษตรอินทรีย์ ซึ่งมีแหล่งท่องเที่ยวหลายแห่งที่มีกิจกรรมในลักษณะดังกล่าว เป็นประเด็นหนึ่งที่ชี้ให้เห็นว่าท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางเกิดแนวโน้มความยั่งยืนในด้านการรักษาทรัพยากรเกษตร (ทรัพยากรท่องเที่ยว) ให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม

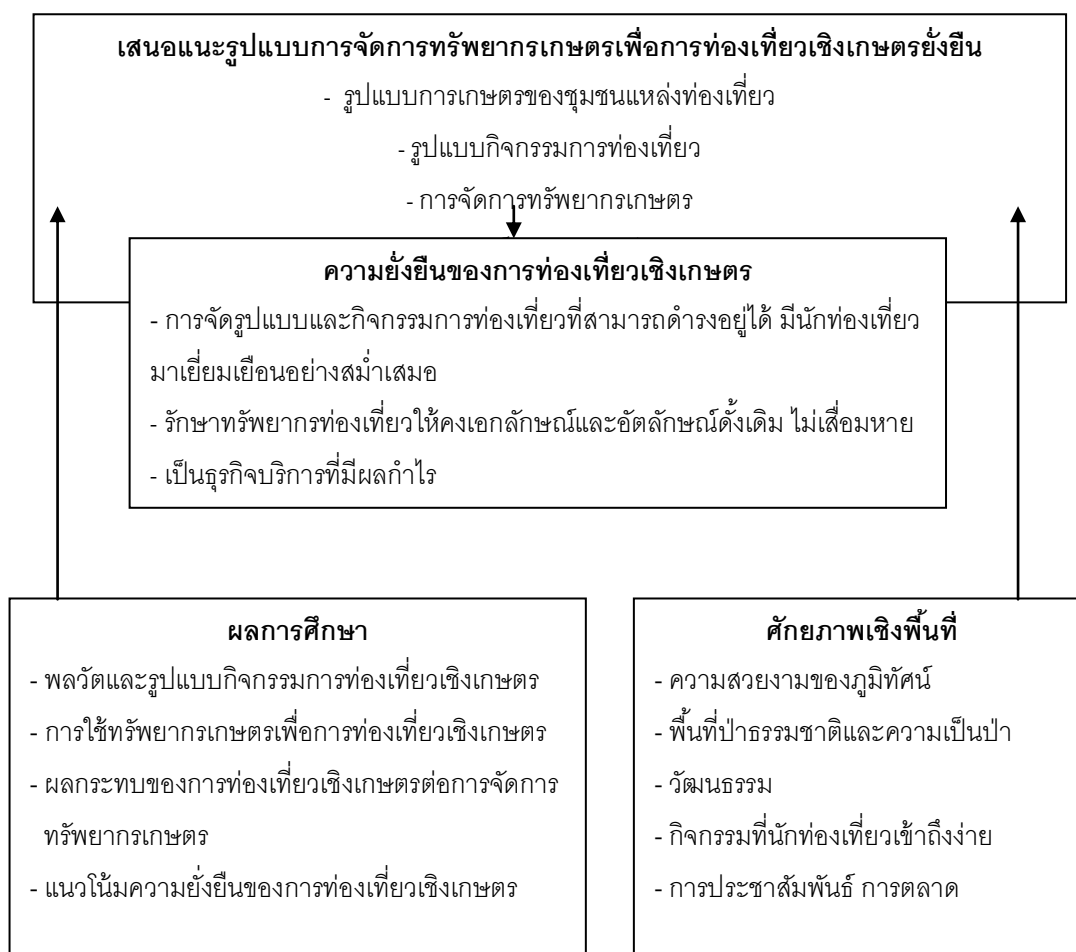
สำหรับแนวทางที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนดังกล่าวในระดับชุมชนนั้น พิจารณาได้จากการส่งเสริมให้กิจกรรมท่องเที่ยวดังกล่าวเป็นกลไกในการพัฒนาและถ่ายทอดแนวความคิดการเกษตรที่เน้นการอนุรักษ์ไปยังแหล่งท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ หรือไม่อย่างไร

3. การเป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร

หากพิจารณาในแง่ของแนวคิดธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร การเรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมชุมชนชนบท และการสัมผัสสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและ การเกษตร ซึ่งปัจจุบัน ท่องเที่ยวเชิงเกษตรของข้างกลางยังขาดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรในลักษณะดังกล่าว จึงมีแนวโน้มขาดความยั่งยืนในแง่การเป็นธุรกิจท่องเที่ยวที่สร้างผลกำไร

เสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน

การเสนอแนะการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืน เป็นการเสนอแนะการจัดการทรัพยากรเกษตรในมิติ รูปแบบการเกษตร รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรเกษตร และองค์กรและสถาบัน เพื่อให้ตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ยั่งยืนในมิติการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชม เยือนอย่างสม่ำเสมอ รักษาทรัพยากรท่องเที่ยวให้คงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมหาย ตามกรอบแนวคิดของการวิจัยครั้งนี้ ดังภาพที่ 5.1



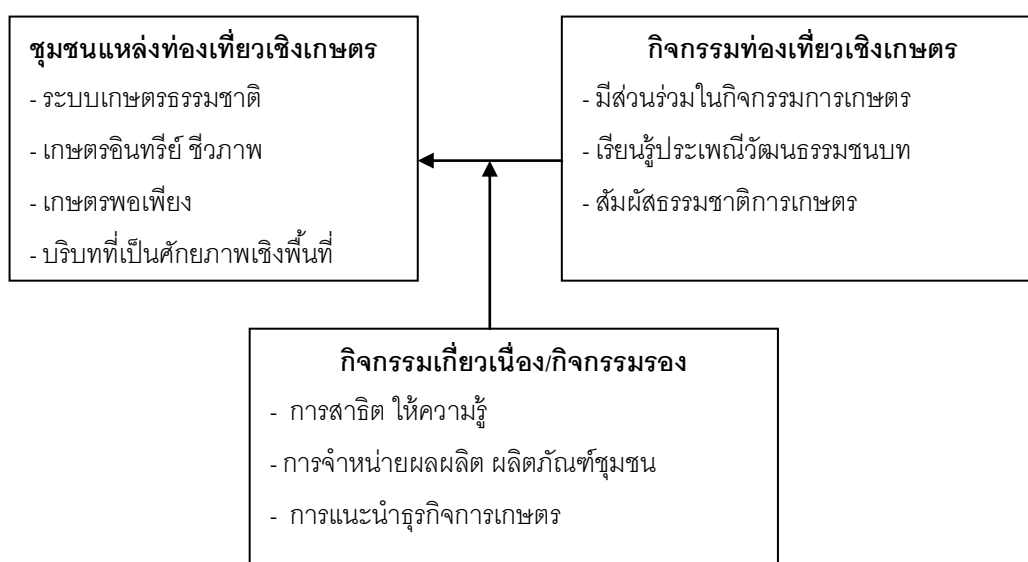
ภาพที่ 5.1 แนวคิดการเสนอแนะการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

จากภาพที่ 5.1 ผลการศึกษาคั้งนี้ และศักยภาพเชิงพื้นที่ของอำเภอข้างกลาง เสนอแนะรูปแบบการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนดังนี้

1. รูปแบบการเกษตรและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

จากผลการศึกษา พบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรส่วนใหญ่เป็นระบบเกษตรทางเลือก ภายใต้แนวคิดเกษตรยั่งยืน ได้แก่ เกษตรธรรมชาติ เกษตรอินทรีย์ ชีวภาพ และเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจากการศึกษาพลวัตการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของข้างกลางนั้น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นระบบเกษตรดังกล่าว ยังคงดำเนินการกระทั่งปัจจุบัน เนื่องจากไม่ได้รับผลกระทบจากภาวะนักท่องเที่ยวชบเซามากนัก ทั้งนี้เป็นเพราะว่าแหล่งท่องเที่ยวเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ

พัฒนาเกษตรทางเลือกของตนเองโดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือ ในขณะที่ฟาร์มเกษตรหลายแห่งที่เคยเป็นแหล่งท่องเที่ยวต้องหยุดดำเนินการไป เช่น ฟาร์มดอกหน้าวัว และฟาร์มปลาแอด เนื่องจากเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเป้าหมายที่เน้นการสร้างรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยว ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืน แหล่งท่องเที่ยวควรมีการจัดการทรัพยากรเกษตรในรูปแบบเกษตรทางเลือก อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษานั้น การจัดการทรัพยากรเกษตรในรูปแบบเกษตรทางเลือกอาจไม่มีความยั่งยืนในแง่ของการเป็นธุรกิจที่มีกำไร ดังนั้น จากผลการศึกษา นอกจากรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบการให้ความรู้ การสาธิต การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ และการแนะนำลู่ทางธุรกิจเกษตรแล้ว แหล่งท่องเที่ยวต้องออกแบบระบบเกษตรทางเลือกให้มีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวตามหลักการของธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร ที่รวมถึงการใช้ศักยภาพเชิงพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความสวยงามทางภูมิทัศน์ และวัฒนธรรม ดังภาพที่ 5.2



ภาพที่ 5.2 รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวตามหลักการของธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ภาพที่ 5.2 การท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืนนั้น เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นระบบเกษตรทางเลือก โดยให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ตอบสนองหลักการท่องเที่ยวเชิงเกษตร อันได้แก่ กิจกรรมการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมชนบท และกิจกรรมการสัมผัสธรรมชาติการเกษตร ซึ่งกิจกรรมท่องเที่ยวเหล่านี้เกี่ยวข้องกับศักยภาพเชิงพื้นที่ของชุมชน ได้แก่ ความสวยงามของภูมิทัศน์ พื้นที่ป่าธรรมชาติและความเป็นป่า และวัฒนธรรม ในขณะเดียวกัน แหล่งท่องเที่ยวมีกิจกรรมเสริมอื่น ๆ ที่ตอบสนองความ

ต้องการของนักท่องเที่ยวตามความเหมาะสม ได้แก่ การให้ความรู้ การสาธิต การจำหน่ายสินค้า กิจกรรมการท่องเที่ยวลักษณะนี้จะตอบสนองความยั่งยืนของท่องเที่ยวเชิงเกษตรทั้งในแง่การอนุรักษ์ทรัพยากรเกษตร และการมีกำไรจากธุรกิจท่องเที่ยว

2. การจัดการทรัพยากรเกษตร

การเสนอแนะการจัดการทรัพยากรเกษตรในที่นี้ เป็นการพิจารณาว่า ทรัพยากรเกษตรประเภทใดบ้างที่เหมาะสมนำมาใช้เพื่อการท่องเที่ยว และทรัพยากรเกษตรดังกล่าวนำไปใช้อย่างไรเพื่อตอบสนองทั้งเป้าหมายธุรกิจท่องเที่ยวและการเกษตร

จากผลการศึกษาจากกรณีท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลาง พบว่า การจัดการทรัพยากรเกษตรประเภทต่าง ๆ ต่อไปนี้ จะเป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืนสรุปดังตารางที่ 5.1

ตารางที่ 5.1 ประเภทและการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวเชิงเกษตรยั่งยืน

| ประเภททรัพยากรเกษตร | การจัดการ | ความต้องการของธุรกิจท่องเที่ยว |
|---|------------------------------|---|
| เกษตรกร (แรงงานในฟาร์ม) | พัฒนาเป็นวิทยากร | มัคคุเทศก์ ผู้นำเที่ยว |
| พื้นที่ในการผลิต | ออกแบบให้เป็นสัดส่วน | การให้บริการในแหล่งท่องเที่ยว |
| แรงงานเกษตรในชุมชน | มีส่วนร่วมในการจำหน่ายสินค้า | จำหน่ายสินค้าชุมชนที่หลากหลาย |
| ศูนย์ถ่ายทอดความรู้การเกษตร | ความพร้อมของสถานที่ | การให้บริการในแหล่งท่องเที่ยว |
| ศักยภาพเชิงพื้นที่ (ภูมิทัศน์ ธรรมชาติ วัฒนธรรม) | ความร่วมมือของชุมชน | กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ หลากหลาย |

3. องค์กรและสถาบัน

ปัจจัยด้านองค์กรและสถาบันมีความสำคัญต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เนื่องจากการจัดการทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว นั้น มิใช่แค่เพียงนำทรัพยากรเกษตรที่มีอยู่มาบริหารจัดการเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว แต่การจัดการทรัพยากรเกษตรยังเกี่ยวข้องกับมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกติกา ความเชื่อ หรือสถาบันในชุมชนรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น ปัจจัยด้านองค์กรและสถาบันอาจเป็นปัญหาและข้อจำกัดในการจัดการทรัพยากรเกษตรของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว จากผลการศึกษาคณะกรณีส่างกลางพบว่า

(1) การท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอข้างกลาง ยังต้องการภาคธุรกิจที่เป็นกลไกนำนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมกิจกรรมการเกษตร การดำเนินงานที่เป็นอยู่มีการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว โดยเกษตรกร กลุ่ม องค์กร เครือข่ายทางการเกษตร ที่ยังขาดความเข้าใจในเรื่องธุรกิจการท่องเที่ยว

(2) กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลางส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมศึกษาดูงาน หรือเยี่ยมชมกิจกรรมการเกษตรของกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรภายในพื้นที่ฟาร์มต่าง ๆ ทั้งนี้หากอำเภอข้างกลางต้องการพัฒนา กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มีกิจกรรมด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร การเรียนรู้ ประเพณีวัฒนธรรมชนบท และการสัมผัสธรรมชาติการเกษตร จะต้องดึงความมือจากองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกับการท่องเที่ยว

จากสภาพปัญหาที่กล่าวมา เสนอแนะการจัดการทรัพยากรเกษตรที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านองค์กรและสถาบัน ดังนี้

(1) ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยวที่เป็นศักยภาพเชิงพื้นที่ อันได้แก่ ความสวยงามของสภาพธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางการเกษตร ชุมชนควรเป็นผู้กำหนดในการให้ภาคธุรกิจเข้ามาดำเนินการธุรกิจท่องเที่ยวตามความเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้ธุรกิจดังกล่าวเป็นกลไกในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชน เป็นความยั่งยืนในแง่เป็นการจัดรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมเยื่อนอย่างสม่ำเสมอ

(2) ดึงความร่วมมือจากองค์กรและสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในรูปแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร เรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมชนบท และสัมผัสธรรมชาติการเกษตร

เสนอแนะการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน

ในแง่ของศักยภาพนั้น พื้นที่ที่มีความเหมาะสมจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรนั้น ควรมีความสวยงามของภูมิทัศน์ มีพื้นที่ป่าธรรมชาติและความเป็นป่า มีวัฒนธรรมที่รวมถึงประวัติของสิ่งปลูกสร้าง มีกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวโปรดปราน เช่น ล่าสัตว์ ตกปลา และป็นเขา เป็นต้น เป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวทั่วไปเข้าถึงง่าย และมีการประชาสัมพันธ์ การตลาด การจัดการที่มีประสิทธิภาพ (Lane, 1992)

ในด้านการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญต่อความเป็นส่วนตัวในการเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร และมีแนวโน้มชื่นชอบแหล่งท่องเที่ยวประเภทสวนผลไม้ ป่าไม้ และทุ่งหญ้า (Jolly and Reynolds, 2005) รวมถึง การตอบสนองความต้องการในด้านความรู้การเกษตร อารมณ์ และการพักผ่อนในบรรยากาศที่เงียบสงบ (Sznajder *et al.*, 2009)

ในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนนั้น มีการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเกษตรเพื่อประโยชน์ในการท่องเที่ยว พัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมเพื่อนำเสนอนักท่องเที่ยวในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้ทรัพยากรเกษตรจากภายในพื้นที่เพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสกับวิถีชุมชนโดยแท้จริง หลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร เนื่องจากนักท่องเที่ยวต้องการสัมผัสธรรมชาติ สร้างความหลากหลายกิจกรรมผลิตทางการเกษตรในไร่ นา และควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติเพื่อให้นักท่องเที่ยวเรียนรู้ และการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้คงสภาพที่สมบูรณ์ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในด้าน การพักผ่อน (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547)

จากผลการศึกษาและแนวความคิดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนข้างต้น การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชนนั้น ต้องดำเนินการทั้งระดับนโยบายและระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานส่งเสริมด้านการเกษตรและการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. ระดับนโยบาย

(1) กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรเกษตรที่เป็นศักยภาพเชิงพื้นที่ โดยเฉพาะ สภาพแวดล้อมทางทรัพยากรธรรมชาติและเกษตร ซึ่งเป็น

ทรัพยากรท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่สำคัญ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวด้านการพักผ่อน ดังนั้นในระดับนโยบาย ควรกำหนดให้พื้นที่ต่าง ๆ ที่มีศักยภาพดังกล่าว เป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยสนับสนุนงบประมาณให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรภาคเอกชนในเขตพื้นที่ดังกล่าวที่มีแผนงาน โครงการด้านการพัฒนาท่องเที่ยวเชิงเกษตร

(2) หนุนเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตร ประเภทการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร การเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมชนบท และการสัมผัสธรรมชาติการเกษตรของชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้ชุมชนต่าง ๆ ที่มีศักยภาพดังกล่าวเกิดการตื่นตัวในการรวมกลุ่มและพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

(3) สนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีโครงการศึกษาดูงานด้านการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมเกษตรทางเลือกประเภทต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนมีทักษะด้านการบริหารจัดการต้อนรับผู้มาเยือน และมีการพัฒนากิจกรรมอื่น ๆ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยว

2. ระดับท้องถิ่น

(1) สร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้มีความหลากหลายที่ครอบคลุมกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ เช่น ตกปลา เดินป่า หรือกิจกรรมสัมผัสธรรมชาติในลักษณะอื่น ๆ ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวหรือเชิงนิเวศ (Lane, 1992)

(2) ส่งเสริมให้เกษตรกรนำทรัพยากรเกษตรที่มีอยู่แล้ว แต่มิได้ใช้เพื่อการเกษตรมากนัก พัฒนาให้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ที่พักในฟาร์ม และพื้นที่ว่างสำหรับตั้งแคมป์ เป็นต้น

(3) พัฒนามัคคุเทศก์ท้องถิ่นด้านท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อให้เป็นกลไกนำนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมการเกษตรของชุมชน

(4) ฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการเกษตร เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้

(5) สร้างจุดจำหน่ายผลผลิตการเกษตรที่เกษตรกรในชุมชนทุกกลุ่มสามารถนำผลผลิตมาจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวได้โดยสะดวก

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่ชุมชนอื่น ๆ ที่มีรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่แตกต่างไปจากกรณีศึกษาอำเภอช้างกลาง เช่น ท่องเที่ยวเชิงเกษตรในรูปแบบโฮมสเตย์ หรือการพักผ่อนสัมผัสธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อเปรียบเทียบผลการศึกษาในกรณีที่มีรูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรแตกต่างกัน

2. จากกรณีศึกษาท่องเที่ยวเชิงเกษตรอำเภอช้างกลางนั้น พบว่า มีเกษตรกรหลายรายที่เข้าร่วมดำเนินงานกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยที่มิได้มีความคาดหวังเรื่องธุรกิจที่สร้างรายได้ ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนนั้น วัตถุประสงค์เชิงธุรกิจท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายพฤติกรรมความร่วมมือกันจัดการท่องเที่ยว ดังนั้น การศึกษาการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ควรให้ความสนใจศึกษาการตอบสนองความต้องการในมิติสังคม วัฒนธรรมเพิ่มเติม

3. หากสามารถอธิบายแบบแผนของผลกระทบของธุรกิจท่องเที่ยวเชิงเกษตรต่อทรัพยากรเกษตรของชุมชนได้อย่างแม่นยำ จะเกิดประโยชน์ในเชิงนโยบายว่าควรมีการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้แก่ชุมชนต่อไม่หรือไม่ หากยังควรส่งเสริม จะส่งเสริมอย่างไร ดังนั้น ควรมีการศึกษาในพื้นที่อื่น ๆ ในลักษณะเช่นเดียวกับอำเภอช้างกลาง เพื่อหาข้อสรุปในเชิงทฤษฎี โดยเฉพาะ การอธิบายผลกระทบภายใต้เงื่อนไขการจัดการทรัพยากรเกษตรเขตร้อน ที่การจัดการทรัพยากรเกษตรมีความซับซ้อน

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2547). *การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ปี 2547*
โครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตร. เอกสารประกอบการฝึกอบรม
ระหว่างวันที่ 24-29 พฤษภาคม 2547 ณ โรงแรมสองพันบุรี อำเภอเมือง จังหวัด
กาญจนบุรี.
- (2545). *คู่มือการดำเนินงานโครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวทาง
การเกษตร ปีงบประมาณ 2545. (อัครา)*
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2543). *คู่มือการบริหารและจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่
รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสภาตำบล (สต.).* กรุงเทพฯ ฯ.
- ชัยวุฒิ ชัยพันธ์. (2542). *การจัดการเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติและการท่องเที่ยว.* กรุงเทพฯ ฯ :
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทรภรณ์ คงอินทร์. (2545). *การศึกษาศักยภาพของชุมชนในการส่งเสริมกา ท่องเที่ยวเชิง
เกษตร*
เพื่อการพัฒนาแบบ ยั่งยืน : กรณีศึกษาบ้านนา ตีน ตำบลอ่าว นาง อำเภอเมือง จังหวัด
กระบี่. กรุงเทพฯ ฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นางสุดา เสมนะศิริ, ดรุณี แก้วม่วง, มานพ อารุง, วาณี วัชรเกษมสินธุ์ และ ประภาศิริ ตั้งศิริ
ภรณ์.
(2549). "การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนใน
จังหวัด สระบุรี ลพบุรี สิงห์บุรี และชัยนาท." วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ 2 (3):
69-79.

นาถฤดี มณีเนตร. (2547). “ความรู้เบื้องต้น เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร” การประชุม
วิชาการ

ด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร สำหรับบุคลากรผู้รับผิดชอบงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิง
เกษตร ภาคอีสาน ครั้งที่ 1 ระหว่าง 2 – 4 กุมภาพันธ์ 2547. ขอนแก่น: โรงแรมแก่นอินน์.

นำชัย ทนุผล, ดนุวัตี เพ็งอ้น, สุนิสา ทนุผล, โชติภ จรุงคนธ์, ทรงศักดิ์ ภู่น้อย และมนัส ศุภลักษณ์.
(2543). รายงาน ผลการวิจัยเรื่องการพัฒนา ธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน บ้าน
โป่ง

ตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

นุชนารถ ไชยโรจน์. (2541). “การจัดการท่องเที่ยวแนวใหม่.” จุลสารการ ท่องเที่ยว, 17 (2): 12-
18. จำไพพรรณ แก้วสุริยะ. 2547. “การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร.” การ
ฝึกอบรมหลักสูตรการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรปี 2547 วันที่ 25
พฤษภาคม 2547. สุพรรณบุรี: โรงแรมสองพันบุรี อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี.

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน. (2547). เกษตรกรรมยั่งยืน: วิถีเกษตรกรรมเพื่อความยั่งยืน. กรุงเทพฯ
มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน.

พจนา สอนแก้ว. (2546). เอกสารการสอนชุดวิชา หน่วยที่ 8-15 การจัดการนันทนาการและการ
ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จำไพพรรณ แก้วสุริยะ. (2547). “การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร” การฝึกอบรม
หลักสูตรการพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรปี 2547 วันที่ 25 พฤษภาคม
2547. สุพรรณบุรี: โรงแรมสองพันบุรี อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี.

วันเพ็ญ สุรฤกษ์. (2547). มุมมองทางภูมิศาสตร์ กับความยั่งยืนของการเกษตรไทย.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

วิฑูรย์ ปัญญากุล. (2547). *เกษตรยั่งยืน : วิธีการเกษตรเพื่ออนาคต*. แปลจากหนังสือ Farming for the Future. กรุงเทพฯ ฯ : มูลนิธิสืบนาคะเสถียร.

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. (2554). *ปฏิรูปเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร : บทวิเคราะห์และปฏิบัติการทางนโยบาย*. นนทบุรี : มูลนิธิชีววิถี.

วิทยา อธิปอนันต์. (2542). *ไร่นาสวนผสมตาม แนวทฤษฎีใหม่ : ในงานส่งเสริมการเกษตร*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร.

วีระพล ทองมา และ ประเจต อำนาค. (2547). *ผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อประชาชนในพื้นที่ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : รายงานผลการวิจัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ศูนย์ประสานงานส่งเสริมการท่องเที่ยวเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร. (2544). *คู่มือการบริหารและจัดการท่องเที่ยวเกษตร*. เอกสารการประกอบการสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง การบริหารและจัดการ “การท่องเที่ยวเกษตร” ภายใต้โครงการไทยเที่ยวไทยและท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามมาตรฐานการเสริมการพัฒนาชนบทและชุมชน(มพช.). (อัคราเนนา)

ษมาพร คงควร. (2548). *ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ในการวางรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของศูนย์ปฏิบัติการที่ได้รับงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรปี 2545-2546*. กรุงเทพฯ ฯ : กรมส่งเสริมการเกษตร.

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2542). *รายงานเบื้องต้น การศึกษาเพื่อกำหนดแนวทางการ พัฒนาและจัดการการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro-tourism)*. กรุงเทพฯ ฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.

สมยศ พุ่มหว่า. (2541). *การวิเคราะห์ระบบ สังคมเกษตร*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) สงขลา: คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สำนักงานเกษตรอำเภอข้างกลาง. (2552). *แผนพัฒนาเกษตรอำเภอข้างกลาง ปีงบประมาณ 2552*. (อัดสำเนา)

สำนักพัฒนาเกษตรกร. (2548). *คู่มือการ บริหารและ จัดการการ ท่องเที่ยว เชียงเกษตร*.
กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมการเกษตร.

โสภณ บุญล้ำ, จุฑามาศ กระจ่างศรี และเบญจมาภรณ์ พิมพา. (2547). *รายงานการ วิจัยเรื่อง รูปแบบ กิจกรรมและเส้นทาง ท่องเที่ยวเชิงเกษตรของกลุ่มผู้ผลิตไข่ เค็มไชยา ตำบล เสม็ด อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. สุราษฎร์ธานี: วิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

องค์การบริหารส่วนตำบลข้างกลาง. (2552). *แผนพัฒนาตำบลข้างกลาง 5 ปี (2552-2556)*.
(อัดสำเนา)

อรอนงค์ ฤชาฤทธิ . (2545). *ศักยภาพของ ตำบลสัมปทวนในการเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงเกษตร*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยมหิดล.

อุไรวรรณ เปี่ยมนิเวศน์. (2544). *การจัดการด้านการสื่อความหมายและสิ่งอำนวยความสะดวก ของผู้ประกอบการแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรณีศึกษาบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร*. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

Akpinar, N., Talay, I., Ceylan, C. and Gundus, S. (2005). "Rural women and agrotourism in the context of sustainable rural development: A case study from Turkey". *Environment Development and Sustainability*, Vol. 6, no 4, pp. 473- 486, 2005.

Blevvins, J. (2003). *More Colorado farmers dabble in 'agritainment'*. Knight Ridder Tribune Business News, Washington, 24 November.

- Brseiae, K. (2006). *The impact of agro-tourism on agricultural production*.
Proceedings from the First International Conference on Agriculture and Rural
Development. Topusko, Croatia, November 23-25, 2006.
- Ceballos-Lascurain, H. (1996). *"Tourism, Ecotourism and Protected Areas"*. Gland,
Switzerland IUCN – The World Conservation Union.
- Fleischer, A. and Tchetchik, A. (2006). *Does rural tourism benefit from agriculture?*.
(online), available from www.sciencedirect.com. Retrieved May 25, 2010.
- Gabor, V. (2002). *"Ecotourism Mountains and Protected Areas –
Partners in Prosperity"*. Summary of the WTO Research Programme on Ecotourism
Generating Markets. First National Ecotourism Forum and Fair.
Sofia, Bulgaria, October 2-5, 2002.
- Gaworecki, W.W. (2006). *Turystyka (Tourism)*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne
(PolishEconomics Publishing House), Wasaw.
- Hron, J. and Srnec K. (2004). *"Agrotourism in the context with the rural development*.
Czech University of life Sciences Prague". Retrieved July 30, 2009, from
www.czu.cz.
- Halfacree, K. (1993). *Locality and social representation: apace, discourse and
alternative definitions of the rural*. Journal of Rural Studies, 9 (1): 23-37.
- Haverbort, B., Hiemstra, W., Reijntles, C., and Essers, s. (1988). Strengthening farms'
experiment in Participatory Technology Development. London: ITP.

Iakovidou, O., Partalidou, M. and Manos, B. (2000). *Agritourism: a challenge for the development of the Greek countryside*. In: International Seminar: Agritourism and Rural Tourism. A Key Option for the Rural Integrated and Sustainable Development Strategy, pp. 55-70, September 21-22, 2000. Informal International Association of Experts in Rural Tourism, University of Perugia, Agriculture Faculty, Center for agriculture and Rural Development, Scientific and Cultural association Biosphera, Perugia, Italy.

I Gusti Bagus Rai Utama. (2007). *Agrotourism Development Bali*. Retrieved July 30, 2009, from <http://raiutama.thesis.blogspot.com/>.

Jenkins, J., Hall C.M., and Troughton, M. (1998). *The restructuring of rural economics: Rural tourism and recreation as a government response*, In: Butler, R., Hall, C.M. and Jenkins, J. (eds) *Tourism and Recreation in Rural Areas*. John Wiley and Sons. Chichester, UK.

Jolly, D.A. and Reynolds, K.A. (2005). *Consumer demand for agriculture and on-farm nature tourism*, US Small Farm Center Research Brief, University of California, Davis. Available online at <http://www.sfc.ucdavis.edu/agritourism/agritour.html>, accessed July 2010.

Kaminski, W. (1995). *Warianty wielofunkcyjnego rozwoju wsi – uwarunkowania przestrzenne (Variants of multifunctional rural development – spatial conditions)*. In: *Wielofunkcyjny rozwój wsi w aspekcie przezwycięzania agrarnego (Multifunctional Rural Development in the Context of Overcoming Agrarian Overpopulation)*. Scientific Papers of the Agricultural University of Cracow, No. 295, issue 43. Agricultural University Publication House, Cracow.

- Lane, B. (1992). *A review for the Organization for Economic Co-operation Development*. Mimeo, Rural Tourism Unit, Department of Continuing Education, University of Bistol.
- Nevin, A. (2005). *Rural women and agro-tourism in the context of sustainable rural development: A case study from Turkey*. *Journal of Environment Development and Sustainability*: Volume 6, Number 4, January, 2005.
- Pleumarom, A. (1999). *"The hidden cost of the "new" tourism – a focus on biopiracy in Third World Network"*. Briefing Paper for CSD7. Retrieved July 30, 2009, from www.twinside.org.sg/title/hidden.htm.
- Reynolds, K.A. (2005). *Consumer demand for agricultural and on-farm nature tourism*. Davis, CA: University of California.
- Sznajder, M., Przeborska, L. and Scrimgeour, F. (2009). *Agritourism*. MPG Book Group. UK.
- Scialabba, N. and Williamson, D. (2004). *"The Scope of Organic Agriculture, Sustainable Forest Management and Ecoforestry in Protected Area Management"*. Environment and Natural Resources, Working Paper No. 18, FAO.
- TAC/CGIAR. (1988). *Sustainable Agricultural Production Implication for International Agricultural Research*. Rom: FAO.
- WTO. (2003). *Tourism Trends*. Madrid. Retrieved July 30, 2009, from www.WTO.org.sg/title/hidden.htm.

ภาคผนวก ก.

เครื่องมือรวบรวมข้อมูล

แบบสำรวจข้อมูลสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว

(1.) ชื่อกลุ่ม/ฟาร์มเกษตร/สถานประกอบการที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร

.....

(2.) ที่ตั้ง.....

(3.) ประเภทของกิจการ (กรณีผู้ประกอบการ)

.....

.....

(4.) ประเภทของการเกษตร

() ปลูกพืช ระบุ ชนิด/ประเภท.....

() เลี้ยงสัตว์ ระบุ ชนิด/ประเภท.....

() แปรรูปการเกษตร ระบุ ชนิด/ประเภท.....

() อื่น ๆ ระบุ

(5.) การใช้ทรัพยากรเกษตร

| ประเภททรัพยากรเกษตร | ลักษณะการใช้เพื่อการเกษตร |
|---------------------|---------------------------|
| 1. | |
| 2. | |
| 3. | |
| 4. | |
| 5. | |
| 6. | |
| 7. | |

| | |
|----|--|
| 8. | |
| 9. | |

(6.) การบริหารจัดการและปัญหาอุปสรรค

| การบริหารจัดการ | ปัญหาอุปสรรค |
|--|--------------|
| 1. เครือข่ายเกษตรกร | |
| 2. การตลาด | |
| 3. การส่งเสริมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง | |
| 4. ผลผลิต | |
| อื่น ๆ | |

(7.) ความเป็นมาของการดำเนินงานท่องเที่ยวเชิงเกษตร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

(8.) จุดเด่นทางการเกษตรที่ใช้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว

1).....

.....

2).....

.....

3).....

.....

4).....

.....

(9.) สินค้าและบริการที่นำเสนอให้นักท่องเที่ยว

1).....

2).....

3).....

(10.) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว หรือโปรแกรมการท่องเที่ยว

.....
.....
.....
.....

(11.) การใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท่องเที่ยว

| ประเภททรัพยากรเกษตร | ลักษณะการใช้เพื่อการท่องเที่ยว |
|--------------------------|--------------------------------|
| 1. ที่ดิน | |
| 2. แรงงาน | |
| 3. น้ำ | |
| 4. ความหลากหลายทางชีวภาพ | |
| 5. ความรู้การเกษตร | |
| 6. เครื่องมือเกษตรกรรม | |
| 7. | |
| 8. | |
| 9. | |

(12.) ลักษณะของสมาชิกกลุ่ม

.....
.....
.....

(13.) ประเภทและจำนวนนักท่องเที่ยว

.....
.....
.....

(14.) การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว

1) สิ่งที่ต้องการพัฒนา หรือแนวทางการพัฒนา

.....
.....
.....
.....
2) ปัญหาอุปสรรคในการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว

.....
.....
.....
.....
(15.) ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับจากการท่องเที่ยว

.....
.....
.....
.....
(16.) ความคาดหวังจากท่องเที่ยวเชิงเกษตร

1) ในแง่ธุรกิจการท่องเที่ยว

.....
.....
.....
.....
2) ในแง่การเกษตร

.....
.....
.....
.....
(17.) ต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเหลืออย่างไรบ้าง

.....
.....
.....
.....
แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

- 1.) การเกษตรและการใช้ทรัพยากรเกษตรของอำเภอข้างกลางในอดีต
- 2.) สถานการณ์การใช้ทรัพยากรเกษตรของอำเภอข้างกลางในปัจจุบัน
- 3.) ความเป็นมา และพลวัตการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง
- 4.) ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง

- 5.) ทักษะของชาวข้างกลางที่มีต่อท้องเกี่ยวเชิงเกษตร
- 6.) เครือข่ายและการพัฒนาท้องเกี่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง
- 7.) จุดเด่นที่เป็นทรัพยากรทางการท้องเกี่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง
- 8.) ผลของการท้องเกี่ยวเชิงเกษตรต่อการใช้ทรัพยากรเกษตร
- 9.) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องเกี่ยวเชิงเกษตรกับการทำเกษตรของอำเภอข้างกลาง
- 10.) ปัญหาและแนวทางการพัฒนาท้องเกี่ยวเชิงเกษตรของอำเภอข้างกลาง
- 11.) ความคาดหวังที่มีต่อท้องเกี่ยวเชิงเกษตร
- 12.) การประเมินระดับการใช้ทรัพยากรเกษตรเพื่อการท้องเกี่ยว
- 13.) แนวโน้มนักท้องเกี่ยว รูปแบบกิจกรรมการท้องเกี่ยว และการเกษตรของอำเภอข้างกลาง

แนวคำถามใช้สัมภาษณ์เกษตรกรที่เป็นสมาชิกแหล่งท้องเกี่ยวและเกษตรกรที่ไม่เป็นสมาชิกแหล่งท้องเกี่ยว

- 1.) คิดว่าท้องเกี่ยวเชิงเกษตรส่งผลให้การเกษตรอำเภอข้างกลางเปลี่ยนแปลงหรือไม่ อย่างไร
- 2.) เห็นด้วยหรือไม่ว่ามีการใช้พื้นที่การเกษตรเพื่อการท้องเกี่ยวมากเกินไป
- 3.) เห็นด้วยหรือไม่ว่าท้องเกี่ยวเชิงเกษตรส่งผลดีต่อการเกษตร เพราะอะไร
- 4.) การท้องเกี่ยวเชิงเกษตรกำลังเป็นรายได้ที่สำคัญของชาวข้างกลางใช่หรือไม่ เพราะอะไร
- 5.) ปัจจุบันชาวข้างกลางมีการตื่นตัวในเรื่องการท้องเกี่ยวมากน้อยเพียงใด เพราะเหตุใด
- 6.) มีความคาดหวังต่อท้องเกี่ยวเชิงเกษตรไว้อย่างไรบ้าง

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ นายเทพกร ณ สงขลา

รหัสประจำตัวนักศึกษา 5010630009

วุฒิการศึกษา

| วุฒิ | ชื่อสถาบัน | ปีที่สำเร็จการศึกษา |
|--------------------------|--------------------------|---------------------|
| รัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต | มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ | 2536 |
| รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต | มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ | 2540 |

ตำแหน่งและสถานที่ทำงาน

อาจารย์โปรแกรมวิชาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏ-สงขลา